

Populačný vývoj v Slovenskej republike

2002

Analytická publikácia, ktorá hodnotí populačný vývoj v Slovenskej republike za posledné obdobie so zameraním na roky 2000 - 2002. V publikácii sa nachádza hodnotenie všetkých stránok reprodukčného procesu a taktiež medzinárodné porovnanie.

Autori:

Boris Vaňo – editor
Danuša Jurčová
Martina Lukáčová
Ján Mészáros
Viera Pilinská

Grafická úprava:

Ján Mészáros

Táto práca bola vytvorená v Inštitúte informatiky a štatistiky Bratislava. Jej text je možno použiť len po príslušnom citovaní.

Práca neprešla jazykovou úpravou.

Obsah

Obsah	3
Úvod.....	5
1. Sobášnosť.....	7
Vek a pohlavie.....	8
Rodinný stav.....	11
Vzdelanie.....	12
Poradie manželstva.....	12
Sobášnosť podľa krajov	13
2. Rozvodovosť.....	15
Vek a pohlavie.....	16
Dĺžka trvania manželstva	18
Počet maloletých detí	19
Príčiny rozvodov	19
Výsledky rozvodových konaní.....	20
Rozvodovosť podľa krajov.....	21
3. Pôrodnosť.....	23
Vek matky	24
Rodinný stav.....	26
Poradie narodených.....	27
Vzdelanostná úroveň	29
Pôrodnosť podľa krajov	29
4. Potratovosť.....	31
Vek	32
Rodinný stav a počet detí	35
Potratovosť podľa krajov.....	36
5. Úmrtnosť.....	37
Stredná dĺžka života pri narodení.....	37
Úmrtnosť v prvom roku života.....	38
Vek a pohlavie.....	39
Príčiny smrti	41
Úmrtnosť podľa krajov.....	45
6. Migrácia	47
Migrácia cez hranice Slovenskej republiky.....	47
Vnútoraná migrácia.....	53
7. Prírastok a počet obyvateľov.....	57
8. Veková štruktúra obyvateľstva	61
Hlavné vekové skupiny	63
Detská zložka obyvateľstva.....	63
Obyvateľstvo vo veku nad 65 rokov	64
Starnutie obyvateľstva.....	64
Ekonomické zaťaženie	65
Veková štruktúra obyvateľstva v krajoch.....	66
9. Medzinárodné porovnanie.....	69
Sobášnosť a rozvodovosť	70
Pôrodnosť	72
Úmrtnosť	74
Veková štruktúra obyvateľstva.....	75
Záver	77
Terminologický slovník	79
Literatúra.....	83

Úvod

Publikácia „Populačný vývoj v SR 2002“ nadväzuje na obdobnú publikáciu vydanú v roku 2000. Ide o druhú publikáciu Výskumného demografického centra, ktorá charakterizuje najnovší demografický vývoj na Slovensku. Z časového odstupu medzi vydaním obidvoch publikácií je zrejmé, že sa nepodarilo dodržať pôvodný záměr – vydávať takýto druh publikácie každé dva roky. Dôvodom boli predovšetkým problémy s prepočtom údajov demografickej štatistiky na výsledky Sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktorý spôsobil posun vo zverejnení údajov o vekovom zložení obyvateľstva za rok 2001. Ak by bola publikácia vyšla v minulom roku, chýbali by v nej najnovšie údaje. V budúcnosti predpokladáme návrat k pôvodne zamýšľanej dvojročnej periodicite publikácií Populačný vývoj v SR.

Publikácia je určená hlavne pre tých, ktorí sa zaoberajú populačnou problematikou v rôznych sférach spoločenského života – od štátnej správy cez miestnu samosprávu až po vedu, výskum a vysoké školy. Je však určená aj tým, ktorí chcú byť len informovaní o súčasnom demografickom vývoji na Slovensku a demografiou sa špeciálne nezaoberajú.

Populačný vývoj v SR 2002 je komplexnou analytickou publikáciou, ktorá slúži ako základ pre podrobné hodnotenie aktuálnej demografickej situácie na Slovensku. Komplexnosť tejto analytickej publikácie spočíva jednak v popise všetkých stránok reprodukčného procesu, jednak v podrobnosti popisu jednotlivých demografických javov.

Ťažiskom publikácie sú základné analýzy, významnú časť však tvoria aj fakty a údaje – časové rady všetkých základných a mnohých analytických demografických charakteristík. Oproti predchádzajúcej publikácii je sledovaný časový horizont kratší a analytický pohľad hlbší a viac zameraný na najnovšie obdobie.

Každému demografickému procesu je už tradične venovaná jedna kapitola. Na začiatku každej kapitoly je stručná charakteristika príslušného demografického procesu v období pred rokom 1990, za ktorou nasleduje podrobné hodnotenie vývoja od polovice 90. rokov po súčasnosť. Záver každej kapitoly je venovaný stručnému popisu regionálnych rozdielov¹. Regionálne hodnotenie prebieha na úrovni krajov SR. Nakoľko stupeň urbanizácie je významný diferenciálny faktor v demografickom vývoji, v publikácii sa nachádzajú aj informácie o rozdieloch medzi situáciou v mestách a na vidieku.

Všetky odborné termíny, ktoré sú použité v texte, sú vysvetlené v prílohe nazvanej „Terminologický slovník“, ktorý má slúžiť ako pomôcka predovšetkým pre tých, ktorí nepoznajú odbornú demografickú terminológiu.

Z časového hľadiska všetky údaje, ktoré sú uvedené v publikácii, pokrývajú obdobie rokov 1995 až 2002. Pre porovnanie sú v tabuľkách uvedené ešte údaje za rok 1990 (začiatok transformačného obdobia) a za rok 1985 (obdobie, kedy vrcholil predchádzajúci model reprodukčného správania obyvateľstva). V kapitole venovanej medzinárodnému porovnaniu sú uvedené údaje za roky 1990 a 2001. Je teda možné porovnať situáciu vo vybraných krajinách v období, keď sa v SR začalo transformačné obdobie a vyhodnotiť aké zmeny nastali až po súčasnosť.

Všetky údaje za Slovenskú republiku, ktoré sa použili pri príprave publikácie a ktoré sa nachádzajú v tabuľkách a grafoch v jednotlivých kapitolách, pochádzajú zo zdrojov Štatistického úradu SR. V kapitole o migrácii boli použité aj údaje Ministerstva vnútra SR a Národného úradu práce SR. Údaje o ostatných krajinách, ktoré sú uvedené v kapitole Medzinárodné porovnanie, sú zo zdrojov Eurostatu a Rady Európy. Niektoré údaje uvedené v tejto publikácii sa celkom nezhodujú s údajmi, ktoré sa nachádzajú v predchádzajúcej publikácii. Ide o vynimočné prípady, keď sme upravili alebo spresnili výpočet a údaje smespätne prepočítali aj za predchádzajúce roky.

Do vydania publikácie neboli k dispozícii definitívne údaje o vekovom zložení obyvateľstva za rok 2002, preto sme boli nútení použiť predbežné údaje. Z toho dôvodu majú aj relatívne ukazovatele za rok 2002, ktoré sú uvedené v publikácii, charakter predbežných údajov. Všetky predbežné údaje sú v tabuľkách vyznačené. Rozdiely medzi predbežnými a definitívnymi ukazovateľmi však budú nevýznamné a neovplyvnia analytické závery týkajúce sa roku 2002. Pri regionálnom hodnotení sme museli použiť údaje za rok 2001, nakoľko za regióny neboli ešte k dispozícii ani predbežné údaje za rok 2002.

Publikácia vychádza v obmedzenom náklade v slovenskej a v anglickej verzii. Publikácia je nepredajná a bude distribuovaná medzi zástupcov najvyšších riadiacich orgánov, štátnej správy, výskumných inštitúcií, vysokých škôl a médií tak, aby bola v dostatočnej miere zabezpečená informovanosť odbornej aj laickej verejnosti. Vydanie anglickej verzie umožní prezentovať v zahraničí demografický vývoj na Slovensku a vytvorí podklad, ktorý bude možné využiť v medzinárodných štúdiách, projektoch a porovnaniach. Obidve verzie sú v plnom rozsahu k dispozícii na internetovskej stránke Výskumného demografického centra (www.infostat.sk/vdc).

¹ Podrobnejšie informácie o demografickej situácii v regiónoch SR prináša publikácia VDC „Populačný vývoj v regiónoch SR“, ktorá vychádza súběžne s touto publikáciou a ktorá charakterizuje demografický vývoj až po úroveň okresov.

1. Sobášnosť

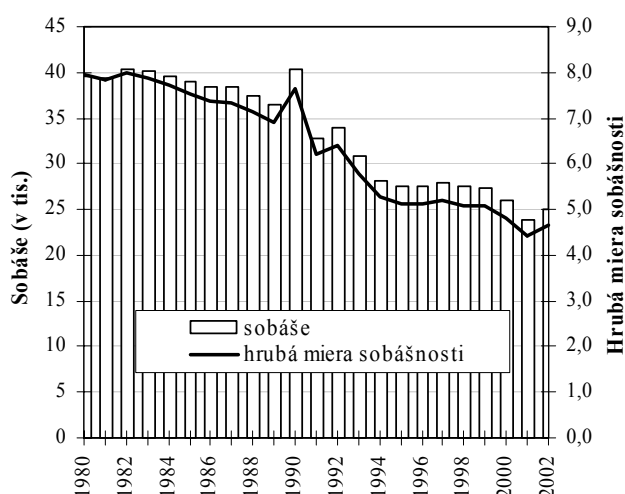
Tab. 1.1: Základné charakteristiky sobášnosti

		1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet sobášov		38 930	40 435	27 489	27 484	27 955	27 494	27 340	25 903	23 795	25 062
Hrubá miera sobášnosti		7,54	7,63	5,13	5,11	5,19	5,10	5,07	4,80	4,42	4,66*
Úhrnná sobášnosť	Muži	0,836	0,919	0,588	0,57	0,569	0,555	0,544	0,511	0,473	0,485*
	Ženy	0,912	0,942	0,59	0,575	0,581	0,563	0,555	0,524	0,478	0,504*
Priemerný vek pri sobáši	Muži	25,82	25,85	26,28	26,76	27,16	27,29	27,70	28,19	28,57	29,12
	Ženy	23,14	23,11	23,52	23,92	24,28	24,42	24,77	25,19	25,60	26,07
Priemerný vek pri 1. sobáši	Muži	x	x	24,71	24,99	25,30	25,58	25,88	26,41	26,63	27,12
	Ženy	x	x	22,31	22,59	22,87	23,08	23,43	23,87	24,13	24,58
Sobáše slobodných v %	Muži	89,7	89,5	89,4	88,2	87,8	88,3	88,0	87,9	87,2	86,6
	Ženy	91,3	90,9	91,2	90,1	89,4	89,9	89,9	89,73	89,1	88,7

* Predbežné údaje

Sobášnosť je v centre pozornosti demografie predovšetkým v súvislosti so štúdiom rodiny a rodinného správania sa populácie. Vytváraním trvalých alebo dočasných, oficiálnych alebo formálnych partnerských zväzkov vznikajú predpoklady pre proces rodenia detí a v konečnom dôsledku aj pre zmeny početného stavu a štruktúry obyvateľstva.

Graf 1.1: Počet sobášov a hrubá miera sobášnosti

Pred rokom 1989 sa sobášnosť na Slovensku udržiavala na pomerne vysokej úrovni. Počty uzatvorených sobášov sa v tomto období pohybovali od 28 tisíc do 44 tisíc ročne. Kým v Európe sa na prelome 60. a 70. rokov zmenili vzorce sobášneho správania sa – sobášnosť klesla a čoraz častejšie začali byť manželstvá nahrádzané kohabitáciami, na Slovensku sa tradičné formy partnerského spolužitia ešte viac upevnili a takýto stav pretrvával až do konca 80. rokov. Vysoká hodnota manželstva sa navonok prejavovala aj tým, že do začiatku 90. rokov takmer 85% obyvateľov do 50 rokov veku aspoň raz vstúpilo do manželstva a až 93% detí sa rodilo v manželstve.

Pod vplyvom zásadných spoločenských zmien v roku 1989 a prechodom na trhovú mechanizmus, sa zmenilo sobáše správanie aj slovenskej populácie. Vytvorili sa vhodné podmienky pre nové možnosti osobnostnej realizácie (podnikanie, cestovanie, štúdium atď.). Vplyv na sobáš-

nosť mal však aj rastúci ekonomický tlak, ktorý sa prejavoval zvýšením životných nákladov, infláciou, nezamestnanosťou či obmedzením bytovej výstavby. To všetko začalo manželstvu a zakladaniu rodiny výrazne konkurovať. Sobášnosť na zmenu spoločenských pomerov zareagovala okamžite – znížením intenzity, zvyšovaním sobášneho veku a vyšším výskytom spolužitia bez uzavretia manželstva.

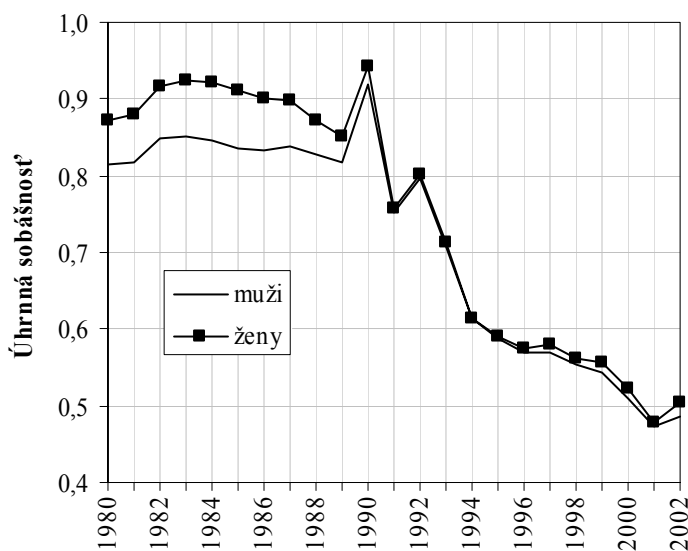
Obdobie do polovice 90. rokov bolo obdobím intenzívneho znižovania sobášnosti. Hrubá miera sobášnosti sa ustálila na hodnote približne 5,1 promile. Prehlbovanie klesajúceho trendu počtu sobášov bolo v roku 1997 krátkodobo prerušené vplyvom zvýšenia intenzity sobášnosti rozvedených, aj keď sa v tomto období očakával väčší nárast počtu sobášov hlavne v súvislosti s príchodom početne silných ročníkov narodených v 70. rokoch do veku najvyššej sobášnosti. Tento nárast sa však nekonal. Od roku 1998 sa počty mužov a žien vstupujúcich do manželstva začali opäť znižovať a v roku 2001 bol na Slovensku registrovaný historicky druhý najnižší počet sobášov od roku 1920². Hrubá miera sobášnosti klesla pod hodnotu 4 promile, úhrnná sobášnosť mužov aj žien pod hodnotu 0,5³. Ak by sa zachovala úroveň sobášnosti z roku 2001, 40% mužov a takmer 40% žien by zostalo trvale slobodných (na konci 90. rokov to bolo len 15% mužov a 9% žien).

² Nižší počet sobášov na Slovensku bol iba v roku 1938, a to 23 tisíc.

³ Jeden prvý sobáš pripadol na viac ako dvoch obyvateľov.

V roku 2002 bolo uzavretých približne 25 tisíc sobášov. Ich počet sa oproti roku 2001 zvýšil o 5,1%. Zvýšila sa i hrubá miera sobášnosti a úhrnná sobášnosť mužov aj žien. Dá sa predpokladať, že sa vo väčšej miere začali realizovať „odložené“ sobáše z 90. rokov 20. storočia. Ak z pochopiteľných dôvodov neberieme do úvahy rok 1990, toto zvýšenie intenzity sobášnosti je prvé, ktoré po dlhšom čase môže signalizovať obrat vo vývoji sobášnosti. Na potvrdenie tohoto predpokladu je však potrebné dlhšie časové obdobie.

Graf 1.2 Úhrnná sobášnosť

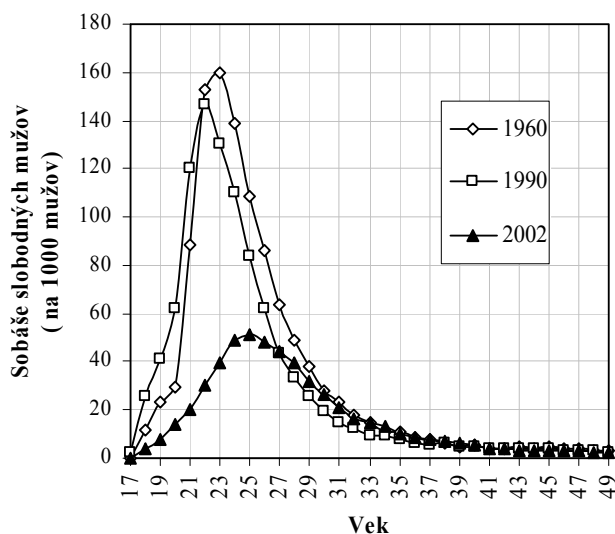

materského príspevku po skončení materskej dovolenky atď.), ktoré mali silný motivačný a stimulujúci účinok pre zakladanie rodiny. Narodenie dieťaťa navyše zvyšovalo šancu rodičov získať samostatné bývanie.

Od začiatku 90. rokov sa priemerný vek pri prvom sobáši začína zvyšovať. Aj týmto sa prejavuje zmena v demografickom správaní sa slovenskej populácie, ktoré sa začína postupne približovať vyspelým európskym krajinám. V roku 2002 bol priemerný vek prvosobášených mužov 27,1 roka a žien 24,6. V porovnaní s rokom 1992 sa zvýšil takmer o 3 roky rovnako pre obe pohlavia. Podobne sa vyvíjal aj priemerný vek všetkých sobášov. V roku 2002 bol priemerný vek pri sobáši 29,1 u mužov a 26,1 rokov u žien. Aj z hodnôt priemerného veku pri sobáši je vidno, že sobáše vyššieho poradia uzatvárajú viac muži ako ženy. Prejavuje sa to väčším rozdielom medzi priemerným vekom pri sobáši a pri prvom sobáši u mužov v porovnaní so ženami.

Odsúvanie sobáša do vyššieho veku súvisí so zásadou zmenou v správaní sa mladej generácie vo vzťahu k manželstvu. K hlavným faktorom, ktoré toto správanie najviac ovplyvňujú patria nové možnosti osobnej realizácie, ale aj nedostatočné finančné zázemie (nedostatok finančne dostupných bytov na trhu, rast životných nákladov, inflácia, nezamestnanosť predovšetkým absolventov bez praxe atď.).

Graf 1.3: Redukovaná sobášnosť, muži

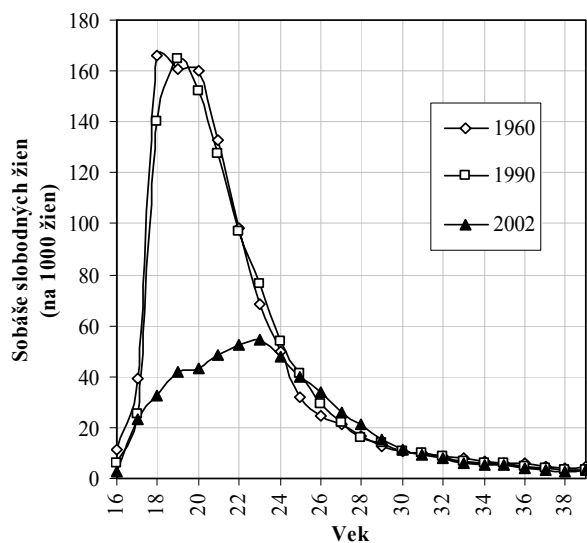

Vek a pohlavie

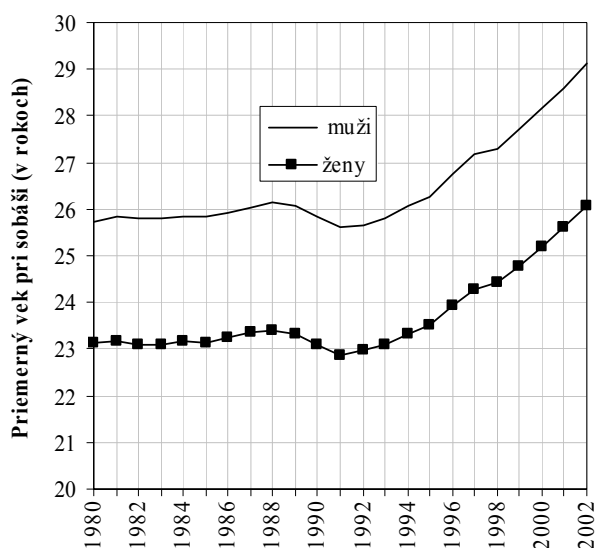
Počet ročne uzatvorených manželstiev závisí nielen od intenzity sobášnosti, ale aj od štruktúry a veľkosti sobášaschopnej populácie. Hlavný dôraz sa pritom kladie na počet slobodných. Priemerný vek pri prvom sobáši bol v prvej polovici 20. storočia pomerne vysoký (približne 26,5 roka u mužov a 23 rokov u žien).

V 50. rokoch došlo k jeho rýchlemu zníženiu asi o 1 rok a počas nasledujúcich 30 rokov priemerný vek pri prvom sobáši stagnoval na viac - menej nízkych hodnotách (22 rokov u žien a 25,5-24,5 rokov u mužov). Vtedajšie spoločenské pomery neumožňovali rast osobnej resp. Profesijnej realizácie tak, ako je tomu dnes. V spoločnosti fungoval „pohodlný“ systém rôznych sociálnych istôt. Mladé rodiny sa zvyhodňovali celým radom pronatalitných opatrení, (mladomanželské pôžičky, predĺženie materskej dovolenky, vyplácanie

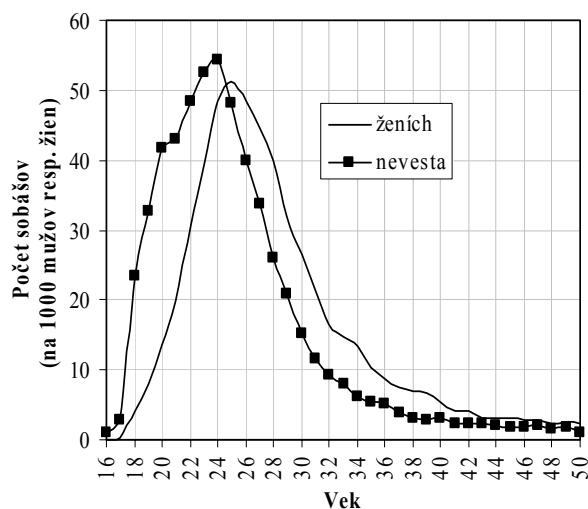
Graf 1.4: Redukovaná sobášnosť, ženy

Graf 1.5: Priemerný vek pri sobáší

Graf 1.6: Miery sobášnosti podľa veku v roku 2002

Tab. 1.2: Miery sobášnosti podľa veku (na 1000 osôb)

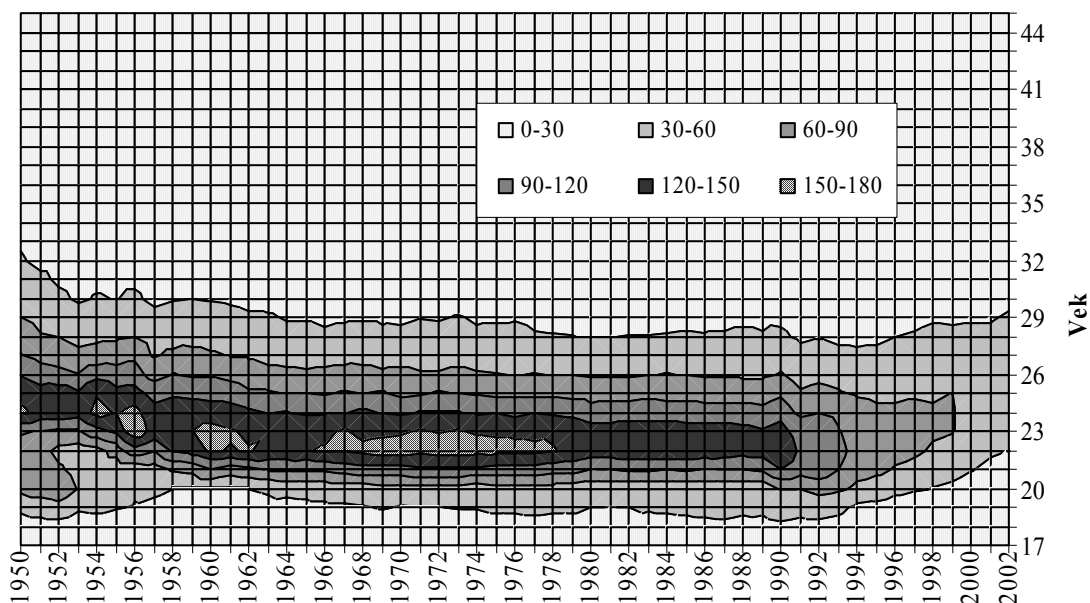
	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Všetci ženisi										
15-19	12,37	12,83	6,81	5,88	4,98	4,63	4,05	3,23	2,70	2,54
20-24	102,25	113,36	65,04	59,89	56,18	51,42	46,79	39,47	33,13	30,66
25-29	46,52	49,78	36,22	38,33	40,88	41,84	43,30	42,60	40,73	43,51
30-34	11,67	13,07	11,64	12,59	13,25	14,06	14,80	16,44	16,02	18,70
35-39	5,99	6,08	5,10	5,14	6,40	6,47	6,65	6,72	6,64	7,98
40-44	3,69	4,06	2,81	3,26	3,28	3,22	3,62	3,41	3,31	3,97
45-49	3,01	3,18	2,35	2,21	2,63	2,38	2,58	2,62	2,29	2,72
50-54	1,97	2,04	1,61	2,20	2,18	2,10	2,21	2,09	2,04	2,00
55-59	1,52	1,57	1,28	1,52	1,64	1,42	1,53	1,64	1,45	1,60
Všetky nevesty										
15-19	60,35	62,61	32,35	28,32	24,96	22,41	19,76	15,65	12,98	12,23
20-24	99,12	101,23	64,74	63,52	64,21	62,02	60,31	55,16	48,75	48,19
25-29	22,81	24,40	19,35	21,39	23,90	26,02	27,62	29,82	29,29	34,06
30-34	7,94	8,41	6,25	7,24	7,56	7,39	8,10	8,37	8,58	10,22
35-39	4,14	4,31	2,95	3,34	3,48	3,38	3,68	3,72	3,48	4,02
40-44	2,56	2,77	2,00	2,22	2,24	2,15	2,06	2,00	2,19	2,41
45-49	1,72	2,04	1,47	1,51	1,86	1,72	1,80	1,68	1,76	1,81
Slobodní ženisi										
15-19	12,36	12,87	6,79	5,88	4,98	4,63	4,05	3,23	2,70	2,54
20-24	101,25	112,10	64,49	59,35	55,75	51,03	46,51	39,25	32,92	30,49
25-29	42,50	45,66	33,66	35,50	38,28	39,30	41,03	40,55	39,04	41,86
30-34	7,40	8,93	8,63	9,39	9,81	10,63	11,53	13,07	12,92	15,25
35-39	2,30	2,57	2,69	2,65	3,42	3,73	3,84	4,14	3,77	4,70
40-44	0,87	0,97	0,84	0,97	0,99	1,19	1,21	1,31	1,21	1,60
45-49	0,55	0,61	0,41	0,30	0,46	0,45	0,53	0,59	0,48	0,54
Slobodné nevesty										
15-19	60,21	62,54	32,32	28,29	24,94	22,38	19,75	15,63	12,98	12,23
20-24	96,52	98,63	63,41	62,10	62,64	60,93	59,29	54,34	48,15	47,54
25-29	18,69	19,92	16,37	18,23	20,49	22,61	24,53	26,77	26,64	31,26
30-34	4,42	4,67	3,96	4,31	4,44	4,46	5,17	5,43	5,67	7,00
35-39	1,72	1,69	1,24	1,30	1,47	1,37	1,50	1,73	1,41	1,70
40-44	0,65	0,79	0,52	0,61	1,87	0,53	0,48	0,54	0,54	0,73
45-49	0,24	0,27	0,27	0,24	0,33	0,26	0,30	0,30	0,30	0,29

* Predbežné údaje

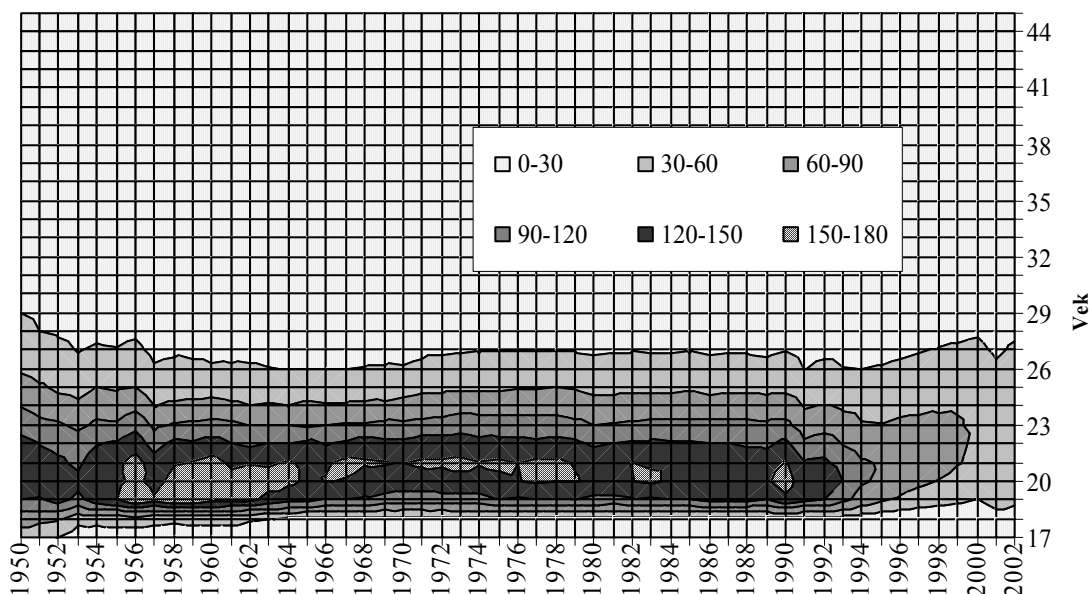
Až do roku 1990 skoro polovica všetkých ženichov resp. neviest patrila do vekovej skupiny 20-24 ročných. Neskôr sa rozdelenie sobášneho veku zmenilo (hlavne u mužov) vplyvom už spomínaného zvyšovania sobášneho veku. V roku 2002 patrilo najviac ženichov (39,8%) do vekovej skupiny 25-29 ročných a 29% do vekovej skupiny 20-24 ročných. U neviest bola situácia opačná – 43,8% 20-24 ročných a 30,2% 25-29 ročných.

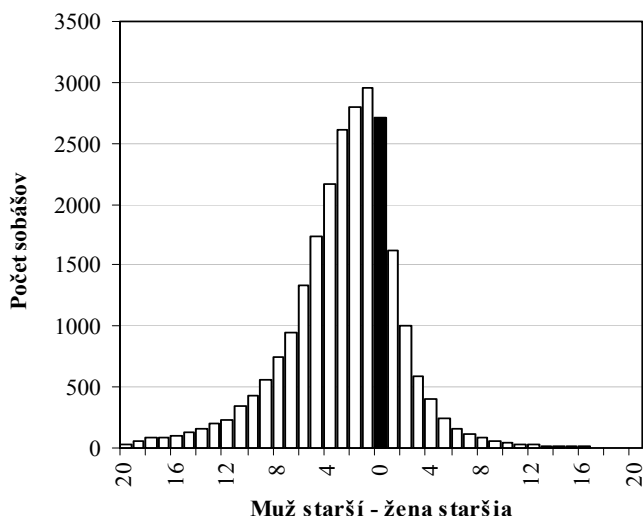
Výstižné hodnotenie sobášneho správania sa obyvateľstva v závislosti na pohlaví a veku poskytujú ukazovatele – miery sobášnosti podľa veku (počítané pre všetkých snúbencov) a redukované miery sobášnosti (počítané pre slobodných snúbencov). Stabilita sobášneho správania slovenskej populácie sa v období medzi rokmi 1960 až 1989 prejavovala nielen pomerne ustálenou hodnotou úhrnných charakteristík sobášnosti, ale aj mierami sobášnosti, ktoré sa prakticky nemenili. Od roku 1992 sa vo všetkých vekových skupinách začína prejavovať pokles mier sobášnosti, najrýchlejšie však u mladších ročníkov. V rokoch 1993 a 1994 sa pokles mier sobášnosti ako pre všetkých, tak aj pre slobodných snúbencov, ešte viac zintenzívnili. V roku 1995 nastala vo vývoji mier sobášnosti 25-29 ročných zmena – klesanie nahradil mierny rast, čo možno považovať za prejav kompenzačného efektu, t. j. realizácie časti odložených sobášov. Navonok sa táto skutočnosť prejavuje zvyšovaním priemerného veku snúbencov.

Graf 1.7: Miery sobášnosti mužov (na 1000 mužov)

Graf 1.8: Miery sobášnosti žien (na 1000 žien)

Graf 1.9: Vekový rozdiel pri sobáší v roku 2002

V roku 2002 bola najvyššia miera sobášnosti aj redukovaná miera sobášnosti u 25-29 ročných mužov a u 20-24 ročných žien. V porovnaní s rokom 2001 sa zvýšili aj hodnoty mier sobášnosti 30-34 ročných mužov a 25-29, resp. 30-34 ročných žien. Naopak dlhodobé znižovanie mier sobášnosti snúbencov najmladších vekových skupín, zvlášť do 18 rokov, možno hodnotiť ako pozitívne, keďže uzatváranie manželstva vo veľmi nízkom veku je nepochybne rizikový faktor vzhľadom na stabilitu a fungovanie manželstva. Zo 117 ženichov a 1342 neviest mladších ako 18 rokov v roku 1990 klesol ich počet na 13 a 163 v roku 2002.

Pomerne významným ukazovateľom, ktorý súvisí s vývojom sobášnosti v závislosti od veku snúbencov je vekový rozdiel pri sobáší. Na začiatku 60. rokov bol priemerný rozdiel medzi vekom ženicha a nevesty 3,5 roka, postupne však klesal z tejto hodnoty približne na 2,5 roka na konci 70. rokov. Od tohto obdobia sa začína

rozdiel veku opäť postupne zvyšovať na 2,7 v roku 1992 na 2,9 v roku 1999 až na 3,1 v roku 2002. To znamená, že v roku 2002 bol ženich od nevesty starší v priemere o 3,1 roka.

Rodinný stav

Tab. 1.3: Sobáše podľa rodinného stavu snúbencov v roku 2002

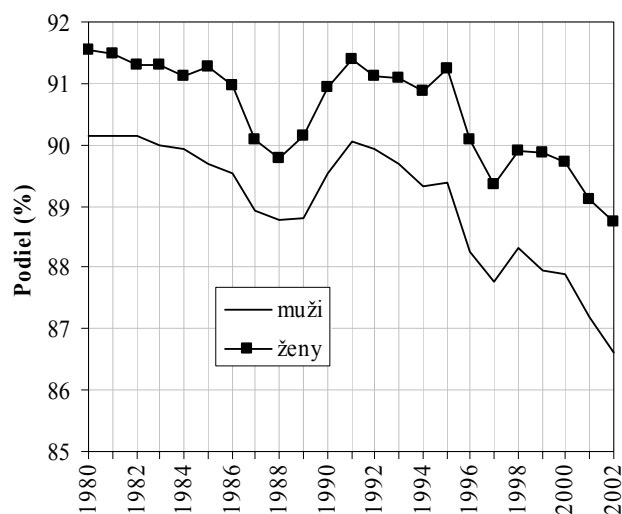
		Nevesty				
		Slobodné	Rozvedené	Ovdovené	Spolu	Priemerný vek
Ženíši	Slobodní	20 474	1 170	64	21 708	86,6
	Rozvedení	1 680	1 330	84	3 094	12,3
	Ovdovení	84	118	58	260	1,0
	Spolu	22 238	2 618	206	25 062	100,0
	%	88,7	10,4	0,8	100,0	
	Priemerný vek	24,58	36,93	48,25	26,07	

V súvislosti s rodinným stavom je z dlhodobého hľadiska zaujímavé predovšetkým znižovanie podielu slobodných na celkovom počte snúbencov. Pri klesajúcom trende sobášnosti, je pokles sobášnosti slobodných intenzívnejší. Rastúci počet slobodných v populácii zvyšuje potenciál mladých ľudí na sobášnom trhu, ktorý je prevažne tvorený nezosobášenou časťou silných populačných ročníkov z demografickej vlny 70. rokov, ktorá sa posúva k hranici 30. rokov veku. V roku 2002 bolo z celkového počtu sobášov 86,6% ženichov a 88,7% neviest slobodných. V porovnaní s rokom 1995 klesol počet slobodných snúbencov rovnako pre obe pohlavia o 11%.

Zvyšujúci sa podiel sobášov druhého a vyššieho poradia tiež súvisí so zmenou sobášneho správania obyvateľstva, hlavne odkladania sobášov do vyššieho veku. Do veku najvyššej sobášnosti sa totiž dostáva stále viac hlavne rozvedených osôb. Absolútny počet aj podiel rozvedených snúbencov sa za posledné obdobie zvyšuje (na rozdiel od slobodných snúbencov). Počet rozvedených snúbencov – mužov bol v roku 2002 najvyšší od polovice 90. rokov. Od roku 1995 sa ich podiel zvýšil o 2,6 percentuálneho bodu, keď dosiahol 12,3%. U žien bola situácia podobná. Podiel rozvedených neviest vstupujúcich do ďalšieho manželstva sa zvýšil zo 7,9% v roku 1995 na 10,4% v roku 2002. Podiel ovdovených snúbencov v populácii sa od roku 1995 udržiava u mužov medzi 0,9-1,1% a u žien medzi 0,8-1,0%, čo z demografického hľadiska nie je až také podstatné. Pri uzatváraní manželstva medzi partnermi dlhodobo prevažujú sobáše medzi partnermi s rovnakým rodinným stavom. V roku 2002 bolo 87% takýchto prípadov.

Okrem odkladania sobášov do vyššieho veku má veľký vplyv na znižovaní podielu slobodných snúbencov aj čoraz častejšie uprednostňovanie spolužitia v nezosobášenom partnerstve. O počte takýchto partnerstiev neexistujú priame štatistické údaje, časť kohabitácií zachytávajú údaje zo sčítania obyvateľov. V období 1991-2001 bol zaznamenaný nárast kohabitácií o 31,5%. O zvyšujúcom sa počte kohabitácií svedčí napr. aj rastúci počet detí narodených mimo manželstva, ktorý sa od 90. rokov takmer zdvojnásobil.

Graf 1.10: Sobáše slobodných snúbencov

Vzdelanie

Predlžujúca sa doba štúdia je jedným z dôvodov odsúvania sobášov do vyššieho veku. Dosiahnuté vzdelanie následne ovplyvňuje rodinné a reprodukčné správanie.

Štruktúra sobášov podľa vzdelania snúbencov vykazuje dva dlhodobé trendy. Tým prvým je skutočnosť, že najčastejšie uzatvárajú sobáš partneri na rovnakej vzdelanostnej úrovni. Rozdiel vo vzdelaní snúbencov sa nepodielá priamo na zmene intenzity sobášnosti, ale môže mať vplyv na stálosť, resp. na vyrovnanosť manželského vzťahu. Až 60% zo všetkých sobášov v roku 2002 uzavreli snúbenci s rovnakým vzdelaním. 33,6% uzavretých sobášov vytvorili páry s úplným stredným vzdelaním a 10% s vysokoškolským vzdelaním. V roku 1995 to bolo iba 24,8% sobášov, kde mali obaja snúbenci ukončené stredné vzdelanie maturitou a 5% vysokoškolské vzdelanie.

Oproti roku 1995 klesol podiel manželstiev medzi snúbencami so stredným vzdelaním bez maturity o 10,7 percentuálneho bodu na 11% v roku 2002. Podiel sobášov, v ktorých mali ženich i nevesta dokončené základné vzdelanie sa znížil iba mierne z 5,9% v roku 1995 na 5% v roku 2002.

Tab. 1.4 Sobáše podľa vzdelania snúbencov v roku 2002

		Vzdelanie nevesty									
		Počet					v %				
		spolu	základné	stredné bez maturity	stredné s maturitou	vysokoškolské	spolu	základné	stredné bez maturity	stredné s maturitou	vysokoškolské
Vzdelanie ženiča	Spolu	25062	2137	4724	13934	4267	100,0	8,5	18,8	55,6	17,0
	Základné	1772	1211	292	239	30	7,1	4,8	1,2	1,0	0,1
	Stredné bez maturity	7417	631	2949	3547	290	29,6	2,5	11,8	14,2	1,2
	Stredné s maturitou	11523	273	1373	8423	1454	46,0	1,1	5,5	33,6	5,8
	Vysokoškolské	4350	22	110	1725	2493	17,4	0,1	0,4	6,9	9,9

Druhý trend v súvislosti so vzdelaním predstavuje zvyšovanie podielu snúbencov s vyšším vzdelaním – stredným s maturitou a vysokoškolským, na celkovom počte sobášov. Súvisí to s celkovým zvyšovaním vzdelanostnej úrovne obyvateľov, ako aj s častejším odsúvaním sobášov až na dobu po ukončení štúdia. V roku 2002 malo najviac ženichov (46%) a neviest (55,6%) v čase sobáša ukončené stredné vzdelanie maturitou a 17% mužov rovnako ako žien vysokú školu.

Poradie manželstva

Najväčší počet a zároveň aj podiel z celkového počtu sobášov tvoria sobáše slobodných snúbencov. V roku 2002 ich bolo vyše 20 tisíc (81,7%). Už niekoľkokrát spomínané znižovanie intenzity sobášnosti – zvlášť sobášnosti slobodných, spôsobené jednak odkladaním sobášov alebo ich odmietaním sa evidentne prejavuje aj na dlhodobom poklese počtu sobášov prvého poradia. V roku 1995 tvorili tieto sobáše ešte 93,7% všetkých sobášov do roku 2002 klesol ich podiel na spomínaných 81,7%, čo znamená pokles a v roku 2001 už len 82,5%, čo je pokles skoro o 13%.

So zvyšujúcim sa poradím sobáša sa počet sobášov znižuje. Z demografického hľadiska prispievajú sobáše druhého a vyššieho poradia k zvyšovaniu intenzity sobášnosti. V roku 2002 bolo na Slovensku viac ako 6 tisíc sobášov,

keď aspoň jeden zo snúbencov nebol slobodný, pričom v 1590 prípadoch išlo o sobáš druhého alebo vyššieho poradia u oboch snúbencov.

Tab.1.5: Sobáše podľa poradia v roku 2002

Ženich poradie sobáša	Nevesta - poradie sobáša				Spolu
	1	2	3	4+	
1	20 474	1 185	45	4	21 708
2	1 686	1 321	102	7	3 116
3	32			3	208
4+	13	13	4		30
Spolu	22 238	2 627	183	14	25 062

Sobášnosť podľa krajov

Tab.1.6: Vybrané ukazovatele sobášnosti v roku 2001

		Mestá	Vidiak	Kraj							
				BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Počet sobášov		13 805	9 990	2 711	2 437	2 571	3 005	3 263	2 570	3 892	3 346
Podiel sobášov (SR = 100%)		58,0	42,0	11,4	10,2	10,8	12,6	13,7	10,8	16,4	14,1
Hrubá miera sobášnosti		4,57	4,23	4,53	4,42	4,25	4,21	4,71	3,88	4,92	4,37
Úhrnná sobášnosť	Muži	0,452	0,493	0,458	0,458	0,440	0,448	0,490	0,410	0,542	0,456
	Ženy	0,464	0,508	0,451	0,465	0,463	0,452	0,528	0,416	0,555	0,471
Priemerný vek pri sobáši	Muži	29,62	27,22	31,63	28,49	28,71	28,67	27,84	28,88	26,87	28,44
	Ženy	26,61	24,27	28,30	25,50	25,86	25,68	24,92	25,76	24,22	25,55
Priemerný vek pri 1. sobáši	Muži	27,03	26,15	28,09	26,71	26,81	26,67	26,31	26,66	25,87	26,57
	Ženy	24,68	23,43	25,81	24,00	24,35	24,00	23,95	23,93	23,49	24,06
Sobáše slobodných v %	Muži	81,9	94,5	79,6	88,5	85,6	87,0	88,5	85,6	93,2	86,8
	Ženy	86,0	93,4	81,7	88,3	89,3	86,6	92,8	86,9	94,4	89,6

Z geografického hľadiska sú vo vývoji sobášnosti isté rozdiely. Tie sú podmienené zložením populácie podľa veku a rodinného stavu, religiozitou a stupňom urbanizácie. Intenzita sobášnosti je preto iná v mestách a iná na vidieku. V prvom rade je to rozdiel v početnosti sobášov. V mestách sa každoročne uzavrie viac manželstiev. Takmer 60% z celkového počtu sobášov na Slovensku v roku 2001 bolo uzatvorených v mestách. Naopak intenzita sobášnosti v spomínanom období bola výrazne vyššia vo vidieckych sídlach. Je to dôsledok vekovej štruktúry obyvateľstva, keď na vidieku je menej obyvateľov vo veku najvyššej sobášnosti. Na vidieku je aj väčší podiel prvých sobášov – u mužov (94,5%), u žien (93,4%). Ďalšou odlišnou črtou je vyšší priemerný vek pri sobáši, ako aj priemerný vek pri prvom sobáši v mestách.

Regionálne rozdiely sobášnosti v krajoch Slovenska sú významné. Tendencia znižovania sobášnosti sa prejavuje vo všetkých krajoch SR. Dlhodobu najvyššiu hodnotu sobášnosti sa udržiava v Prešovskom a Žilinskom kraji, ktoré sa vyznačujú vyššou religiozitou a relatívne nižším stupňom urbanizácie. Naopak najnižšia hodnota sobášnosti bola v roku 2001 v Banskobystrickom kraji, za ktorým nasledovali Nitriansky a Bratislavský kraj.

Spomedzi krajov má špecifické postavenie Bratislavský kraj, kde sú snúbenci výrazne starší. Priemerný vek pri sobáši tu bol v roku 2001 vyšší (o 2,7-4,8 rokov u mužov a 2,4-4,1 rokov u žien) ako v ostatných krajoch. Je to čiastočne dôsledok pomerne vysokého podielu rozvedených snúbencov. Najväčší počet slobodných snúbencov mal v roku 2001 Prešovský a Žilinský kraj, čo sa prejavuje aj najnižším priemerným vekom pri prvom sobáši mužov a žien. V týchto krajoch je najvyššia aj hodnota úhrnnej sobášnosti (mužov i žien).

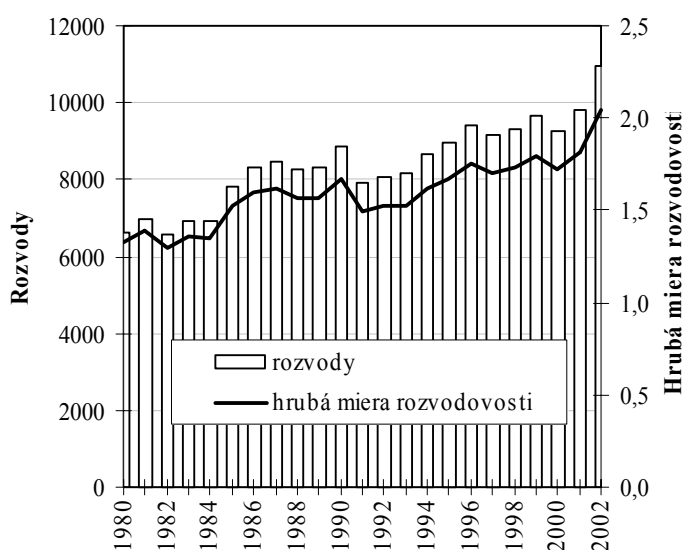
2. Rozvodovosť

Tab. 2.1: Základné charakteristiky rozvodovosti

		1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Návrhy na rozvod		12 420	12 881	11 765	12 222	11 838	12 116	12 457	12 027	12 443	13 752
Rozvody		7 800	8 867	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960
Realizované návrhy (%)		62,8	68,8	76,3	76,9	77,2	76,9	77,6	77,1	78,9	79,7
Hrubá miera rozvodovosti		1,51	1,67	1,67	1,75	1,70	1,73	1,79	1,72	1,82	2,04*
Index rozvodovosti		20,0	21,9	32,7	34,2	32,7	33,9	35,3	35,8	41,3	43,7
Úhrnná rozvodovosť		0,202	0,229	0,241	0,257	0,254	0,262	0,277	0,269	0,287	0,328
Úhrnná rozvodovosť manželstva	Muži	0,211	0,232	0,226	0,236	0,229	0,232	0,239	0,228	0,243	0,280*
	Ženy	0,207	0,230	0,224	0,233	0,226	0,229	0,236	0,226	0,240	0,274*
Priemerný vek pri rozvode	Muži	36,24	36,26	36,49	36,81	37,31	37,58	37,87	38,15	38,56	38,53
	Ženy	33,36	33,71	33,96	34,24	34,72	35,12	35,34	35,66	36,08	36,00
Priem. dĺžka trvania rozvedených manželstiev		x	10,70	11,19	11,80	12,29	12,61	12,85	13,23	13,62	13,56
Rozvody s maloletými deťmi (%)		73,1	74,3	75,5	74,5	73,0	72,5	71,2	70,3	70,1	70,2

* Predbežné údaje

Graf 2.1: Počet rozvodov a hrubá miera rozvodovosti

o rodinnom práve⁵. Aj naďalej bol možný zánik manželstva jedine rozvodom, ale subjektívne hľadisko „viny“ bolo nahradené zásadou objektívneho hľadiska – t. j. či môže manželstvo plniť ďalej svoje funkcie. Prijatím ďalšieho legislatívneho opatrenia v roku 1973, ktorým sa zrušilo predbežné konanie o zmierení manželov, sa opäť zjednodušilo rozvodové konanie, čo viedlo k ďalšiemu nárastu počtu rozvodov. Do konca 80. rokov sa ich počet vyšplhal z približne 6000 v polovici 70. rokov na 8000 ročne. V období tzv. reálneho socializmu sa povojnový rodinný model s jednotnou schémou správania, na začiatku ktorej bol sobáš a krátko za ním reprodukcia a výchova detí, naplňal vo veľmi mladom veku. Jednou z hlavných príčin vysokej rozvodovosti v tomto období bola pravdepodobne aj vysoká sobášnosť osôb v mladších vekových kategóriách – do manželstva vstupovali mladí ľudia bez náležitých životných skúseností. Často pritom šlo o manželstvá uzatvorené pod tlakom neplánovaného tehotenstva partnerky (antikoncepcia v tom čase nebola ani zďaleka na takej úrovni ako dnes). Rozvod sa postupne stal spoločensky akceptovaným a legislatívne dostupným spôsobom riešenia manželských kríz.

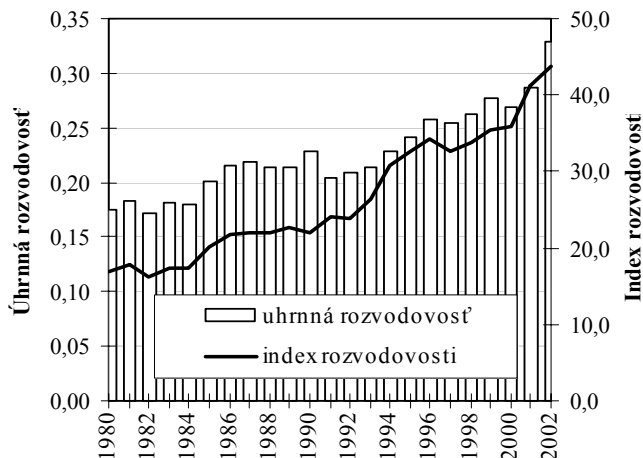
Podobne ako v ostatných rozvinutých krajinách aj na Slovensku pozorujeme od polovice 20. storočia nárast rozvodovosti. Rastúca intenzita rozvodovosti od roku 1950 je charakteristickou črtou populačného vývoja slovenskej populácie, ktorá závisí od množstva faktorov – spoločenských, ekonomických, právnych. Z demografického hľadiska má na rozvodovosť výrazný vplyv aj vývoj sobášnosti. Rozvodovosť silne závisí od výkonu súdnej praxe a krátkodobé výkyvy v jej vývoji sú často spôsobené legislatívnymi opatreniami. Zákon o rodine platný od roku 1950 stanovil jediný možný spôsob zániku manželstva, a to rozvod a zároveň stanovil ako jediný možný dôvod rozvodu hlboký a trvalý rozvrat vzťahov v manželstve⁴. Prijatie tohto zákona zjednodušilo legislatívny proces rozvodového konania, čo vyvolalo nárast počtu rozvodov. Počas 60. rokov sa počet rozvodov zvýšil približne z 2300 na 3300 za rok. S platnosťou od 1.1.1964 začal platiť nový zákon

⁴ Do roku 1950 platil zákon z roku 1918, ktorý umožňoval zánik manželstva dvoma spôsobmi – rozvodom „od stolu a lože“ a rozlukou manželstva.

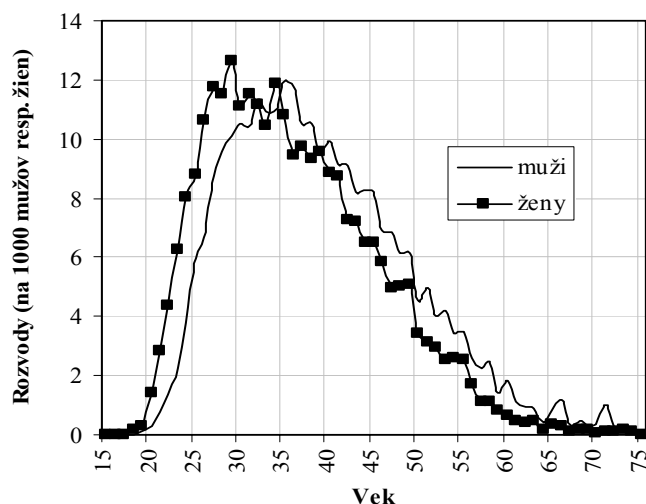
⁵ Zákon o rodine z roku 1963 u nás ešte stále platí. Jeho posledná novela vstúpila do platnosti v apríli 2002.

Na začiatku 90. rokov nastala na Slovensku vo vývoji rozvodovosti (s výnimkou roku 1990) krátka stagnácia, resp. mierny pokles. Od roku 1994 sa počet rozvodov znovu zvyšuje. Historicky najvyšší počet rozvodov 10960, a to napriek nízkej sobášnosti, bol zaznamenaný v roku 2002.

Graf 2.2: Index rozvodovosti a úhrnná rozvodovosť

Graf 2.3: Rozvodovosť podľa veku v roku 2002

trvania manželstva. Presnejším a objektívnejším ukazovateľom vývoja rozvodovosti je preto úhrnná rozvodovosť, ktorá vyjadruje priemerný počet rozvodov pripadajúcich na jeden sobáš. Od začiatku 80. rokov po súčasnosť sa hodnota úhrnnej rozvodovosti takmer zdvojnásobila, keď z 0,176 v roku 1980 dosiahla svoju doteraz najvyššiu hodnotu 0,328 v roku 2002. To znamená, že na Slovensku sa v súčasnosti rozvádza v priemere každé tretie manželstvo. Za povšimnutie stojí tiež výrazné zvýšenie rozvodovosti za posledné dva roky. Súčasná hodnota úhrnnej rozvodovosti je oproti roku 2000 vyššia o 22%.

Vek a pohlavie

Hodnoty priemerného veku pri rozvoze u muža i u ženy sa v 80. rokoch výrazne nemenili, dá sa povedať že sa viac menej udržiavali na rovnakých hodnotách (35,9-36,5 rokov u muža a 33,0-33,8 u ženy). Výraznejší nárast priemerného veku pri rozvoze pozorujeme až od začiatku 90. rokov. Z hodnôt 36,3 rokov u muža a 33,7 rokov u ženy sa priemerný vek pri rozvoze do roku 2002 zvýšil o 2,2 roka (rovnako pre obe pohlavia) na 38,5 a 36,0 rokov. Zvyšovanie priemerného veku súvisí predovšetkým s klesajúcou intenzitou sobášnosti v mladších vekových

Zdá sa, že čoraz viac ľudí sa rozhodne radikálne ukončiť partnerstvo bez hľadania príčin rozvratu, bez snahy o ich odstránenie a bez pokusu o kompromisné riešenie krízy. Rozvod akoby sa stal súčasťou moderného životného štýlu, a to aj napriek tomu, že ide o negatívnu a traumatizujúcu udalosť, zvlášť pre deti pochádzajúce z takýchto manželstiev.

Vývoj rozvodovosti je možné charakterizovať aj na základe vývoja jej relatívnych ukazovateľov - hrubej miery rozvodovosti a indexu rozvodovosti. Vývoj hrubej miery rozvodovosti má približne rovnaký priebeh ako vývoj počtu rozvodov. Hodnota hrubej miery rozvodovosti na začiatku 80. rokov bola približne 1,3 rozvodu na 1000 obyvateľov. Pomerne plynulý a mierny rast hrubej miery rozvodovosti sa v polovici 80. rokov zintenzívnil. Táto rastúca tendencia bola dvakrát prerušená. Po prvýkrát na prelome rokov 1990 a 1991, keď hodnota hrubej miery rozvodovosti prudko klesla z 1,67 na 1,49. Druhý a miernejší pokles hodnoty hrubej miery rozvodovosti bol zaznamenaný na prelome tisícročí (z 1,79 v roku 1999 na 1,72 v roku 2000). Doteraz najvyššia hodnota hrubej miery rozvodovosti bola v roku 2002, kedy na 1000 obyvateľov pripadalo 2,04 rozvodov.

Index rozvodovosti⁶ má plynulejší vývoj bez výrazných výkyvov. Už na začiatku 80. rokov bol index rozvodovosti trojnásobne vyšší ako v 50. rokoch. Približne od roku 1985 sa index rozvodovosti začína výraznejšie zvyšovať v súvislosti s rastúcim počtom rozvodov a klesajúcim počtom sobášov. Do konca 90. rokov sa index rozvodovosti zvýšil na 35,3% a v roku 2002 dosiahol 43,7%, to znamená, že na 100 sobášov v uzavretých v roku 2002 pripadalo 43 rozvodov.

Tieto ukazovatele (hrubá miera rozvodovosti, index rozvodovosti) majú iba orientačný význam. Úroveň rozvodovosti nie je závislá na počte obyvateľov, resp. na počte sobášov v sledovanom roku, ale hlavne na počte sobášov v predchádzajúcich rokoch a na rozdelení rozvodov podľa dĺžky

⁶ Počet rozvodov na 100 sobášov uzatvorených v tom istom období.

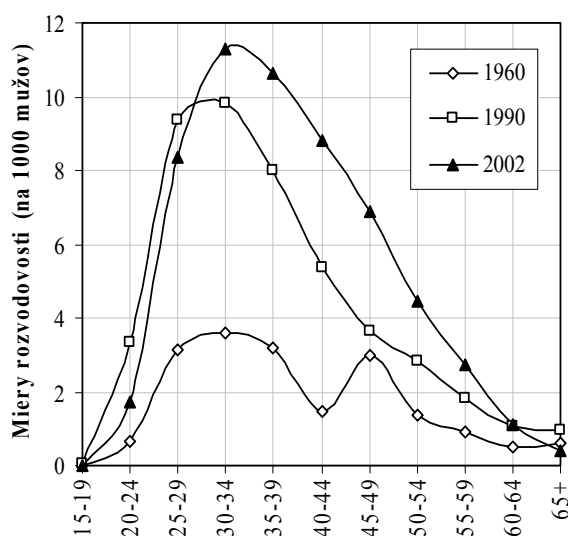
kategóriách. Čiastočný vplyv na zvyšovaní priemerného veku má i postupne sa predlžujúca dĺžka trvania rozvádzajúceho sa manželstva.

Tab. 2. 2: Miery rozvodovosti podľa veku (na 1000 mužov, resp. žien)

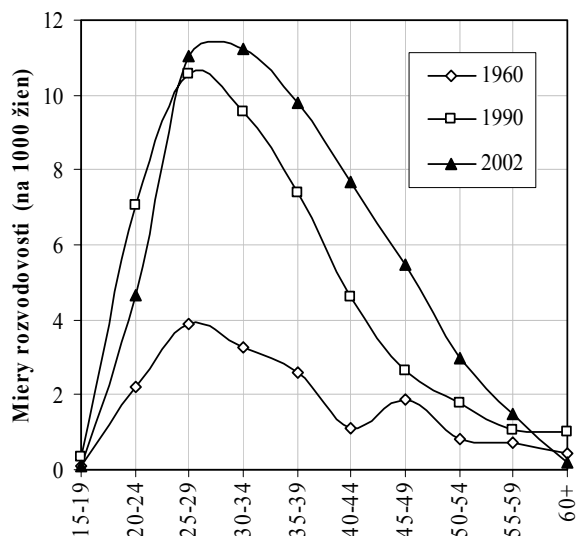
	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Muži										
15-19	0,03	0,07	0,05	0,03	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02	0,02
20-24	2,89	3,89	3,46	3,23	2,81	2,42	2,42	1,92	1,64	1,70
25-29	8,03	8,82	9,30	9,66	8,74	8,32	8,35	7,45	7,71	8,36
30-34	8,71	9,20	9,19	9,71	9,42	9,56	9,69	9,99	10,24	11,27
35-39	7,22	7,97	8,12	8,03	8,27	8,64	8,59	8,44	8,95	10,62
40-44	6,07	6,77	6,75	7,34	6,71	7,46	7,57	7,19	7,94	8,81
45-49	4,40	4,72	5,05	5,17	5,36	5,35	5,96	5,64	6,28	6,89
50-54	3,12	3,22	2,76	3,45	3,18	3,61	3,95	3,82	4,28	4,46
55-59	1,92	1,87	1,56	1,73	2,10	1,99	2,36	1,89	2,34	2,71
60-64	1,23	1,16	0,84	0,93	1,09	0,89	1,02	1,16	1,12	1,11
65-69	0,88	0,82	0,59	0,60	1,09	0,99	0,52	0,74	0,73	0,66
Úhrnná rozvodovosť manželstva	0,211	0,232	0,226	0,236	0,229	0,232	0,239	0,228	0,243	0,280
Ženy										
15-19	0,40	0,34	0,28	0,27	0,18	0,20	0,18	0,12	0,12	0,10
20-24	6,23	7,87	7,05	6,77	5,66	5,14	5,41	4,50	4,15	4,63
25-29	9,58	9,95	10,35	10,87	10,41	9,87	10,08	9,73	9,81	11,04
30-34	7,90	8,96	8,90	9,16	9,39	9,79	9,80	9,34	10,25	11,23
35-39	6,20	7,21	7,41	7,81	7,46	8,19	7,89	7,61	8,66	9,77
40-44	5,00	5,63	5,79	6,17	6,03	6,13	6,84	6,39	6,91	7,69
45-49	3,14	3,18	3,50	3,86	4,07	4,23	4,53	4,77	4,87	5,48
50-54	1,72	1,97	1,71	1,82	2,00	2,37	2,57	2,48	3,01	2,96
55-59	1,01	1,05	0,77	0,94	0,97	0,93	1,14	1,05	1,21	1,50
60-64	0,56	0,69	0,36	0,47	0,44	0,44	0,43	0,51	0,53	0,43
65-69	0,37	0,26	0,21	0,21	0,31	0,29	0,17	0,22	0,23	0,23
Úhrnná rozvodovosť manželstva	0,207	0,230	0,224	0,233	0,226	0,229	0,236	0,226	0,240	0,274

* Predbežné údaje

Graf 2. 4: Rozvodovosť podľa vekových skupín, muži

Graf 2. 5: Rozvodovosť podľa vekových skupín, ženy

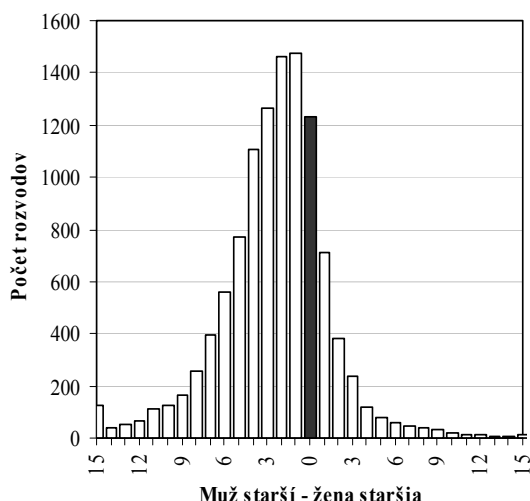

Rozloženie mier rozvodovosti podľa veku a pohlavia sa na prelome tisícročia zmenilo. Maximálna miera rozvodovosti, ktorá bola v 90. rokoch najvyššia u 30-34 ročných mužov sa na konci 90. rokov presunula do vyššej vekovej skupiny 35-39 ročných. U žien zostáva maximálna miera rozvodovosti vo vekovej skupine 25-29 ročných,

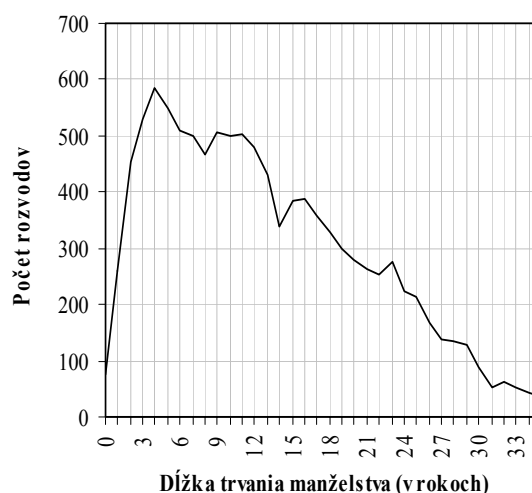
tak ako po celé obdobie 90. rokov až po súčasnosť. Napriek dlhodobému rastúcim mieram rozvodovosti vo vyšších vekových skupinách mužov aj žien od začiatku 90. rokov, možno pozitívne hodnotiť postupné znižovanie týchto mier v nižších vekových skupinách 15-19 ročných a 20-24 ročných.

Rozdelenie rozvodov podľa rozdielu veku manželov má podobný tvar ako rozdelenie podľa veku pri sobáši. Rozdiel veku manželov pri rozvode bol v roku 2002 v priemere 2,5 roka a na tejto hodnote sa udržiava od roku 1995. Z celkového počtu rozvodov bolo 72,6% takých kde bol muž starší ako žena. V 16,1% prípadoch bola staršia žena. Vekový rozdiel nemá priamy vplyv na možnosť rozvodu, aj keď podľa sociologických výskumov je pravdepodobnosť rozvodu manželstiev uzavretých v „nezrelom“ veku najvyššia.

Graf 2.6: Vekový rozdiel pri rozvode v roku 2002

Graf 2.7: Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva v roku 2002

Dĺžka trvania manželstva

Tab. 2.3: Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Do 1 roka	118	109	63	81	75	86	88	50	60	74
1-3	1 531	1 646	1 415	1 348	1 205	1 134	1 185	1 132	1 050	1 241
4-6	1 564	1 662	1 739	1 870	1 642	1 574	1 570	1 412	1 437	1 644
7-9	1 309	1 253	1 339	1 422	1 432	1 474	1 471	1 418	1 410	1 474
10-14	1 394	1 751	1 642	1 742	1 769	1 839	1 940	1 804	2 078	2 253
15-19	829	1 215	1 390	1 394	1 336	1 397	1 390	1 387	1 506	1 758
20-24	533	637	855	915	973	1 038	1 135	1 088	1 190	1 297
25+	522	594	535	630	706	770	885	982	1 086	1 219
Spolu	7 800	8 867	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960

Priemerná dĺžka rozvedeného manželstva má mierne rastúcu tendenciu. Od roku 1990, t. j. počas desiatich rokov sa zvýšila o 3 roky. V roku 2002 bola priemerná dĺžka rozvedeného manželstva 13,56 roka, ktorá sa od roku 2001, kedy bola priemerná dĺžka trvania manželstva historicky najväčšia (13,62 roka), mierne znížila. Podiel manželstiev, ktoré sa rozviedli hneď v prvom roku klesol od roku 1990 z 1,5% na 0,7% v roku 2002 a podiel manželstiev rozvedených do troch rokov z 19,6% na 11,3%. Dá sa predpokladať, že je to predovšetkým dôsledok poklesu neuvážene uzavretých manželstiev (obvykle vo veľmi mladom veku, často pod tlakom tehotenstva partnerky). Od 90. rokov sa najviac manželstiev rozvádza po 5-7 rokoch. Iba v rokoch 1995 a 1996 prevýšili tento počet manželstvá trvajúce kratšie, a to 4-6 rokov. Viac ako jedna tretina manželstiev sa rozvedie do desiatich rokov.

Pre mladé manželské páry, t. j. pre tie ktorých dĺžka trvania je kratšia ako 10 rokov, je zdá sa najkritickejším tretí až piaty rok po sobáši, kedy sa rozvádza najviac takýchto manželstiev. V roku 2002 bolo takýchto prípadov 15% z celkového počtu rozvodov (v roku 1990 to bolo 18,7%).

Počet maloletých detí

Tab. 2.4: Rozvody podľa počtu maloletých detí

Počet maloletých detí	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
0	2 096	2 282	2 204	2 400	2 468	2 557	2 828	2 759	2 937	3 269
1	2 726	3 217	3 570	3 766	3 611	3 730	3 855	3 771	3 965	4 464
2	2 254	2 603	2 604	2 618	2 498	2 454	2 415	2 235	2 375	2 618
3+	724	765	600	618	561	571	566	508	540	609
Spolu	7 800	8 867	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960
v %	73,1	74,3	75,5	74,5	73,0	72,5	70,7	70,2	70,1	70,2
Priemerný počet – všetky rozvody	x	x	1,19	1,17	1,14	1,13	1,09	1,07	1,07	1,07
Priemerný počet - rozvody s maloletými deťmi	x	x	1,58	1,57	1,57	1,57	1,55	1,52	1,52	1,52

Narušenie vzťahov a stability v rodine, ktoré vyústi rozvodom má celospoločenský dopad, oveľa závažnejší je však jeho negatívny vplyv na deti, ktoré pochádzajú z rozvedeného manželstva. Pre ne predstavuje takáto skúsenosť nepochybne jednu z najviac traumatizujúcich zážitkov. Rovnako smutná je aj skutočnosť, že priemerný počet maloletých detí žijúcich v rozvádzajúcich sa rodinách dlhodobo rastie. Kým na začiatku 60. rokov tvorili rozvedené manželstvá s maloletými deťmi približne 60% z celkového počtu rozvodov, v 80. až 90. rokoch ich počet prekročil 70%. Na prelome storočí sa počet rozvodov s maloletými deťmi mierne znížil a v roku 2002 dosiahol hodnotu približne zo začiatku 80. rokov, t.j. 70,2%.

V roku 2002 tvorili takmer tri štvrtiny rozvodov prípady s maloletými deťmi. Ich počet sa v porovnaní s rokom 1995 zvýšil o 8,4% a oproti roku 2001 o 7,4%. Najčastejšie sa rozvádzajú manželstvá s jedným dieťaťom – v roku 2002 bolo takých prípadov takmer 4,5 tisíc. Na druhom mieste sú manželstvá s dvomi deťmi. Všeobecne platí, že sa počet rozvodov v každom roku znižuje s rastúcim počtom maloletých detí v rodine. Napriek tomu prišlo v minulom roku o spolužitie s oboma rodičmi viac ako 16 tisíc detí, z toho takmer 12 tisíc maloletých. Podľa sociologických výskumov je pravdepodobnosť rozvodu manželstva muža, resp. ženy, ktorí sami pochádzajú z rozvedenej rodiny pomerne vysoká. Absencia jedného z rodičov v rodine zhoršuje okrem iného aj jej finančnú situáciu, s ktorou sa musí vysporiadať, čo zhoršuje jej postavenie v spoločnosti. Priemerný počet maloletých detí v rozvádzajúcich sa rodinách je od roku 2000 rovnaký 1,07.

Pomerne veľkú časť rozvodov tvoria bezdetné manželstvá. Od roku 1985 ich počet prekročil hodnotu 2000 prípadov ročne. Výraznejšie sa ich počet zvýšil až ku koncu 90. rokov a v roku 2002 ich počet dosiahol rekordných 3,2 tisíc, čo v relatívnom ponímaní predstavuje takmer 30% zo všetkých rozvodov. V porovnaní s rokom 1995 sa počet bezdetných rozvodov zvýšil o 1000 prípadov (nárast o 9,7%).

Príčiny rozvodov

Tab. 2. 5: Rozvody podľa príčin

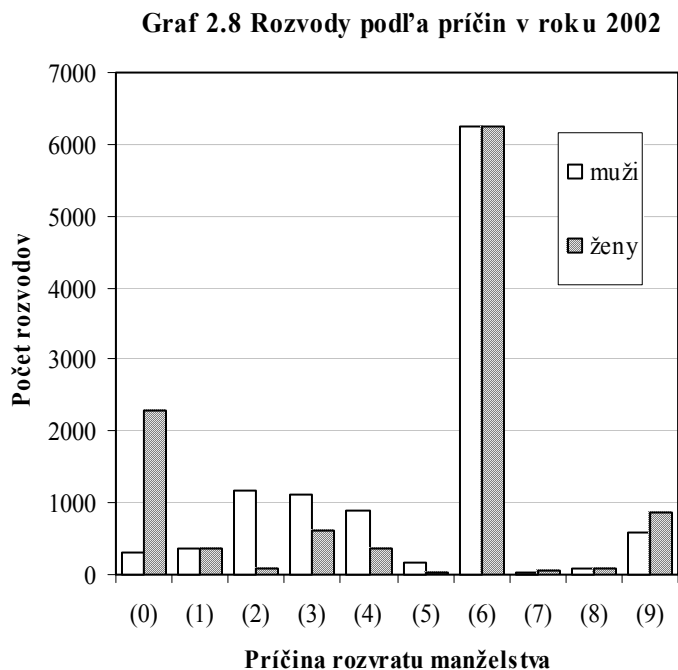
Dôvod rozvodu	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Muži										
Nevera	1 682	1 377	1 101	1 044	971	987	1 052	946	998	1 125
Rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	1 454	2 767	4 109	4 616	4 640	4 962	4 947	4 883	5 586	6 235
Alkoholizmus	2 080	1 599	1 240	1 200	1 109	1 069	1 159	1 100	1 043	1 159
Nezáujem o rodinu	462	995	984	947	858	847	1 006	893	865	884
Súd nezistil zavinenie	1 254	525	350	336	311	286	309	323	286	318
Ostatné príčiny inde nezahrnuté	868	1 604	1 194	1 259	1 249	1 161	1 191	1 128	1 039	1 239
Spolu	7 800	8 867	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960
Ženy										
Nevera	1 460	1 155	807	740	662	661	591	625	531	604
Rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	1 454	2 767	4 127	4 616	4 640	4 962	4 947	4 883	5 586	6 235
Nezáujem o rodinu	400	477	488	428	385	358	424	433	369	369
Súd nezistil zavinenie	3 936	2 515	2 144	2 142	2 030	2 025	2 359	2 095	2 096	2 294
Ostatné príčiny inde nezahrnuté	550	1 953	1 412	1 476	1 421	1 306	1 343	1 237	1 235	1 458
Spolu	7 800	8 867	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960

Z hľadiska rozvodovosti podľa príčin sa začínajú diferencovať dva okruhy problémov. Ide o príčiny vyplývajúce zo zlých materiálnych podmienok, finančných nezhôd a problémy súvisiace s bývaním. Na druhej strane sú to príčiny

súvisiace so zhoršením medziľudských vzťahov (nedostatok tolerancie v manželstve, mimomanželské vzťahy, úpadok morálky a pod).

Tab. 2.6: Rozvody podľa príčin v roku 2002

		Príčina na strane ženy											Spolu	%
		(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)			
Príčina na strane muža:	súd nezistil zavinenie	(0)	0	0	19	216	56	0	0	9	0	18	318	2,9
	neuvážené uzavretie manželstva	(1)	0	367	0	0	0	0	0	0	0	0	367	3,3
	alkoholizmus	(2)	808	0	31	80	47	3	0	3	0	187	1 159	10,6
	Nevera	(3)	743	0	11	142	28	4	0	8	0	189	1 125	10,3
	nezáujem o rodinu	(4)	521	0	4	57	195	2	0	1	0	104	884	8,1
	zlé zaobchádzanie	(5)	109	0	4	15	8	4	0	2	0	28	170	1,6
	rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	(6)	0	0	0	0	0	0	6 235	0	0	0	6 235	56,9
	zdravotné dôvody	(7)	13	0	1	1	2	0	0	16	0	7	40	0,4
	sexuálne nezhody	(8)	0	0	0	0	0	0	0	0	81	0	81	0,7
	Ostatné príčiny	(9)	100	0	16	93	33	1	0	12	0	326	581	5,3
	Spolu	2 294	367	86	604	369	14	6 235	51	81	859	10 960	100,0	
	%	20,9	3,3	0,8	5,5	3,4	0,1	56,9	0,5	0,7	7,8	100,0		

Pred tým ako sa intenzita rozvodovosti výraznejšie zvýšila, t. j. zhruba do začiatku 70. rokov boli najčastejšími príčinami rozvodu alkoholizmus na strane muža a nevera na strane ženy. Postupom času sa ako hlavná príčina rozvratu manželstva u oboch pohlaví presadila rozdielnosť pováh, názorov a záujmov. Ide o pomerne všeobecné a široké definovanie príčiny rozvodu, takže môžeme predpokladať, že do tejto kategórie sa často krát zaraďujú aj mnohé z ostatných konkrétnych príčin. Kým na začiatku 90. rokov sa počet rozvodov zapríčinených rozdielnosťou pováh, názorov a záujmov pohyboval okolo 2,6-2,7 tisíc prípadov, v polovici 90. rokov prekročil hodnotu 4 tisíc. Od roku 1995 do roku 2002 sa počet týchto rozvodov zvýšil o 34% na 6235 prípadov, ktoré tvorili viac ako polovicu všetkých rozvodov.

V roku 2002 boli ďalšími najčastejšími príčinami rozvodu na strane muža alkoholizmus (10,6%), nevera (10,3%) a nezáujem o rodinu (8,1%). Na strane ženy to bola nevera (5,5%)

a nezáujem o rodinu (3,4%). Všetky ostatné príčiny tvorili u muža 11,3% a u žien 13,3% z celkového počtu rozvodov. Z dlhodobého pohľadu je zaujímavý vysoký podiel rozvodov, kedy súd nezistil zavinenie na strane ženy. Napriek tomu, že sa počet takýchto prípadov v 90. rokoch znížil o cca 1 tisíc oproti 80. rokom, s výnimkou rokov 1992-93 ich bolo viac ako 2 tisíc ročne. V roku 2002 súd nezistil zavinenie na strane ženy v 2294 prípadoch (21%).

Výsledky rozvodových konaní

Z celkového počtu podaných návrhov končí rozvodom viac ako tri štvrtiny, zvyšnú časť tvoria prevažne stiahnuté návrhy a zamietnuté návrhy. Počet návrhov rastie podobne ako aj počet kladne vybavených žiadostí. Od 90. rokov sa ich počet pohybuje nad hodnotou 12 tisíc ročne, s výnimkou rokov 1995 a 1997, kedy počet návrhov klesol tesne pod túto hranicu.

V roku 2002 počet podaných návrhov na rozvod dosiahol rekordných 13,7 tisíc, z nich 10,9 tisíc bolo vybavených kladne (proti návrhu muža 670, proti návrhu ženy 373, za súhlasu oboch 9783 a v 134 prípadoch bol manžel, resp. manželka v cudzine). Z celkového počtu nerozvedených manželstiev bolo 116 návrhov zamietnutých, 1842 návrhov

bolo vzatých späť a konanie zaniklo v 78 prípadoch. V 756 prípadoch súd rozhodol inak. Dĺžka rozvodového konania v roku 2002 bola priemerne 7,3 mesiaca, bez ohľadu na jeho výsledok.

Najčastejším dôvodom zamietnutia návrhu na rozvod bol v roku 2002 ľahkomyselný pomer k manželstvu (31,8%), krátke nezávažné narušenie (24%) a záujem maloletých (11,2%). Iné príčiny zamietnutia tvorili 30%.

Podiel návrhov na rozvod podaných ženami tvorí dlhodobo približne dvojnásobok návrhov podaných mužmi. V 9182 prípadoch v roku 2002 podala návrh na rozvod žena. K faktorom, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú rastúcu rozvodovú aktivitu žien patrí zvyšovanie ekonomickej samostatnosti, zvyšovanie sociálnej nezávislosti na mužovi, zvýhodnenie žien v niektorých sociálno-právnych dôsledkoch rozvodu (deti, byt,...). Okrem nich je tu však celý rad ďalších vedľajších faktorov (odtabuizovanie sexuálneho života, pocit porozvodovej istoty vďaka rodičom, apod.). Treba si však uvedomiť, že tieto faktory pôsobia komplexne a v závislosti od reálnej spoločenskej a sociálnej situácie.

Rozvodovosť podľa krajov

Tab. 2.7: Vybrané ukazovatele rozvodovosti v krajoch SR v roku 2001

	Mestá	Vidiek	Kraj							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Návrhy na rozvod	9 090	3 353	1 798	1 227	1 430	1 807	1 272	1 951	1 157	1 801
Počet rozvodov	7 172	2 645	1 435	993	1 160	1 418	1 065	1 508	889	1 349
Podiel rozvodov (SR = 100%)	73,1	26,9	14,6	10,1	11,8	14,4	10,8	15,4	9,1	13,7
Hrubá miera rozvodovosti	2,38	1,12	2,39	1,80	1,91	1,99	1,54	2,28	1,12	1,76
Index rozvodovosti	52,0	26,5	52,9	40,7	45,1	47,2	32,6	58,7	22,8	40,3
Priemerný vek pri rozvode - muži	38,79	37,91	40,06	38,00	38,61	37,84	38,37	38,43	38,52	38,39
Priemerný vek pri rozvode - ženy	36,46	35,04	37,52	35,70	36,20	35,21	35,91	35,92	36,08	35,91
Priem. dĺžka trvania rozvedených manželstiev	13,26	12,76	13,56	12,97	13,34	12,53	13,12	13,25	13,25	12,99
Rozvody s maloletými deťmi (%)	70,0	70,2	66,1	72,0	72,0	70,0	72,8	71,6	69,2	68,1
Priemerný počet maloletých detí	1,48	1,55	1,43	1,55	1,59	1,53	1,65	1,62	1,62	1,58

Z hľadiska priestorového usporiadania je rozvodovosť na Slovensku výrazne diferencovaná. Táto rozdielnosť je okrem celého radu faktorov do značnej miery ovplyvnená rozdielnou religiozitou na území Slovenska, ako aj odlišným stupňom urbanizácie.

Ukazovatele rozvodovosti na vidieku sú oproti mestám nižšie. Sociálna klíma je na vidieku poznamenaná silným vplyvom tradícií, náboženstva a okrem iného tu funguje aj istá spoločenská kontrola, čo vytvára prirodzené rozvodové bariéry. Potvrdzuje to nižší počet rozvodov (24% z celkového počtu v roku 2002), ako aj nižšie ukazovatele rozvodovosti. Naproti tomu v mestách, kde je väčšia anonymita a jednoduchšie existenčné podmienky (pracovné príležitosti, služby, doprava...) je počet rozvodov viac ako 2,5 násobne vyšší v porovnaní s vidiekom. V roku 2002 dosiahla hrubá miera rozvodovosti v mestách hodnotu 2,38 a na 100 sobášov pripadlo až 52 rozvodov. Priemerný vek pri rozvode u mužov aj u žien bol oproti vidieku vyšší približne o jeden rok. Priemerná dĺžka trvania rozvedeného manželstva je v mestách väčšia oproti vidieku.

Rozdiely v odlišnej intenzite rozvodovosti sú evidentné nielen medzi vidiekom a mestskými sídlami, ale aj pri porovnaní jednotlivých krajov. Regióny na západnom a južnom Slovensku sa vyvíjajú z demografického hľadiska menej dynamicky ako na východe a severe krajiny. Najvyššia rozvodovosť je v Bratislavskom, Banskobystrickom a Nitrianskom kraji. Naopak najnižšie ukazovatele intenzity rozvodovosti sú v Prešovskom a Žilinskom kraji. Ostatné regióny sa nachádzajú zhruba na úrovni celoštátneho priemeru. Vysoká rozvodovosť v Bratislavskom kraji je do značnej miery zapríčinená rozvodovosťou v hlavnom meste – v Bratislave, kde je sústredený najvyšší počet obyvateľov v reprodukčnom veku, a teda aj vo veku najvyššej rozvodovosti. V tomto kraji je aj najvyšší priemerný vek pri rozvode (40,06 u mužov a 37,52 u žien) a najvyššia priemerná dĺžka manželstva pri rozvode (13,6 rokov). Na druhej strane je v Bratislavskom kraji najnižší podiel rozvedených manželstiev s maloletými deťmi (66,1%) a aj priemerný počet maloletých v rozvedených manželstvách (1,43).

3. Pôrodnosť

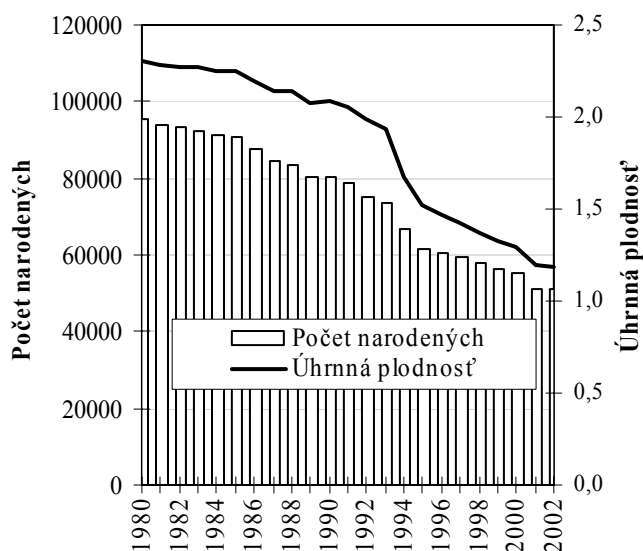
Tab. 3.1: Základné charakteristiky pôrodnosti a plodnosti

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Narodení spolu	90 645	80 390	61 668	60 363	59 356	57 863	56 482	55 366	51 343	51 035
Živonarodení	90 155	79 989	61 427	60 123	59 111	57 582	56 223	55 151	51 136	50 841
Mŕtvonarodení	490	401	241	240	245	281	259	215	207	194
Živonarodení mimo manželstva	5 922	6 085	7 747	8 430	8 923	8 827	9 480	10 069	10 105	10 984
Živonarodení mimo manželstva (%)	6,6	7,6	12,6	14,0	15,1	15,3	16,9	18,2	19,7	21,6
Hrubá miera pôrodnosti	17,47	15,10	11,45	11,19	10,98	10,68	10,42	10,21	9,51	9,45*
Všeobecná miera plodnosti	71,5	60,2	43,6	42,3	41,3	40,0	38,9	38,0	35,4	35,3*
Úhrnná plodnosť	2,254	2,085	1,523	1,470	1,427	1,374	1,329	1,292	1,198	1,187*
Priemerný vek ženy pri pôrode	25,21	25,25	25,36	25,50	25,67	25,82	25,99	26,21	26,46	26,67
Priemerný vek ženy pri 1.pôrode	22,71	22,67	22,71	22,87	23,08	23,30	23,56	23,93	24,14	24,53
Hrubá miera reprodukcie	1,093	1,011	0,738	0,713	0,692	0,666	0,645	0,627	0,581	0,576*
Čistá miera reprodukcie	1,075	0,993	0,730	0,700	0,685	0,661	0,641	0,625	0,572	0,571*

*Predbežné údaje

Súčasný vývoj pôrodnosti a plodnosti v SR je charakterizovaný neustálym poklesom počtu živonarodených detí, trvalo nízkymi hodnotami úhrnnej plodnosti ako i celkovým nástupom nového reprodukčného modelu správania sa mladej generácie. Pokles pôrodnosti a plodnosti bol najintenzívnejší najmä v rokoch 1993 – 95, kedy bol zaznamenaný pokles živonarodených detí takmer o 12 000, úhrnná plodnosť klesla o 21,2% na hodnotu 1,52, pričom napríklad za celé 80.roky predstavoval pokles úhrnnej plodnosti len 10%. V roku 1996 sa tempo poklesu pôrodnosti a plodnosti zmiernilo, medziročne úbytky počtu živonarodených detí sa stabilizovali okolo tisíc ročne. Výnimkou bol rok 2001, kedy bol pokles plodnosti intenzívnejší.

Graf 3.1: Počet narodených a úhrnná plodnosť

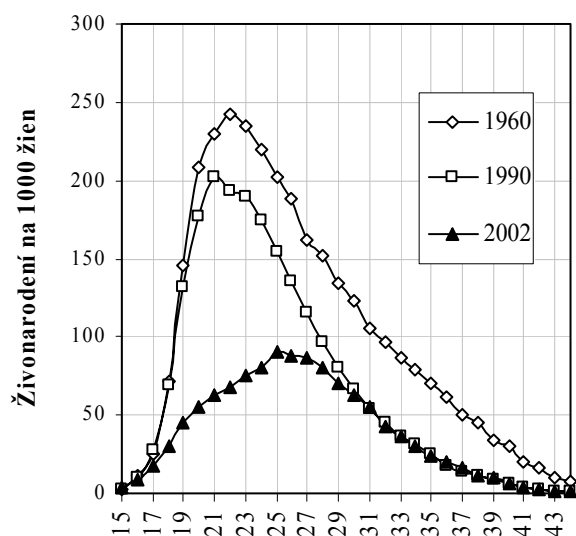

reprodukčného správania sa najmä mladej generácie, ktorá citlivo reaguje na zmenenú sociálno-ekonomickú situáciu. V období transformácie narástli medzi obyvateľmi príjmové a sociálne rozdiely. Ľudia sa začali obávať straty zamestnania, znížila sa možnosť získania bytu. Na druhej strane je tu väčšia možnosť sebarealizácie, ktorá otvorila celkom nové perspektívy. Tieto trendy mali často vplyv aj na také dôležité rozhodnutia ako je uzatvorenie manželstva, založenie rodiny a počet detí. Pokles vykazujú i ďalšie ukazovatele pôrodnosti a plodnosti. Čistá miera reprodukcie je pod zachovnou hodnotou už od roku 1989. Úroveň plodnosti od tohto roku nezabezpečuje rozšírenú ani jednoduchú reprodukciu obyvateľstva. V roku 2002 klesla čistá miera reprodukcie na hodnotu 0,57. To znamená, že počas jednej generácie pri zachovaní súčasnej úrovne plodnosti a úmrtnosti žien by prirodzeným pohybom ubudlo 43 % potenciálnych matiek.

Rok 2001 bol pozoruhodný z viacerých dôvodov. Po prvýkrát v histórii Slovenska došlo k prirodzenému úbytku obyvateľstva, keď počet živonarodených detí bol o 844 nižší ako počet zomrelých. V roku 2001 tiež po prvý krát klesla úhrnná plodnosť pod hranicu 1,2 detí na jednu ženu a Slovensko sa tak zaradilo k štátom s najnižšou úrovňou plodnosti v Európe. Klesajúci trend pôrodnosti pokračoval i v roku 2002, kedy sa počet živonarodených detí opäť znížil o 295 v porovnaní s rokom 2001, úhrnná plodnosť sa udržiava na hodnote 1,19 dieťaťa na jednu ženu. Počty živonarodených dosahujú veľmi nízke hodnoty napriek tomu, že vo veku najvyššej plodnosti sa ešte stále nachádzajú silné populačné ročníky narodené v 70. rokoch. Tieto nepretržite klesajúce trendy naznačujú posun k novému modelu reprodukčného správania, ktorý sa prejavuje najmä nižšou úrovňou plodnosti, odkladom pôrodov do vyšších vekových kategórií, zvyšovaním priemerného veku matiek a zvyšovaním podielu detí narodených mimo manželstva. Po roku 1989 pozorujeme na Slovensku zmenu

Vek matky

Graf 3.2: Plodnosť žien podľa veku

plodnosti predstihla dlhodobu najplodnejšiu vekovú skupinu 20 - 24 ročných žien a toto dominantné postavenie si udržala aj v roku 2002.

Natalitné procesy sú do veľkej miery determinované vekom obyvateľstva, nakoľko šanca na otehotnenie sa so zvyšujúcim vekom znižuje. Až do roku 1990 sledujeme úzky vrchol maximálnej plodnosti vo veku 20 – 22 ročných žien. V súčasnosti sa vrchol maximálnej plodnosti žien posunul do veku 25 rokov, krivka nadobudla iný tvar i priebeh. Nevidíme už žiadne výrazné maximum ako tomu bolo v minulosti, a vo veku nad 35 rokov začíname pozorovať mierne stúpajúce tendencie úrovne plodnosti žien.

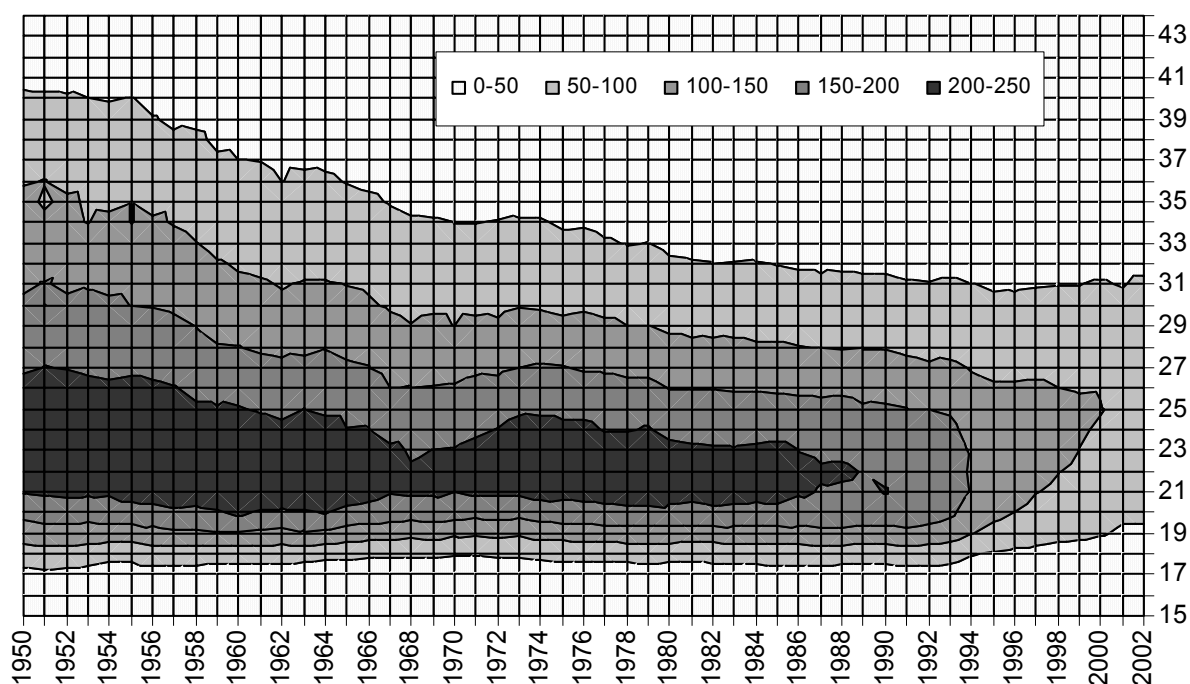
Plodnosť žien poklesla v 90. rokoch vo všetkých vekových skupinách, najvýraznejšie však v nižších vekových skupinách, čo svedčí o presadzovaní sa nového modelu reprodukčného správania. Zakladanie rodiny a narodenie prvého dieťaťa sa odsúva do vyššieho veku. Takýto model sa presadzuje aj vďaka dostupnejšej a kvalitnejšej antikoncepcii, ktorá umožňuje mladým párom plánovať kedy a koľko detí chcú mať.

Dlhodobu sme pozorovali najvyššiu plodnosť vo vekovej kategórii 20-24 ročných, v roku 2001 nastáva zmena, realizovaná plodnosť vo vekovej skupine 25 - 29 ročných žien sa po prvýkrát dostala na prvé miesto, keď úrovňou

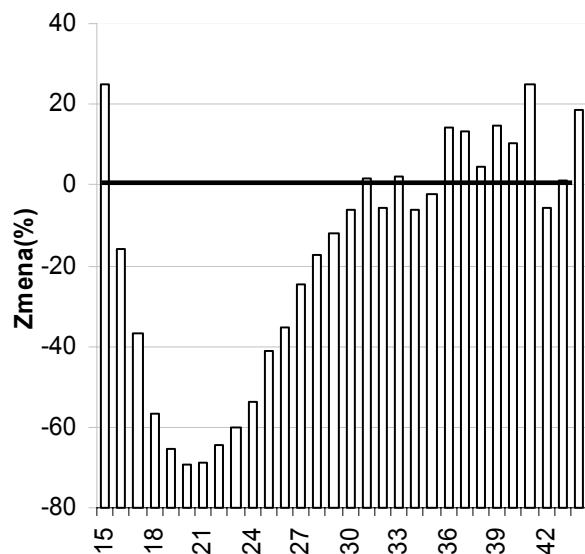
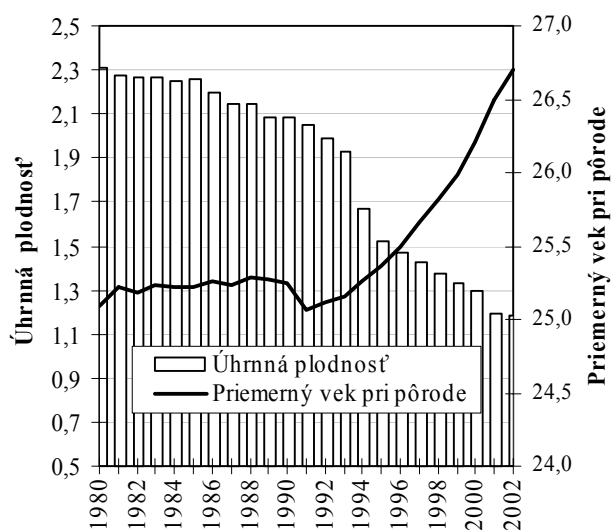
Tab. 3.2: Miery plodnosti žien podľa veku (na 1000 žien)

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
15	3,54	2,86	3,56	3,47	3,64	3,86	4,00	3,42	3,30	3,58
16	14,26	10,42	9,52	9,67	10,99	9,66	10,35	9,40	9,04	8,78
17	34,72	27,36	20,49	20,82	20,15	20,58	20,25	18,78	19,31	17,24
18	70,86	69,21	44,89	40,95	37,80	35,87	33,84	33,42	28,92	29,84
19	132,13	132,13	83,25	75,32	66,83	60,23	56,81	53,14	44,16	45,68
20	187,90	177,06	112,95	99,61	89,44	80,36	71,55	68,64	56,08	54,75
21	217,10	201,65	128,42	115,87	101,78	92,97	85,94	76,14	66,52	62,61
22	214,70	193,49	130,27	121,55	113,19	100,86	93,67	86,72	74,15	68,32
23	208,95	189,77	128,12	121,01	116,26	110,03	99,60	91,38	82,44	75,65
24	188,57	174,55	123,17	117,89	118,07	112,08	102,17	97,69	86,22	80,57
25	168,26	154,07	114,48	113,01	108,54	109,42	105,30	100,92	93,13	90,37
26	144,34	136,08	103,79	103,29	106,02	100,09	97,91	98,87	91,53	87,83
27	121,90	115,04	89,57	92,48	91,65	89,32	88,81	89,86	86,42	86,84
28	104,11	96,83	80,53	79,09	79,24	77,29	83,75	79,47	78,22	80,03
29	85,61	80,61	65,22	67,69	66,20	71,72	69,82	69,18	69,66	70,76
30	73,47	66,66	56,77	55,22	58,08	58,16	60,27	61,07	60,38	62,71
31	59,53	54,22	45,78	47,34	48,39	49,81	49,21	52,48	48,32	55,21
32	49,48	45,61	37,83	39,61	39,69	39,25	43,61	42,73	43,85	43,12
33	40,42	36,00	32,39	31,76	33,16	34,39	32,68	34,68	35,08	36,84
34	33,17	31,71	27,19	26,43	27,41	28,78	28,29	29,26	28,50	29,78
35	27,57	24,74	21,65	23,83	23,25	21,64	23,32	24,23	24,37	24,21
36	21,09	17,53	16,25	17,40	18,87	19,10	19,01	18,91	18,55	20,00
37	16,62	14,21	13,54	14,38	14,80	14,81	14,20	15,61	14,21	16,13
38	12,45	11,02	11,11	10,60	11,38	10,83	11,80	11,65	11,44	11,50
39	8,53	8,30	7,23	8,27	8,00	7,94	8,22	8,99	8,49	9,54
40	6,29	5,81	5,32	5,65	6,16	6,00	5,48	6,50	6,51	6,40
41	3,24	3,34	3,94	2,80	3,35	3,43	4,09	3,71	4,04	4,18
42	2,43	2,64	2,35	2,23	2,45	2,75	2,54	2,76	2,36	2,49
43	1,39	1,03	1,74	1,38	1,05	1,41	1,43	1,53	1,39	1,04
44	0,59	0,70	0,71	0,69	0,64	0,52	0,54	0,60	0,83	0,83
Úhrnná plodnosť	2,254	2,085	1,523	1,470	1,427	1,374	1,329	1,292	1,190	1,187

* Predbežné údaje

Graf 3.3: Plodnosť žien podľa veku (na 1000 žien)

V súčasnosti je najvyššia plodnosť sústredená do dvoch vekových skupín 20-24 a 25-29 ročných žien, u ktorých je realizovaných až 67 % plodnosti. Posun plodnosti do vyššieho veku dokumentuje i vývoj vo vekovej skupine 15-19 ročných žien, ktoré sa od polovice 90. rokov úrovňou plodnosti dostali až na štvrté miesto za vekovú skupinu 30-34 ročných žien. Podiel detí narodených ženám do 24 rokov sa znižuje a narastá podiel detí pripadajúcich na ženy staršie ako 25 rokov. Mierne rastúce tendencie má plodnosť žien nad 35 rokov, čo je spôsobené najmä už spomínaným posúvaním a oddáľovaním pôrodov do vyššieho veku. Pokles úrovne plodnosti žien sa so vzrastajúcim vekom znižuje. Tieto trendy odkladania pôrodov sa postupne prejavili zvýšením priemerného veku matiek pri pôrode, ktorý bol začiatku 90. rokov 24,7 rokov, do roku 2002 sa priemerný vek zvýšil na hodnotu 26,7 rokov. Zvyšuje sa i priemerný vek prvorodičiek, z hodnoty 22,2 v roku 1990 na hodnotu 24,5 v roku 2002.

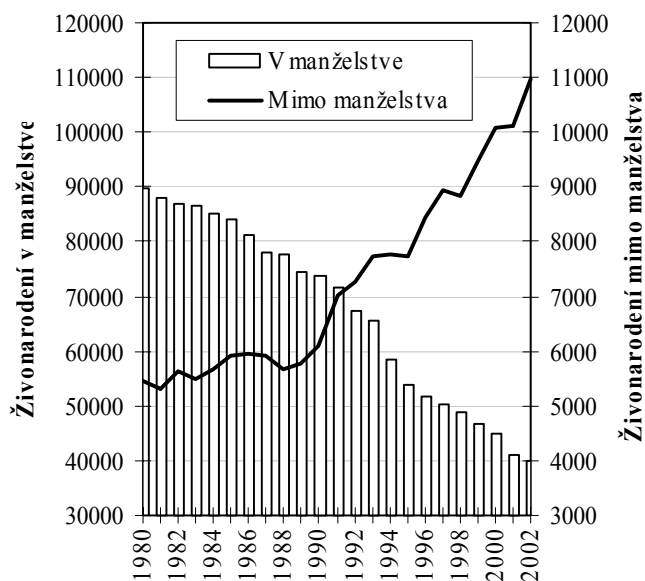
Graf 3.4: Zmeny úrovne plodnosti žien v závislosti od veku (1990 vs. 2002)**Graf 3.5: Plodnosť a priemerný vek pri pôrode**

Rodinný stav

Tab. 3.3: Miery plodnosti podľa pohlavia, veku a rodinného stavu

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vydaté ženy									
15-19	581,2	513,9	546,5	572,9	553,4	575,5	579,1	582,2	462,7
20-24	337,1	315,7	248,1	245,5	248,1	248,6	245,9	247,4	218,2
25-29	149,8	141,1	112,8	115,3	116,5	119,3	121,4	123,6	121,7
30-34	57,8	53,2	44,8	44,9	46,4	48,1	49,3	51,0	51,0
35-39	18,8	16,7	15,0	15,8	16,3	16,2	16,2	17,1	16,9
40-44	3,1	3,0	2,9	2,7	2,9	3,0	3,0	3,1	3,2
45-49	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Nevydaté ženy									
15-19	12,7	11,2	12,1	12,3	13,2	13,0	13,6	13,9	13,8
20-24	23,5	22,8	22,0	22,5	22,0	20,7	20,8	21,1	21,8
25-29	23,4	24,9	27,0	27,9	27,0	24,1	25,6	25,3	27,6
30-34	16,9	18,1	20,1	22,0	22,6	21,4	21,4	23,0	24,7
35-39	10,0	8,7	9,5	11,6	11,5	10,1	12,0	11,8	12,0
40-44	1,6	2,1	2,5	2,3	2,3	2,3	2,1	2,7	2,4
45-49	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Ženatí muži									
15-19	724,4	606,6	578,3	628,1	601,5	618,8	613,4	677,5	474,0
20-24	429,3	398,4	304,7	302,7	301,8	298,6	298,3	314,6	271,1
25-29	224,3	216,4	166,6	164,6	164	166,8	164,3	168,6	161,2
30-34	91,4	85,9	73,4	75	77	78,5	79,2	82,3	83,2
35-39	36,2	31,3	28	29,2	30	30,7	31,6	33,1	33,6
40-44	12,5	10,5	9,3	8,7	9,8	9,7	10,1	10,5	10,7
45-49	4,2	2,8	2,2	2,6	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5

Graf 3.6: Živonarodení podľa legitimacy

smerom k západoeurópskemu demografickému modelu správania sa. Kohabitácia či už predmanželská, alebo i ako alternatíva manželstva sa stáva všeobecne akceptovaným a stále bežnejším javom i v slovenskej populácii. Dôvodom rozdielného vývoja manželskej a mimomanželskej plodnosti je klesajúci počet detí v rodinách na jednej

Úroveň pôrodnosti a plodnosti je ovplyvňovaná i rodinným stavom obyvateľstva. Napriek všeobecnému poklesu plodnosti, mimomanželská plodnosť vykazuje odlišný trend a neustále rastie. S nástupom nového demografického správania súvisí i oslabenie tradičného manželského zväzku, a s tým i rastúci podiel detí narodených mimo manželstva. Úbytok živonarodených detí v manželstve stále pokračuje, v roku 1990 sa v manželstve narodilo 73 904 detí do roku 2002 tento počet klesol na 39 857 živonarodených detí. Napriek tomu zostáva manželská plodnosť rozhodujúcou zložkou celkovo realizovanej plodnosti (78 % v roku 2002).

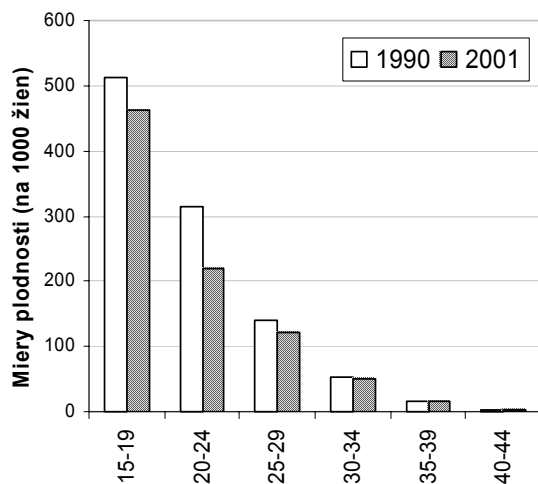
Podiel detí narodených mimo manželstva na Slovensku sa do roku 1990 pohyboval okolo 5 až 7 %. Radikálna zmena nastáva po roku 1990. Počet živonarodených mimo manželstva vzrástol zo 6085 v roku 1990 na 10 984 v roku 2002, čo je takmer dvojnásobok. Podiel detí narodených mimo manželstva už v súčasnosti presiahol 21% zo všetkých narodených. Takýto rast počtu aj podielu detí narodených mimo manželstva je súčasťou posunu

strane a zvyšujúci sa počet dlhodobých kohabitácií na druhej strane (partneri častejšie zostávajú žiť v kohabitácii aj po narodení prvého dieťaťa).

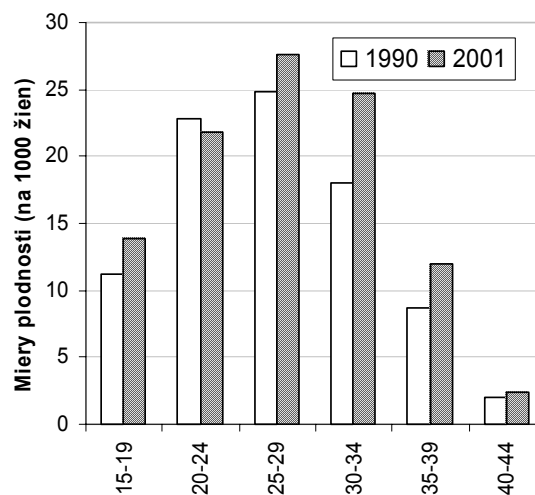
Plodnosť vydatých žien vykazuje klesajúce tendencie vo všetkých vekových kategóriách. Najväčší pokles manželskej plodnosti od roku 1990 pozorujeme u vekovej kategórie 20 – 24 ročných žien, pokles pozorujeme i u kategórií 15 – 19 a 25 – 29 ročných žien. V ostatných vekových skupinách ide o minimálne zmeny, preto môžeme hovoriť skôr o stagnácii. Zaujímavá situácia nastáva v roku 2001 u najmladšej vekovej kategórie žien 15 – 19 ročných. Tieto ženy charakterizoval stúpajúci trend plodnosti až do roku 2000, po tomto roku nastáva výrazný pokles ich plodnosti, ktorý je dôsledkom menšieho počtu narodených detí najmladším ženám.

Najvyššia plodnosť v skupine nevydatých žien je posunutá do veku 25 – 29 ročných, nasledujú kategórie žien 30 – 34 ročných a 20 – 24 ročných žien. Všetky vekové skupiny nevydatých žien zaznamenali nárast plodnosti, okrem vekovej skupiny 20 – 24 ročných žien. Výrazný nárast mimomanželskej plodnosti vidíme u kategórie 30 – 34 ročných žien.

Graf 3.7: Plodnosť vydatých žien podľa veku

Graf 3.8: Plodnosť nevydatých žien podľa veku

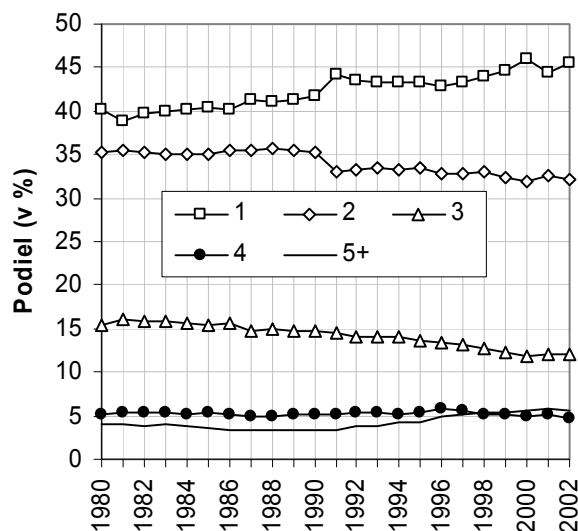
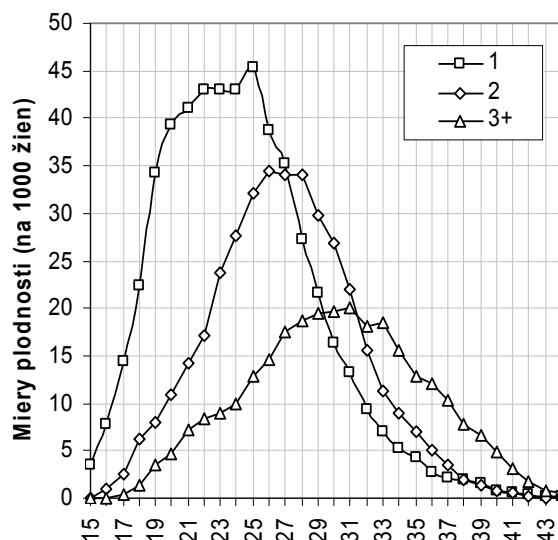
Poradie narodených

Ďalším dôležitým ukazovateľom úrovne pôrodnosti a plodnosti je štruktúra narodených podľa poradia. Pred rokom 1989, bol v SR preferovaný dvojdetný model rodiny, kde podiel narodených tretieho poradia stagnoval a podiel narodených vo štvrtom a vyššom poradí mierne klesal. V súčasnosti pozorujeme zmenu v oblasti veľkostného modelu rodiny a počtu detí.

Od roku 1991 sledujeme mierny nárast podielu detí narodených v prvom poradí, u narodených druhého a tretieho poradia sa podiel naopak znižuje. Podiel narodených vo štvrtom a vyššom poradí má od roku 1990 mierne rastúcu tendenciu. Najviac detí sa rodí ženám v prvom poradí, najvyššia plodnosť prvorodičiek je vo veku 25 rokov. U narodených v druhom poradí je vek matky posunutý na 26 – 28 rokov a u narodených tretieho poradia až na 31 rokov. Tvar kriviek je podobný, ale úroveň plodnosti je v každom poradí rozdielna. Je možné konštatovať, že súčasný pokles pôrodnosti je spôsobený predovšetkým vývojom počtu narodených v druhom a treťom poradí.

Rozdiely pozorujeme aj pri skúmaní narodených podľa poradia v manželstve a mimo manželstva. Podiel detí narodených mimo manželstva v prvom poradí poklesol z hodnoty 60% na začiatku 90. rokov na súčasných 53,4%. Ďalšie poradia narodených mimo manželstva vykazujú tendencie na úrovni 10% a menej. Dá sa predpokladať, že zníženie podielu narodených mimo manželstva prvého poradia je spôsobené aj vzrastajúcim počtom dlhodobých kohabitácií. To znamená, že pravdepodobne ubúda kohabitácií, keď rodičia po narodení prvého dieťaťa uzatvoria manželstvo.

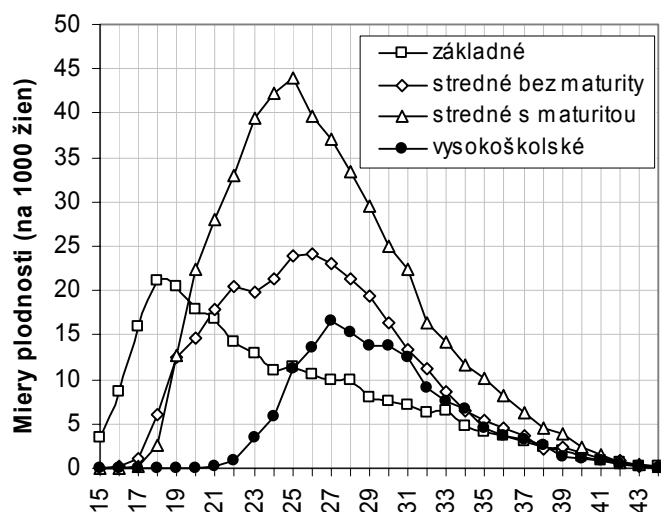
Čo sa týka manželskej plodnosti, tendencie sa zásadnejšie nelíšia od vývoja celkovej plodnosti, čo je logické vzhľadom na prevažujúci charakter manželskej plodnosti. Pozorujeme nárast podielu detí narodených v prvom poradí (40,2% v roku 1990 a 43,3% v roku 2002), klesajúce tendencie u ďalších dvoch poradií a znovu mierny nárast u narodených vo štvrtom a vyššom poradí. 78% detí narodených v manželstve sú narodení prvého a druhého poradia.

Graf 3.9: Živonarodení podľa poradia**Graf 3.10: Plodnosť podľa poradia a veku v roku 2002****Tab. 3.4: Živonarodení podľa poradia a rodinného stavu**

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkom										
1	36 487	33 348	26 604	25 786	25 559	25 274	25 143	25 240	22 751	23 131
2	31 674	28 146	20 582	19 768	19 401	18 961	18 194	17 601	16 621	16 331
3	13 931	11 718	8 343	8 108	7 765	7 325	6 926	6 554	6 167	6 098
4	4 815	4 043	3 241	3 483	3 325	2 942	2 889	2 709	2 582	2 414
5+	3 248	2 734	2 657	2 978	3 061	3 080	3 071	3 047	3 015	2 867
Spolu	90 155	79 989	61 427	60 123	59 111	57 582	56 223	55 151	51 136	50 841
Celkom (%)										
1	40,5	41,7	43,3	42,9	43,2	43,9	44,7	45,8	44,5	45,5
2	35,1	35,2	33,5	32,9	32,8	32,9	32,4	31,9	32,5	32,1
3	15,5	14,6	13,6	13,5	13,1	12,7	12,3	11,9	12,1	12,1
4	5,3	5,1	5,3	5,8	5,6	5,1	5,1	4,9	5,0	4,7
5+	3,6	3,4	4,3	5,0	5,2	5,3	5,5	5,5	5,9	5,6
V manželstve										
1	32 800	29 722	22 311	21 397	20 970	20 550	20 021	19 813	17 478	17 263
2	30 552	26 945	18 907	17 914	17 436	16 972	16 109	15 410	14 371	13 875
3	13 370	11 071	7 426	7 013	6 626	6 293	5 827	5 392	4 990	4 783
4	4 537	3 741	2 803	2 941	2 744	2 401	2 368	2 131	1 946	1 816
5+	2 974	2 425	2 233	2 428	2 412	2 539	2 418	2 336	2 246	2 120
Spolu	84 233	73 904	53 680	51 693	50 188	48 755	46 743	45 082	41 031	39 857
V manželstve (%)										
1	38,9	40,2	41,6	41,4	41,8	42,1	42,8	44,0	42,6	43,3
2	36,3	36,5	35,2	34,7	34,7	34,8	34,5	34,1	35,0	34,8
3	15,9	15,0	13,8	13,6	13,2	12,9	12,5	12,0	12,2	12,0
4	5,4	5,1	5,2	5,7	5,5	4,9	5,1	4,7	4,7	4,6
5+	3,5	3,3	4,2	4,7	4,8	5,2	5,2	5,2	5,5	5,3
Mimo manželstva										
1	3 687	3 626	4 293	4 389	4 589	4 724	5 122	5 427	5 273	5 868
2	1 122	1 201	1 675	1 854	1 965	1 989	2 085	2 191	2 250	2 456
3	561	647	917	1 095	1 139	1 032	1 099	1 162	1 177	1 315
4	278	302	438	542	581	541	521	578	636	598
5+	274	309	424	550	649	541	653	711	769	747
Spolu	5 922	6 085	7 747	8 430	8 923	8 827	9 480	10 069	10 105	10 984
Mimo manželstva (%)										
1	62,3	59,6	55,4	52,1	51,4	53,5	54,0	53,9	52,2	53,4
2	18,9	19,7	21,6	22,0	22,0	22,5	22,0	21,8	22,3	22,4
3	9,5	10,6	11,8	13,0	12,8	11,7	11,6	11,5	11,6	12,0
4	4,7	5,0	5,7	6,4	6,5	6,1	5,5	5,7	6,3	5,4
5+	4,6	5,1	5,5	6,5	7,3	6,1	6,9	7,1	7,6	6,8

Vzdelanostná úroveň

Graf 3.11: Plodnosť podľa vzdelania a veku v roku 2002

Na úroveň plodnosti má vplyv i vzdelanostná úroveň obyvateľstva. Vek najvyššej plodnosti významne závisí od ukončenia procesu vzdelávania, ktorý sa u stále väčšej časti obyvateľstva predlžuje a dostáva sa do konkurenčného vzťahu s reprodukciou. Najviac detí sa rodí ženám stredoškolsky vzdelaným s maturitou, s maximálnou plodnosťou vo veku 25 rokov. Ženy so základným vzdelaním majú svoje prvé dieťa v podstatne nižšom veku, väčšinou do 20 rokov, vo veku nad 20 rokov ich plodnosť klesá. Plodnosť žien stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných je realizovaná vo vyšších vekových kategóriách. Plodnosť vysokoškolsky vzdelaných žien je do veku 22 rokov minimálna, najvyššiu plodnosti dosahuje táto skupina žien vo veku okolo 27 rokov.

Tab. 3.5: Živonarodení podľa vzdelania a poradia

	Základné	Stredné bez maturity	Stredné s maturitou	Vysokoškolské	Spolu
1	3 599	5 244	11 034	3 254	23 131
2	2 192	4 694	7 224	2 221	16 331
3	1 594	1 930	2 102	472	6 098
4	1 029	710	557	118	2 414
5+	2 027	496	286	58	2 867
Spolu	10 441	13 074	21 203	6 123	50 841

Pôrodnosť podľa krajov

Tab. 3.6: Vybrané ukazovatele pôrodnosti a plodnosti v krajoch SR v roku 2001

	Mestá	Vidiak	Kraje							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Narodení celkom	26 206	25 137	4 628	4 594	4 926	5 802	7 092	6 013	9 729	8 559
Živonarodení	26 106	25 030	4 614	4 578	4 911	5 780	7 072	5 986	9 693	8 502
Živonarodení v % (SR=100%)	51,0	49,0	9,0	9,0	9,6	11,3	13,8	11,7	19,0	16,6
Narodení mimo manželstva (%)	25,8	23,6	22,9	18,6	15,3	25,5	12,5	38,5	21,9	42,2
Úhrnná plodnosť	1,062	1,415	0,982	1,019	1,034	1,032	1,287	1,148	1,543	1,385
Priemerný vek ženy pri pôrode	26,9	26,0	27,7	26,3	26,9	26,2	26,8	26,0	26,3	25,9
Priemerný vek ženy pri 1. pôrode	24,8	23,3	25,9	24,2	24,5	24,3	24,1	23,8	23,3	23,5

Počet živonarodených v mestách a na vidieku sa v roku 2001 líšil len o necelých 1100 osôb. Pokračuje tak proces, keď sa počet narodených na vidieku približuje počtu narodených v mestách (v roku 1996 bol tento rozdiel ešte 3283 osôb v prospech miest). Na druhej strane, plodnosť v mestách je podstatne nižšia ako plodnosť v ostatných obciach. Dôvodom je (podobne ako v prípade sobášnosti) predovšetkým rozdielna veková štruktúra obyvateľstva⁷.

⁷ Na vidieku žije výrazne menej žien vo fertilnom veku a tak skoro rovnaký počet živonarodených pripadá na podstatne menej žien, čo má za následok vyššie hodnoty plodnosti vo všetkých vekových kategóriách.

Na úrovni krajov pozorujeme rozdelenie plodnosti do dvoch skupín. Kraje na severe a východe sa vyznačujú vyššou úrovňou plodnosti, kraje na juhu a západe nižšou úrovňou plodnosti⁸. Najnižšiu úroveň plodnosti vykazuje Bratislavský kraj, s nevelkým odstupom nasledujú Trnavský, Nitriansky a Trenčiansky kraj. V Bratislavskom kraji klesla úhrnná plodnosť v roku 2001 pod hodnotu 1,0. Najvyššiu plodnosť má Prešovský kraj, s odstupom nasledujú Košický a Žilinský kraj. Plodnosť v Banskobystrickom kraji sa v roku 2001 pohybovala zhruba na úrovni celoslovenského priemeru. V Prešovskom kraji bola plodnosť o 57% vyššia ako v Bratislavskom kraji. V krajoch s vyššou plodnosťou je nižší priemerný vek žien pri pôrode a naopak.

⁸ Okrem stupňa urbanizácie, životného štýlu a životnej úrovne patrí medzi hlavné faktory ovplyvňujúce pôrodnosť aj religiozita obyvateľstva. V Žilinskom kraji zvyšujú pôrodnosť religiózne regióny Oravy, Kysúc a dolného Liptova. V Prešovskom kraji pri poslednom sčítaní len 5,6% obyvateľov uviedlo, že je bez vyznania (najmenej zo všetkých krajov SR). Naopak nižšiu úroveň pôrodnosti v Bratislavskom kraji a na juhu Slovenska je nepochybne ovplyvnená vyšším podielom obyvateľov bez vyznania resp. nižším podielom obyvateľstva hlásiacemu sa k rímsko-katolíckemu vierovyznaniu. Kalvinizmus má tradíciu medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti na južnom Slovensku. Určitý vplyv môžu mať aj luteránske tradície (pas Revúca – Tisovec – Detva – Krupina – Štiavnica) v Banskobystrickom kraji). Aj keď luteráni nepresadzovali jednodetný model rodiny, predsa len mali menej detí ako katolícke rodiny.

4. Potratovosť

Tab. 4.1: Základné charakteristiky potratovosti

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Spolu										
Počet potratov	45 594	56 176	35 879	30 885	27 798	26 658	25 557	23 593	22 792	22 141
Hrubá miera potratovosti	8,83	10,60	6,69	5,75	5,16	4,95	4,74	4,37	4,24	4,12*
Index potratovosti	50,3	69,9	58,2	51,2	46,8	46,1	45,2	42,6	44,4	43,4
Všeobecná miera potratovosti	36,1	42,3	25,5	21,7	19,4	18,5	17,7	16,3	15,8	15,4*
Potrasy na 100 ukončených tehotenstiev	33,5	41,1	36,8	33,8	31,9	31,5	31,1	29,9	30,7	30,3
Priemerný vek ženy pri potrate	28,65	28,33	28,22	28,28	28,29	28,21	28,77	28,76	28,82	28,97
Úhrnná potratovosť	1,155	1,426	0,895	0,766	0,684	0,652	0,622	0,570	0,552	0,536*
Samovoľné										
Počet potratov	9 311	7 739	6 470	5 712	5 480	5 549	5 608	5 125	4 766	4 759
Podiel na celkovom počte potratov (%)	20,42	13,78	18,03	18,49	19,71	20,82	21,94	21,72	20,91	21,49*
Hrubá miera potratovosti	1,80	1,46	1,21	1,06	1,02	1,03	1,04	0,95	0,89	0,88
Index potratovosti	10,3	9,6	10,5	9,5	9,2	9,6	9,9	9,3	9,3	9,3*
Všeobecná miera potratovosti	7,4	5,8	4,6	4,0	3,8	3,9	3,9	3,5	3,3	3,3
Potrasy na 100 ukončených tehotenstiev	6,8	5,7	6,6	6,3	6,3	6,6	6,8	8,5	8,5	8,5
Priemerný vek ženy pri potrate	26,81	26,37	26,61	26,81	26,95	26,99	27,14	27,81	27,02	28,32
Úhrnná potratovosť	0,233	0,198	0,141	0,140	0,134	0,134	0,135	0,122	0,114	0,114*
Umelé										
Počet potratov	36 283	48 437	29 409	25 173	22 318	21 109	19 949	18 468	18 026	17 382
Podiel na celkovom počte potratov (%)	79,58	86,22	81,97	81,51	80,29	79,18	78,06	78,28	79,09	78,51*
Hrubá miera potratovosti	7,03	9,14	5,48	4,68	4,15	3,92	3,70	3,42	3,35	3,23
Index potratovosti	40,0	60,2	47,7	41,7	37,6	36,5	35,3	33,4	35,1	34,1*
Všeobecná miera potratovosti	28,8	36,5	20,9	17,7	15,6	14,7	13,8	12,7	12,5	12,1
Potrasy na 100 ukončených tehotenstiev	26,6	35,5	30,1	27,6	25,6	25,0	24,3	25,0	25,9	25,4
Priemerný vek ženy pri potrate	29,11	28,64	28,52	28,61	28,62	28,53	28,59	29,03	29,04	29,15
Úhrnná potratovosť	0,917	1,223	0,75	0,623	0,548	0,515	0,487	0,448	0,438	0,422*

* Predbežné údaje

Potratovosť je demografický proces, ktorý negatívne vstupuje do reprodukcie obyvateľstva, znižuje jeho dynamiku. Rozlišujeme dve hlavné kategórie potratov a to samovoľné potraty a umelé potraty – interrupcie. Samovoľné a umelé potraty sa líšia svojou podstatou aj úrovňou. Samovoľná potratovosť je determinovaná najmä biologicky, ako i úrovňou zdravotníctva a zdravotným stavom obyvateľstva. Úplne iný charakter má umelá potratovosť, ktorá závisí najmä od tradícií, sociálno-ekonomických podmienok obyvateľstva a legislatívy. Dlhodobu môžeme konštatovať, že interrupcie prevažujú nad samovoľnými potratmi.

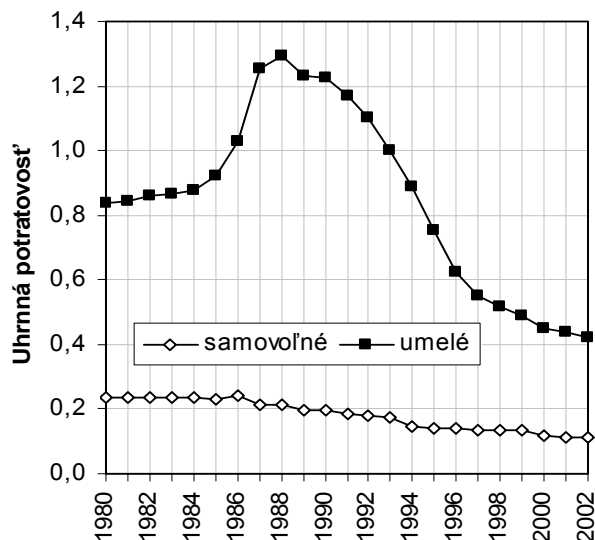
Podrobnejšie sledovanie potratovosti sa začalo na Slovensku až koncom 50. rokov 20. storočia. Potraty, ktoré sa dovtedy udiali mali zväčša samovoľný charakter, interrupcie sa vykonávali iba zo zdravotných dôvodov a mali veľmi nízku intenzitu. Zmena nastáva koncom roka 1957, kedy sa uzákonila možnosť umelého prerušenia tehotenstva zo sociálnych dôvodov. Začalo sa tak obdobie nepretržitého rastu potratovosti, ktoré bolo prerušené len dvakrát. Prvý raz na začiatku 60. rokov, kedy boli zavedené interrupčné komisie pred ktorými museli ženy zdôvodňovať svoje rozhodnutie. Druhý raz bol nárast potratovosti prerušený začiatkom 70. rokov v dôsledku pronatalitných opatrení realizovaných zo strany štátu. Obdobie rastu potratovosti kulminovalo v roku 1988, kedy bolo zaznamenaných 51 000 umelých potratov. Na 100 narodených pripadlo 61 interrupcií, úhrnná umelá potratovosť dosiahla hodnotu 1,3 a umelým potratom bolo ukončených 35% tehotenstiev. Do roku 1988 pozorujeme v SR nepriaznivý trend potratovosti, umelé potraty často plnili úlohu dodatočnej antikoncepcie, v dôsledku málo rozšírenej a slabou používanou antikoncepcie, ako i absentujúcej sexuálnej výchovy a efektívneho plánovaného rodičovstva.

Situácia sa mení po roku 1989, kedy nastáva transformácia spoločenského myslenia, do popredia sa dostávajú otázky plánovaného rodičovstva, reprodukcie a sexuálnej výchovy, zodpovednejšieho správania sa mladej generácie, širšie používaná a ľahko dostupná, vysoko efektívna antikoncepcia. To všetko sa nemalou mierou podieľa na poklese potratovosti.

V SR sa v posledných rokoch potvrdzuje klesajúci trend potratovosti. Najväčšiu intenzitu poklesu potratovosti pozorujeme začiatkom 90. rokov, kedy sa medziročný úbytok potratov pohyboval okolo 4 až 5 tisíc potratov ročne. Od roku 1997 sa tempo poklesu potratovosti spomalilo, ale čo je dôležité, nezastavilo. Úbytky sa stabilizovali

a v súčasnosti sa pohybujú okolo 1000 - 2000 potratov ročne. Počet potratov sa znížil z 56 176 v roku 1990 na 22141 v roku 2002, čo predstavuje úbytok 61%. Zo 100 tehotenstiev sa v súčasnosti končí samovoľným potratom takmer 8 a umelým potratom zhruba 25. To znamená, že tretina tehotenstiev končí potratom, každé štvrté tehotenstvo umelým potratom. Pozitívnym trendom je, že sa zvyšuje podiel tehotenstiev, ktoré sú ukončené narodením dieťaťa. V roku 1990 bol podiel tehotenstiev ukončených narodením dieťaťa 60 %, do roku 2002 vzrástol na 70 %.

Graf 4.1: Vývoj potratovosti

vzťah⁹ vystriedal vzťah nezávislý. U oboch procesov vidíme klesajúce tendencie, ale tempo a úroveň poklesu neboli rovnaké – potratovosť klesala prudšie ako plodnosť.

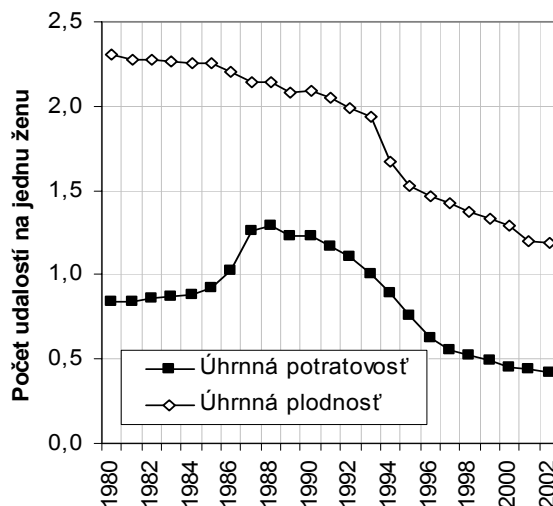
O vývoji pôrodnosti a potratovosti vypovedá aj index potratovosti¹⁰. V roku 1990 pripadlo na 100 narodených takmer 70 potratov, do roku 2002 sa tento počet znížil na 43 potratov. Radikálne sa znížil najmä index umelej potratovosti (v roku 1990 pripadalo na 100 narodených 60 interrupcií, v súčasnosti „len“ 34).

Vek

Dôležitým ukazovateľom úrovne potratovosti je vek žien. V rôznych vekových kategóriách je zaznamenaná rôzna intenzita potratovosti. Začiatkom 90. rokov pozorujeme úzky vrchol umelej potratovosti, najvyššiu umelú potratovosť vykazovali ženy vo veku 24 – 25 rokov. Do roku 2002 sa úroveň umelej potratovosti znížila vo všetkých vekových kategóriách žien. Zároveň vidíme mierne posúvanie interrupcií do vyššieho veku, čo súvisí hlavne so zvyšovaním priemerného veku žien pri sobáša a pôrode. Zatiaľ čo v roku 1990 bol priemerný vek ženy pri interrupcii 28,6 do roku 2002 sa zvýšil na hodnotu 29,1.

V roku 2002 už neexistuje žiadne výrazné maximum úrovne umelej potratovosti, ako tomu bolo až do roku 1990. V súčasnosti je najvyššia miera umelej potratovosti u žien 27 až 31 ročných. Rozdiely medzi jednotlivými vekovými skupinami žien sa znižujú. Krivka umelej potratovosti za rok 2002 je omnoho vyrovnanejšia a obľejšia ako tomu bolo v roku 1990.

Graf 4.2: Vývoj plodnosti a umelej potratovosti

⁹ Potratovosť a plodnosť boli prepojené a zaznamenávali opačný vývoj. Pokles plodnosti bol doprevádzaný a čiastočne aj spôsobený vzrastom potratovosti a naopak, pokles potratovosti bol možný len ak vzrástla pôrodnosť.

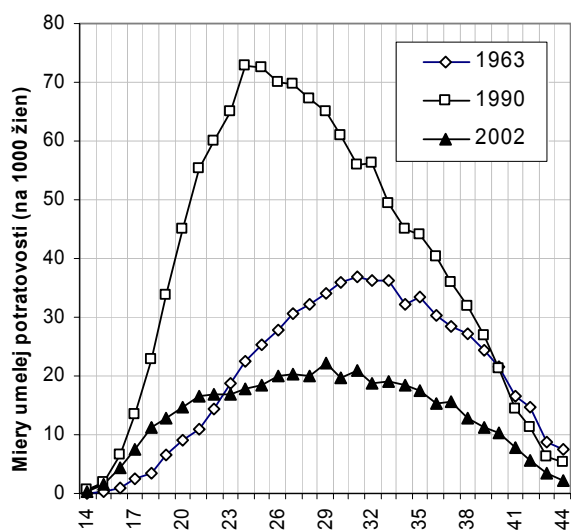
¹⁰ Index potratovosti dáva do pomeru počet potratov a počet narodených.

Tab. 4.2: Miery potratovosti podľa druhu a veku (na 1000 žien)

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Umelé potraty										
15-19	8,33	14,94	11,50	10,17	8,71	8,83	8,22	8,41	7,94	7,61
20-24	37,46	59,58	33,28	25,96	23,72	21,78	19,43	17,44	17,67	16,52
25-29	51,04	68,80	40,46	32,89	27,97	26,15	24,85	22,08	20,80	20,18
30-34	44,30	53,29	34,04	28,85	24,40	23,27	22,46	20,71	20,27	19,41
35-39	30,84	35,89	22,12	19,08	17,42	15,99	15,63	14,72	14,23	14,38
40-44	11,41	12,15	8,52	7,60	7,32	6,98	6,37	5,85	6,11	5,83
45-49	1,02	0,88	0,75	0,63	0,59	0,55	0,47	0,44	0,48	0,41
Samovoľné potraty										
15-19	3,62	4,49	3,03	2,79	2,59	2,65	2,44	2,21	2,16	1,96
20-24	15,53	14,06	8,94	8,69	7,71	7,63	7,21	6,35	5,28	5,10
25-29	12,53	10,01	7,46	7,28	7,53	7,40	7,88	7,13	6,65	6,66
30-34	8,19	6,00	4,82	4,96	4,72	4,81	5,21	4,65	4,72	4,86
35-39	4,39	3,45	2,76	3,05	2,92	3,09	3,08	2,91	2,81	2,89
40-44	2,08	1,45	1,12	1,14	1,15	1,13	1,04	1,06	1,12	1,13
45-49	0,31	0,17	0,15	0,12	0,16	0,12	0,13	0,15	0,09	0,15

*Predbežné údaje

Graf 4.3: Umeľá potratovosť podľa veku

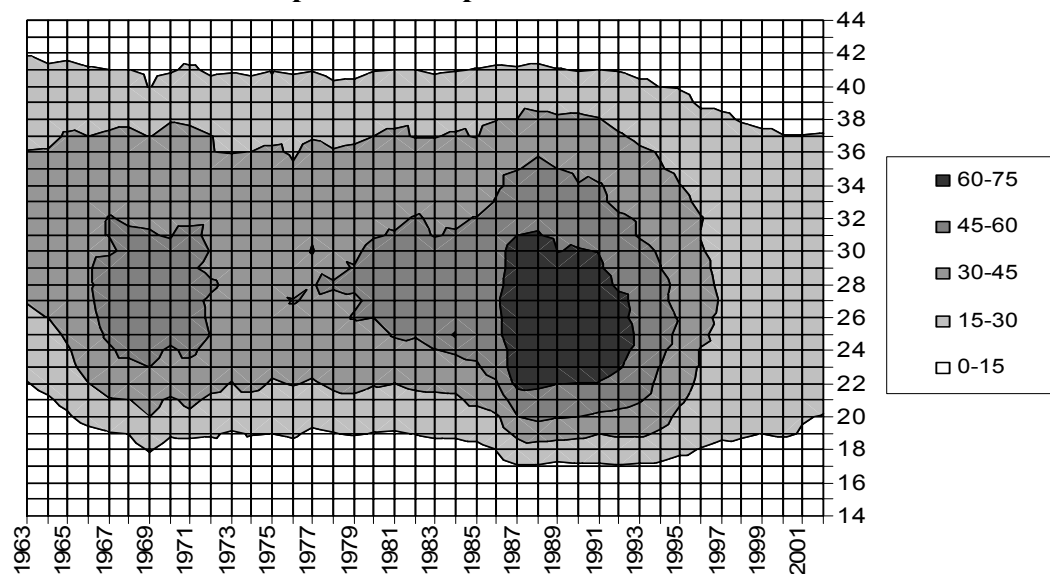
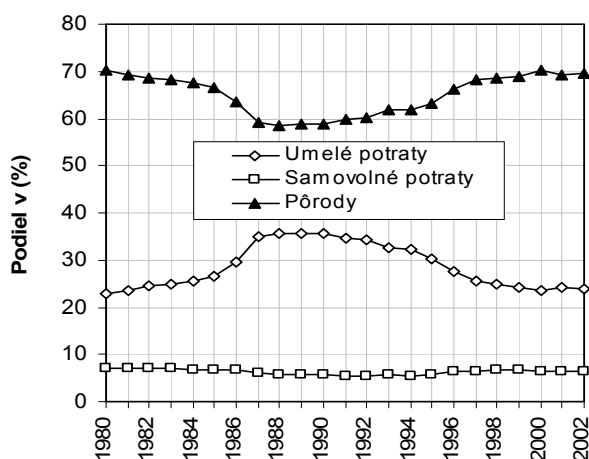
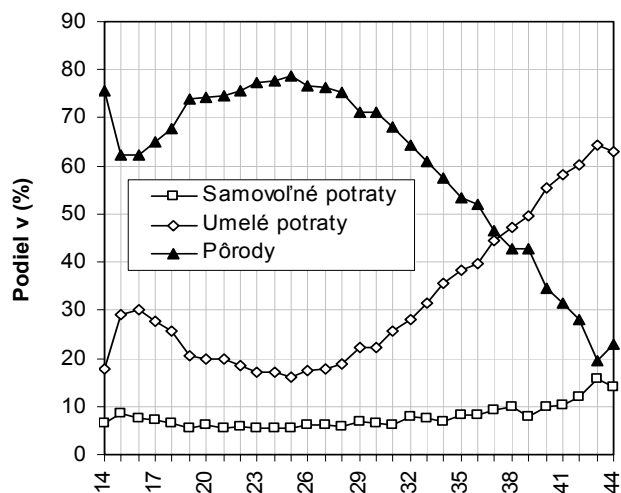

roku života ženy začína narastať podiel interrupcií na úkor pôrodov, od veku 37 rokov začínajú prevažovať potraty nad pôrodmi. Podiel samovoľných potratov na celkovom počte ukončených tehotenstiev sa pohybuje od 5 do 10 promile s rastúcim trendom vo veku nad 40 rokov, teda vo vyšších vekových kategóriách, čo je ale logické, nakoľko so zvyšujúcim sa vekom sa znásobujú zdravotné riziká a iné komplikácie.

Dlhodobu najvyššiu úroveň umelej potratovosti vidíme u žien 25 – 29 ročných, nasledujú vekové kategórie žien 30-34 ročných a 20-24 ročných. Najnižšiu úroveň umelej potratovosti si udržiavajú okrajové vekové kategórie žien. Najmladšie ženy do 19 rokov, ktoré práve vstupujú do reprodukčného obdobia a ženy nad 40 rokov, ktoré sú už takmer na konci svojho reprodukčného obdobia.

Najväčší pokles umelej potratovosti od začiatku 90. rokov až po súčasnosť bol zaznamenaný u žien 25 - 29 ročných, kde bol pokles viac ako trojnásobný. Je to určite do veľkej miery spôsobené lepšími preventívnymi opatreniami zo strany týchto žien, ako i menším počtom celkovo realizovaných tehotenstiev. S rastúcim vekom žien sa tempo i úroveň poklesu potratovosti znižuje, ale klesajúce tendencie pretrvávajú vo všetkých vekových kategóriách. Pokles u najmladšej vekovej kategórie žien do 19 rokov treba hodnotiť veľmi pozitívne, najmä preto, že naznačuje zodpovednejšie správanie mladej generácie, ktorá sa spolieha skôr na antikoncepciu ako na interrupciu.

Z hľadiska štruktúry ukončených tehotenstiev, do veku 25 rokov evidentne prevládajú pôrody nad potratmi. Po 25

Graf 4.4: Umelá potratovosť podľa veku**Graf 4.5: Štruktúra ukončených tehotenstiev****Graf 4.6: Štruktúra ukončených tehotenstiev podľa veku v roku 2002****Tab. 4.3: Miery umelej potratovosti podľa veku a rodinného stavu (na 1000 žien)**

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vydaté ženy									
15-19	21,5	46,8	43,2	40,7	30,2	33,4	24,2	33,7	29,9
20-24	44,4	76,3	43,5	34,8	31,4	29,3	23,8	26,2	25,5
25-29	55,8	75,6	43,0	35,1	30,3	28,7	28,1	24,6	23,5
30-34	46,4	57,4	34,7	30,1	25,3	23,8	22,2	21,6	21,2
35-39	31,6	37,8	22,4	19,7	17,8	16,2	15,6	15,0	14,4
40-44	11,8	12,4	8,8	7,9	7,6	7,2	6,4	6,0	6,4
45-49	1,1	0,9	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Nevydaté ženy									
15-19	7,4	12,4	9,8	9,1	8,2	8,1	7,7	8,0	7,7
20-24	28,2	38,2	22,3	19,4	18,9	17,6	15,9	14,1	15,1
25-29	33,8	43,4	29,0	26,6	21,8	20,5	19,0	16,7	18,8
30-34	31,3	37,1	27,9	23,4	21,0	21,2	19,5	18,0	19,9
35-39	20,2	25,6	18,3	16,4	15,5	15,0	14,3	13,7	14,9
40-44	9,2	8,8	6,8	6,3	5,7	6,3	5,8	5,4	5,3
45-49	0,8	0,9	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4

Rodinný stav a počet detí

Pokles umelej potratovosti pozorujeme jak u vydatých tak u nevydatých žien, avšak intenzita tohoto poklesu je rôzna. Začiatkom 90. rokov prevažovali medzi žiadateľkami o interrupciu vydaté ženy vo veku nad 25 rokov, ktoré už dieťa mali a ďalšie nechceli (v roku 1990 to bolo 75% zo všetkých žiadateľiek o interrupciu). Často išlo o ženy, ktoré nemali skúsenosti s antikoncepciou a interrupcia plnila vlastne funkciu dodatočnej antikoncepcie. V súčasnosti sa podiel týchto žien neustále znižuje, naopak zvyšuje sa podiel nevydatých žien (v súčasnosti 42%). To znamená, že medzi žiadateľkami o interrupciu ešte stále prevládajú vydaté ženy, avšak už nie tak jednoznačne, ako tomu bolo v minulosti. Môžeme pozorovať približujúce sa trendy k západnej Európe, kde podstupujú interrupciu väčšinou ženy slobodné a bezdetné, ktoré ešte nechcú mať dieťa. Určitú zásluhu na zmenenej situácii má i nové postavenie žien v spoločnosti. V minulosti sa ženám neotváralo toľko osobných perspektív, a nemali ani taký prístup k modernej antikoncepcii, ako je tomu v súčasnosti. U nevydatých žien vo vyšších vekových kategóriách, ktoré sa rozhodnú podstúpiť interrupciu, môže ísť o rodiny (ženy), ktoré sú v neľahkej finančnej a ekonomickej situácii, a myslia si, že by nezvládli takú záťaž, akou je výchova dieťaťa.

Tab. 4.4: Umelé potraty podľa počtu živonarodených detí a rodinného stavu

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Spolu										
0	4 124	6 070	4 578	4 841	4 565	4 719	4 508	4 493	4 558	4539
1	5 224	8 733	6 397	5 571	5 078	4 800	4 716	4 387	4 301	4204
2	16 223	22 780	12 805	10 267	8 627	7 844	7 287	6 494	6 086	5786
3+	10 712	10 854	5 629	4 494	4 048	3 746	3 438	3 094	3 081	2853
Spolu	36 283	48 437	29 409	25 173	22 318	21 109	19 949	18 468	18 026	17382
Spolu (%)										
0	11,4	12,6	15,6	19,2	20,5	22,4	22,6	24,3	25,3	26,1
1	14,4	18,0	21,8	22,1	22,8	22,7	23,7	23,8	23,8	24,2
2	44,7	47,0	43,5	40,8	38,6	37,2	36,5	35,2	33,8	33,3
3+	29,5	22,4	19,1	17,9	18,1	17,7	17,2	16,7	17,1	16,4
Vydaté ženy										
0	219	464	336	553	516	596	556	536	603	643
1	3 847	6 676	4 517	3 901	3 472	3 164	3 137	2 857	2 682	2511
2	15 307	21 279	11 542	9 202	7 568	6 793	6 279	5 477	5 037	4708
3+	10 109	10 142	5 073	4 026	3 546	3 257	2 927	2 612	2 536	2276
Spolu	29 482	38 561	21 468	17 682	15 102	13 810	12 899	11 482	10 858	10138
Vydaté ženy (%)										
0	0,7	1,2	1,6	3,1	3,4	4,3	4,3	4,7	5,6	6,3
1	13,1	17,3	21,0	22,1	23,0	22,9	24,3	24,9	24,7	24,8
2	51,9	55,2	53,8	52,0	50,1	49,2	48,7	47,7	46,4	46,4
3+	34,3	26,3	23,6	22,8	23,5	23,6	22,7	22,7	23,3	22,5
Nevydaté ženy										
0	3 905	5 606	4 242	4 288	4 049	4 123	3 952	3 957	3 955	3896
1	1 377	2 057	1 880	1 670	1 606	1 636	1 579	1 530	1 619	1693
2	916	1 501	1 263	1 065	1 059	1 051	1 008	1 017	1 049	1078
3+	603	712	556	468	502	489	511	482	545	577
Spolu	6 801	9 876	7 941	7 491	7 216	7 299	7 050	6 986	7 168	7244
Nevydaté ženy (%)										
0	57,4	56,8	53,4	57,3	56,1	56,5	56,0	56,6	55,2	53,8
1	20,2	20,8	23,7	22,3	22,2	22,4	22,4	21,9	22,6	23,4
2	13,5	15,2	15,9	14,2	14,7	14,4	14,3	14,6	14,6	14,8
3+	8,9	7,2	7,0	6,2	7,0	6,7	7,3	6,9	7,6	8,0

Tab. 4.5: Umelé potraty podľa poradia a rodinného stavu

	Spolu	Vydaté	Nevydaté
	17 382	10 138	7 244
poradie potratu			
1	11 360	6 115	5 245
2	3 829	2 507	1 322
3	1 443	994	449
4+	750	522	228

Začína sa meniť i štruktúra žiadateľiek o interrupciu podľa počtu detí. Ešte začiatkom 90. rokov podstupovali interrupciu zväčša ženy, ktoré už mali 2 a viac detí a ďalšie už mať nechceli. Bezdetné ženy sa rozhodovali pre interrupciu menej často. V poslednom čase čoraz viac narastá podiel žien bezdetných a s 1 dieťaťom. Počet interrupcií u žien s 2 a viac deťmi klesá, aj keď na Slovensku je to ešte stále najpočetnejšia skupina žiadateľiek o interrupciu.

Potratovosť podľa krajov

Tab. 4.6: Vybrané charakteristiky potratovosti v krajoch SR v roku 2001

	Mestá	Vidiiek	Kraje							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Spolu										
Počet potratov	14 197	8 595	2 618	2 243	2 245	3 110	2 515	3 380	2 640	4 041
Potraty v % (SR=100%)	62,3	37,7	11,5	9,8	9,8	13,6	11,0	14,8	11,6	17,7
Index potratovosti	54,2	34,2	56,6	48,8	45,6	53,6	35,5	56,2	27,1	47,2
Všeobecná miera potratovosti	16,4	14,8	15,4	15,0	13,9	16,4	13,7	19,0	12,7	19,7
Priemerný vek ženy	29,2	28,7	29,4	28,9	29,5	28,8	29,4	28,5	29,3	28,9
Samovoľné										
Počet potratov	2 645	2 121	318	379	387	565	661	626	1 002	828
Potraty v % (SR=100%)	55,5	44,5	6,7	8,0	8,1	11,9	13,9	13,1	21,0	17,4
Index potratovosti	10,1	8,4	6,9	8,2	7,9	9,7	9,3	10,4	10,3	9,7
Všeobecná miera potratovosti	3,1	3,7	1,9	2,5	2,4	3,0	3,6	3,5	4,8	4,0
Umelé										
Počet potratov	11 552	6 474	2 300	1 864	1 858	2 545	1 854	2 754	1 638	3 213
Potraty v % (SR=100%)	64,1	35,9	12,8	10,3	10,3	14,1	10,3	15,3	9,1	17,8
Index potratovosti	44,1	25,8	49,7	40,6	37,7	43,9	26,1	45,8	16,8	37,5
Všeobecná miera potratovosti	13,4	11,1	13,5	12,5	11,5	13,4	10,1	15,5	7,9	15,6

Potratovosť je v rámci SR významne územne diferencovaná. Faktory ovplyvňujúce potratovosť sú obdobné ako v prípade pôrodnosti – stupeň urbanizácie, životná úroveň, religiozita, pričom religiozita hrá relatívne významnú úlohu hlavne v prípade umelej potratovosti.

Keď porovnáваме situáciu v mestách a na vidieku, väčší počet potratov (samovoľných aj umelých) pripadá na mestá, pričom hlavne rozdiel v počte umelých potratov je výrazný (v roku 2001 v mestách 64%, na vidieku 36%). Samovoľná potratovosť je vyššia na vidieku a to napriek tomu, že viac samovoľných potratov (55%) pripadá na mestá. Dôvodom sú už viackrát spomínané rozdiely vo vekovej štruktúre obyvateľstva. Vo vidieckych obciach je relatívne nižší podiel žien v reprodukčnom veku, čo zvyšuje hodnotu samovoľnej potratovosti. Ďalším dôvodom, ktorý negatívne ovplyvňuje samovoľnú potratovosť na vidieku je horšia dostupnosť a často aj vybavenosť zdravotníckych zariadení v porovnaní so situáciou v mestských centrách. Čo sa týka umelej potratovosti, hodnoty v mestách v súčasnosti prevyšujú hodnoty na vidieku zhruba o 20%, pričom rozdiely sa pomerne rýchlo vyrovnávajú.

Na úrovni krajov môžeme konštatovať klesajúcu tendenciu samovoľnej aj umelej potratovosti. Najvyššiu mieru samovoľnej potratovosti vykazujú Prešovský a Banskobystrický kraj, kde na 1000 žien v reprodukčnom veku pripadá viac ako 10 samovoľných potratov. Výrazne najnižšia samovoľná potratovosť je v Bratislavskom kraji, na druhom mieste sa nachádza Trnavský kraj. Ostatné kraje sa nachádzajú v blízkosti republikového priemeru.

Pri hodnotení umelej potratovosti môžeme kraje SR rozdeliť na dve skupiny. Najvyššia umelá potratovosť je v Košickom a Banskobystrickom kraji, do skupiny s vyššou potratovosťou patrí ešte Bratislavský a Nitriansky kraj. S odstupom najnižšia umelá potratovosť je v Prešovskom kraji. Do skupiny s nižšou potratovosťou patria aj zvyšné tri kraje, pričom hodnota umelej potratovosti v Trnavskom kraji, ktorá je v tejto skupine krajov najvyššia, dosahuje hodnoty zhruba na úrovni republikového priemeru. O vysokých regionálnych rozdieloch v úrovni umelej potratovosti na Slovensku svedčí aj rozpätie od 7,9 do 15,6 interrupcií na 1000 žien v reprodukčnom veku, ktoré charakterizuje rozdiel medzi najnižšou a najvyššou umelou potratovosťou na krajskej úrovni. Už na krajskej úrovni je rozdiel v potratovosti medzi dvomi okrajovými skoro dvojnásobný, na nižšej úrovni by sa regionálne rozdiely prejavili samozrejme ešte vo väčšej miere.

5. Úmrtnosť

Úmrtnosť sa v poslednom čase vytráca z pozornosti verejnosti. Považuje sa za proces stabilizovaný, vo veľkej miere nezávislý na vôli človeka, čím vzniká dojem, že je ťažko ovplyvniteľný. Je zrejmé, že je potrebné poznať zákonitosti tohto procesu a určiť jeho slabé miesta, aby sa mohli navrhnúť opatrenia na redukciiu jeho negatívneho vplyvu.

Úmrtnosť spôsobuje úbytok populácie, zmenu štruktúry populácie a v prípade znižovania úmrtnosti prispieva aj ku starnutiu populácie. Úmrtnosť nie je priamo merateľná, môžeme len zistiť jej dôsledky (počty zomrelých, dĺžku života, príčiny smrti, atď.), prípadne určiť vplyv jednotlivých faktorov, ktoré pôsobia na jej priebeh. Týchto faktorov je veľa, najdôležitejšie sú vek, pohlavie, rodinný stav, životné prostredie, starostlivosť o zdravie, životný štýl. Samozrejme nie je v našich silách skúmať vplyv všetkých faktorov, a to aj z dôvodu chýbajúcich informácií. Preto sa zameriame na skúmanie úrovne úmrtnosti z najdôležitejších hľadísk a to podľa veku, pohlavia a príčin smrti.

Tab. 5.1: Základné charakteristiky úmrtnosti

		1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet zomrelých	muži	28 613	30 263	28 128	27 535	27 788	28 630	28 102	28 157	27 705	27 415
	ženy	23 851	24 356	24 558	26 701	24 336	24 526	24 300	24 567	24 275	24 117
	spolu	52 464	54 619	52 686	54 236	52 124	53 156	52 402	52 724	51 980	51 532
Hrubá miera úmrtnosti		10,16	10,31	9,82	9,53	9,68	9,86	9,71	9,76	9,66	9,58*
Štandardizovaná miera úmrtnosti ¹¹		10,72	10,55	9,82	9,46	9,49	9,57	9,25	9,17	9,13	8,89
Stredná dĺžka života pri narodení	muži	66,92	66,65	68,39	68,87	68,89	68,61	68,95	69,14	69,51	69,86*
	ženy	74,73	75,43	76,33	76,80	76,72	76,70	77,03	77,22	77,54	77,63*
	rozdiel	7,81	8,78	7,94	7,93	7,83	8,09	8,08	8,08	8,03	7,77*
Stredná dĺžka života vo veku 50 rokov	muži	22,13	21,64	22,66	22,90	22,98	22,81	22,91	23,04	23,19	23,35*
	ženy	27,66	28,06	28,59	29,04	28,92	28,93	29,14	29,18	29,39	29,66*
	rozdiel	5,53	6,42	5,93	6,14	5,94	6,12	6,23	6,14	6,20	6,31*
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov	muži	12,29	12,22	12,68	12,86	12,91	12,76	12,89	12,91	13,00	13,28*
	ženy	15,36	15,71	16,07	16,41	16,37	16,28	16,47	16,38	16,64	16,86*
	rozdiel	3,07	3,49	3,39	3,55	3,46	3,52	3,58	3,47	3,64	3,58*
Dojčenská úmrtnosť		16,32	11,99	10,99	10,23	8,70	8,79	8,31	8,58	6,24	7,63

* Predbežné údaje

Základné vývojové tendencie vývoja úmrtnosti od povojnových rokov sú dostatočne známe. Prudké zlepšenie úmrtnosti v 50. rokoch vystriedala stagnácia a zhoršovanie v 60. až 80. rokoch a znovu mierne zlepšovanie v 90. rokoch. K tejto poslednej tendencii prispela nepochybne aj spoločenská transformácia, ktorá núti obyvateľov k zodpovednejšiemu správaniu a teda aj k preberaniu väčšej zodpovednosti za svoje zdravie. Samozrejme toto zlepšovanie je pomerne pomalé, čo vyplýva z biologickej zotrvačnosti t.j. z dlhodobých vplyvov pôsobiacich na zdravie človeka. Môžeme to ilustrovať na poklese počtu zomrelých od roku 1995 do roku 2002 (len o 2,2%), alebo na poklese hrubej miery úmrtnosti z 9,82‰ v roku 1995 len na 9,58‰ v roku 2002. Tieto hodnoty však nevystihujú reálny rozsah poklesu úmrtnosti, lebo nezohľadňujú zmenu vo vekovej štruktúre obyvateľstva, a tak je na mieste používať vhodnejšie charakteristiky, nezávislé, resp. menej závislé na externých vplyvoch. Takými ukazovateľmi sú štandardizovaná hrubá miera úmrtnosti alebo syntetická charakteristika úmrtnosti - stredná dĺžka života. Ak by veková štruktúra zostala na úrovni roku 1995, na základe štandardizovanej hrubej miery úmrtnosti môžeme konštatovať, že v roku 2002 by zomrelo 47,8 tis. osôb (8,89‰), čo je o 3,7 tis. osôb menej ako skutočnosti zomrelo, a o 10,2% menej ako zomrelo roku 1995. To je skutočný dôsledok poklesu intenzity úmrtnosti.

Stredná dĺžka života pri narodení

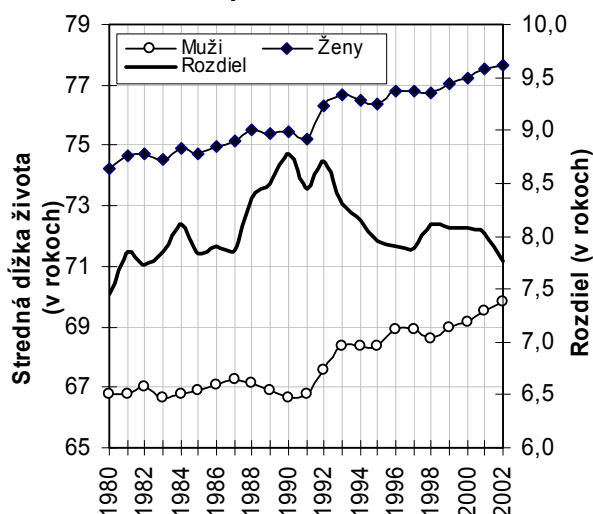
Pokles intenzity úmrtnosti môžeme vyčítať aj z ďalšej už spomínanej charakteristiky - zo strednej dĺžky života pri narodení, keď za obdobie 1995 až 2002 sa hodnota u mužov sa predĺžila o 1,5 roka a u žien o 1,3 roka, čo predstavuje 2,1% resp. 1,7% nárast. Rozdiel medzi strednou dĺžkou života pri narodení u mužov a u žien sa v roku 2002 znížil na 7,8 roka. V roku 1995 bol rozdiel v neprospech mužov 7,9 roka, pričom v období od 1998 do 2000 až 8,1 roka.

O niečo vyššiu intenzitu poklesu úmrtnosti môžeme zistiť zo strednej dĺžky života vo veku 50 rokov a vo veku 65 rokov. Za obdobie 1995 až 2002 sa hodnota u mužov vo veku 50 zvýšila o 3% u žien o 3,6%, vo veku 65 rokov

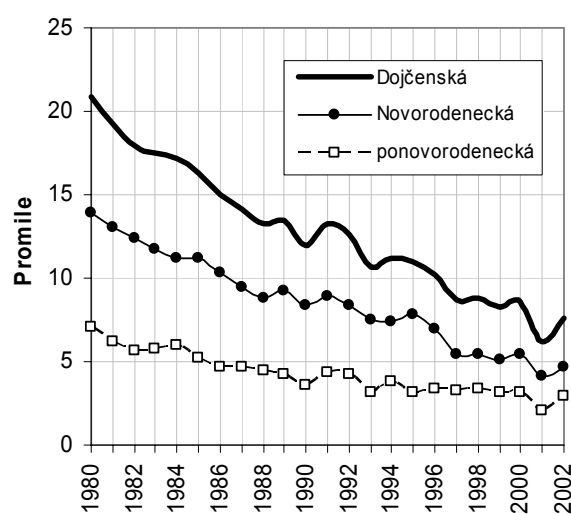
¹¹ Štandard je veková štruktúra SR k 1.7.1995

u mužov o 4,5% a u žien 4,7%. Uvedené trendy naznačujú dve veci, a to, že intenzitu úmrtnosti treba skúmať podrobnejšie podľa veku, a ďalej, že vzhľadom na vyšší percentuálny nárast ukazovateľa u žien sa zvyšuje nadúmrtnosť mužov vo vyšších vekoch.

Graf 5.1: Stredná dĺžka života pri narodení

Graf 5.2: Úmrtnosť v prvom roku života

Úmrtnosť v prvom roku života

Tab. 5.2: Úmrtnosť v prvom roku života

			1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet zomrelých	Do 1 roka	chlapci	856	568	388	338	285	278	259	280	185	189
		dievčatá	615	391	287	277	229	228	208	193	134	199
		spolu	1 471	959	675	615	514	506	467	473	319	388
	Do 28 dni	chlapci	580	404	280	236	186	173	166	173	125	109
		dievčatá	425	265	203	179	135	137	123	124	86	129
		spolu	1 005	669	483	415	321	310	289	297	211	238
	Do 7 dni	chlapci	476	325	199	160	117	108	118	114	91	79
		dievčatá	353	208	137	117	88	102	78	84	72	91
		spolu	829	533	336	277	205	210	196	198	163	170
Mieky úmrtnosti	Dojčenská	chlapci	18,53	13,81	12,35	10,89	9,38	9,41	9,02	9,92	7,00	7,27
		dievčatá	13,99	10,06	9,56	9,53	7,97	8,13	7,56	7,17	5,43	8,02
		spolu	16,32	11,99	10,99	10,23	8,70	8,79	8,31	8,58	6,24	7,63
	Novorodenecká	chlapci	12,56	9,82	8,91	7,60	6,12	5,86	5,78	6,13	4,73	4,19
		dievčatá	9,67	6,82	6,76	6,16	4,70	4,89	4,47	4,61	3,48	5,20
		spolu	11,15	8,36	7,86	6,90	5,43	5,38	5,14	5,39	4,13	4,68
	Skorá novorodenecká	chlapci	10,31	7,90	6,33	5,15	3,85	3,66	4,11	4,04	3,44	3,04
		dievčatá	8,03	5,35	4,56	4,02	3,06	3,64	2,84	3,12	2,92	3,67
		spolu	9,20	6,66	5,47	4,61	3,47	3,65	3,49	3,59	3,19	3,34
	Ponovorodenecká	chlapci	5,98	3,99	3,44	3,29	3,26	3,55	3,24	3,79	2,27	3,08
		dievčatá	4,32	3,24	2,80	3,37	3,27	3,25	3,09	2,56	1,94	2,82
		spolu	5,17	3,63	3,13	3,33	3,27	3,40	3,17	3,19	2,11	2,95
	Perinatálna	chlapci	15,68	12,97	10,56	9,11	8,46	8,12	8,53	8,12	7,61	6,78
		dievčatá	13,37	10,19	8,10	7,98	6,66	8,87	7,56	6,77	6,78	7,50
		spolu	14,55	11,62	9,36	8,56	7,58	8,49	8,06	7,46	7,21	7,13

V období 1995 až 2002 môžeme vo všeobecnosti konštatovať pokles úmrtnosti v prvom roku života. U dojčenskej úmrtnosti z 10,99% na 7,63%, u skorej novorodeneckej úmrtnosti z 5,47% na 3,34%, u novorodeneckej úmrtnosti z 7,96% na 4,68%, u ponovorodeneckej úmrtnosti z 3,13% na 2,95% a u perinatálnej úmrtnosti z 9,36% na 7,13%. Ak však berieme do úvahy pohlavie, zistíme veľké rozdiely medzi zmenami intenzity úmrtnosti v prvom roku života u chlapcov a u dievčat. Dojčenská úmrtnosť u chlapcov v období 1995 až 2002 poklesla o 70,0%, kým u dievčat len o 19,3%, skorá novorodenecká úmrtnosť u chlapcov o 108,6%, u dievčat o 24,5%, novorodenecká

úmrtnosť u chlapcov o 112,7%, kým u dievčat len o 30,2%, perinatálna úmrtnosť u chlapcov o 55,7%, u dievčat iba o 8,0%. Relatívne najhoršie výsledky vykazuje ponovorodenecká úmrtnosť, keď v období 1995 až 2002 je u chlapcov pokles 11,8%, kým u dievčat je dokonca nárast o 0,7%. Tieto rozdiely vyplývajú z nepriaznivého vývoja úmrtnosti v prvom roku života medzi rokmi 2001 a 2002, kde zisťujeme zhoršovanie všetkých ukazovateľov u dievčat. U chlapcov sa zhoršenie prejavuje len v prípade ponovorodeneckej úmrtnosti, čo však zapríčinil aj nárast chlapčenskej dojčenskej úmrtnosti.

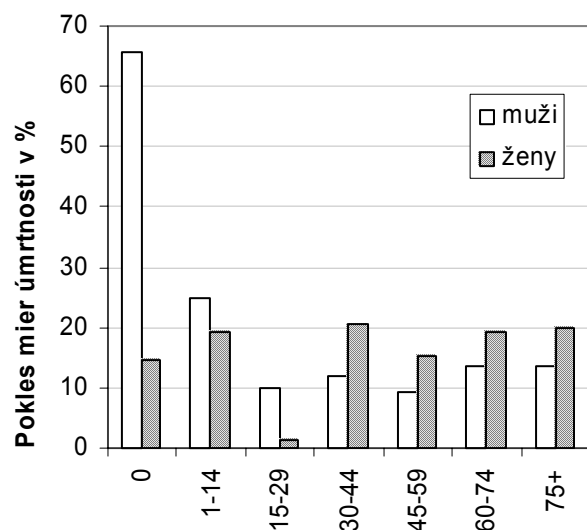
Vek a pohlavie

Tab. 5.3: Miery úmrtnosti podľa vekových skupín (na 1000 mužov, resp. žien)

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Muži										
0	18,81	14,02	12,01	10,92	9,36	9,35	8,95	9,91	6,87	7,25
1-4	0,62	0,50	0,44	0,54	0,50	0,57	0,50	0,48	0,54	0,34
5-9	0,45	0,31	0,31	0,26	0,29	0,29	0,27	0,21	0,30	0,30
10-14	0,33	0,27	0,28	0,27	0,31	0,27	0,31	0,30	0,30	0,20
15-19	0,85	0,84	0,75	0,65	0,77	0,70	0,59	0,58	0,54	0,61
20-24	1,30	1,31	1,10	1,14	1,20	1,20	1,13	1,09	0,92	1,04
25-29	1,47	1,48	1,32	1,29	1,25	1,26	1,23	1,26	1,22	1,16
30-34	2,09	2,22	1,66	1,59	1,70	1,79	1,67	1,71	1,69	1,53
35-39	3,14	3,44	2,74	2,44	2,71	2,69	2,53	2,37	2,45	2,40
40-44	5,31	5,90	4,85	4,31	4,58	5,08	4,76	4,21	4,25	4,34
45-49	9,00	9,90	7,58	7,44	7,36	7,93	7,34	7,34	7,12	7,26
50-54	14,36	15,71	12,63	12,13	12,56	12,23	12,36	12,19	11,42	11,54
55-59	19,42	21,83	19,10	18,31	18,42	18,94	18,43	17,57	17,50	17,36
60-64	30,45	32,84	29,79	29,10	27,43	28,47	28,75	28,08	28,20	25,64
65-69	41,71	46,38	42,33	42,16	41,06	42,11	40,79	41,20	40,47	38,21
70-74	63,15	62,81	62,63	63,40	63,46	63,09	60,20	60,63	59,90	55,15
75-79	97,53	94,04	88,79	82,60	86,20	89,59	90,02	87,56	83,73	83,75
80-84	147,73	143,25	133,29	136,33	131,04	137,36	127,31	126,82	127,78	122,65
85+	231,74	214,80	221,12	203,97	202,51	197,80	192,61	195,27	219,13	223,92
Ženy										
0	14,12	10,13	9,25	9,44	7,97	8,08	7,53	7,13	5,25	8,08
1-4	0,52	0,50	0,44	0,30	0,41	0,56	0,33	0,30	0,32	0,34
5-9	0,26	0,21	0,19	0,23	0,22	0,19	0,23	0,19	0,14	0,18
10-14	0,22	0,22	0,18	0,17	0,12	0,21	0,20	0,15	0,14	0,17
15-19	0,32	0,37	0,30	0,29	0,34	0,31	0,23	0,33	0,31	0,29
20-24	0,39	0,41	0,25	0,26	0,33	0,28	0,34	0,27	0,24	0,29
25-29	0,54	0,49	0,42	0,29	0,33	0,40	0,39	0,38	0,40	0,36
30-34	0,61	0,68	0,66	0,62	0,58	0,64	0,50	0,39	0,52	0,49
35-39	1,28	1,28	0,98	0,98	1,06	1,03	0,98	0,86	0,82	0,75
40-44	1,93	1,98	1,61	1,56	1,66	1,66	1,50	1,53	1,55	1,45
45-49	3,45	3,16	2,58	2,71	2,71	2,56	2,79	2,54	2,67	2,49
50-54	5,20	5,16	4,76	4,08	4,59	4,24	4,32	3,96	4,03	3,73
55-59	8,59	8,29	7,04	6,75	7,28	6,90	6,77	6,22	6,52	6,43
60-64	12,88	12,56	12,20	11,55	11,10	11,13	10,68	10,65	10,33	9,87
65-69	20,99	21,70	20,35	19,56	19,24	19,11	18,25	17,84	17,21	17,09
70-74	38,29	34,97	34,44	32,25	33,28	31,82	30,56	31,27	30,51	29,18
75-79	65,49	61,91	56,71	55,58	55,97	57,33	57,88	56,30	55,08	53,08
80-84	113,23	106,32	105,12	99,42	102,02	103,64	95,25	97,86	91,71	89,64
85+	202,29	186,08	190,85	182,80	181,69	182,17	180,29	182,48	197,38	198,39

* Predbežné údaje

Graf 5.3: Pokles úmrtnosti medzi rokmi 1995 a 2002

Vývoj úmrtnosti v jednotlivých vekových skupinách môžeme charakterizovať pomocou mier úmrtnosti podľa veku. V období 1995 až 2002 môžeme konštatovať pokles úmrtnosti pre obe pohlavia. Výnimku tvorí len veková skupina 20 až 24 ročných žien, u ktorých v sledovanom období došlo k nárastu o 14,8%. Tu však treba zohľadniť aj citlivosť výpočtu na malé počty zomrelých.

Ak porovnáme zmenu intenzity poklesu úmrtnosti v jednotlivých vekových skupinách u mužov a u žien, zistíme rýchlejší pokles úmrtnosti do veku 30 rokov u mužov ako u žien, naopak vo veku 30 a viac rokov je pokles rýchlejší pre ženy ako pre mužov.

Tab. 5.4: Index nadúmrtnosti mužov podľa vekových skupín

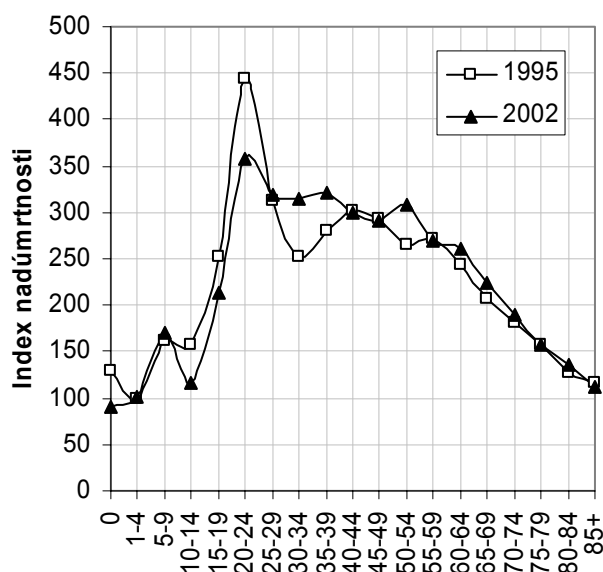
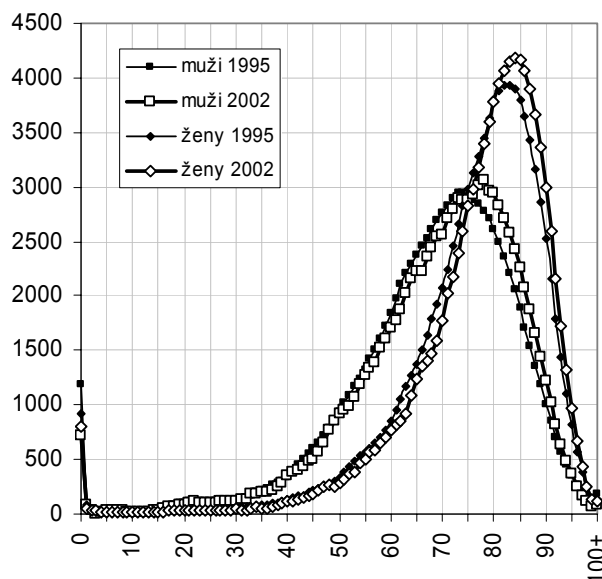
	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
0	133	138	130	116	117	116	119	139	131	90
1-4	120	101	100	179	122	102	149	159	171	100
5-9	169	146	161	115	130	153	116	107	220	170
10-14	155	124	157	160	254	132	159	205	220	117
15-19	268	230	251	229	225	225	256	173	174	214
20-24	336	320	444	444	362	431	328	411	380	359
25-29	271	301	312	442	381	315	313	331	307	318
30-34	341	325	253	254	294	280	338	437	324	315
35-39	245	269	280	250	256	262	258	276	298	321
40-44	275	297	302	277	277	307	319	275	273	299
45-49	261	313	294	274	271	310	263	289	267	292
50-54	276	304	265	298	274	288	286	308	283	309
55-59	226	263	271	271	253	274	272	282	268	270
60-64	236	261	244	252	247	256	269	264	273	260
65-69	199	214	208	215	213	220	224	231	235	224
70-74	165	180	182	197	191	198	197	194	196	189
75-79	149	152	157	149	154	156	156	156	152	158
80-84	130	135	127	137	128	133	134	130	139	137
85+	115	115	116	112	111	109	107	107	111	113

* Predbežné údaje

Táto skutočnosť ovplyvnila aj vývoj nadúmrtnosti mužov. Zistujeme pokles nadúmrtnosti vo vekoch 10 až 24 rokov a nárast vo vekových skupinách 30 až 39 a 50 až 54 rokov. Tieto zmeny však výrazne neovplyvňujú už existujúcu vysokú nadúmrtnosť mužov. Vo vekovom intervale 15 až 70 rokov je úmrtnosť mužov viac ako dvojnásobná v porovnaní so ženami. V roku 2002 stojí za zmienku nižšia alebo rovnaká úmrtnosť chlapcov v porovnaní s dievčatami vo veku do štyroch rokov, vyplývajúca z časti už zo spomínaného vývoja úmrtnosti v prvom roku života.

Ďalším prejavom vývoja úmrtnosti podľa veku je koncentrácia úmrtí do vyššieho veku. Túto skutočnosť môžeme ilustrovať vývojom tabuľkových počtov zomrelých¹². Od roku 1995 do roku 2002 sa vek v ktorom zomiera najviac osôb posunul u mužov zo 74 na 78 rokov a u žien z 83 na 84 rokov. Úmrtia mužov sa koncentrujú do širšieho intervalu ako u žien, čo je dôsledkom už spomínanej vysokej nadúmrtnosti mužov do veku 70 rokov.

¹² Počty zomrelých zo 100000 narodených podľa veku z úmrtnostných tabuliek.

Graf 5.4: Vývoj nadúmrtnosti podľa veku**Graf 5.5: Tabuľkový počet zomrelých**

Príčiny smrti

Špecifické rozdiely môžeme zistiť pri skúmaní vývoja úmrtnosti podľa príčin smrti. Sledovali sme päť najčastejšie sa vyskytujúcich príčin smrti, a to nádory, choroby obehovej sústavy, choroby dýchacej sústavy, choroby tráviacej sústavy a vonkajšie príčiny smrti. V roku 2002 pokrývalo týchto 5 príčin smrti 93,9% zo všetkých úmrtí mužov a 93,5% zo všetkých úmrtí žien. U mužov choroby obehovej sústavy zapríčinili 48,1% úmrtí (z toho 53,8% ischemické choroby srdca a 16,7% cievne choroby mozgu). Na nádory zomrelo 24,7% mužov. Na vonkajšie príčiny smrti zomrelo 8,9% mužov (z toho 24,9% na dopravné nehody a 25,4% na úmyselné sebapoškodenia), na choroby tráviacej sústavy 6,4% a na choroby dýchacej sústavy 5,9%. Táto štruktúra sa v období 1995 až 2002 významne nezmenila.

V roku 2002 na choroby obehovej sústavy pripadá až 61,7% zo všetkých zomrelých žien, z toho 52,5% na ischemické choroby srdca a 17,2% na cievne choroby mozgu. Na nádory zomrelo 19,6% zo všetkých zomrelých žien, na choroby dýchacej sústavy 5,4%, na choroby tráviacej sústavy 4,3% a na vonkajšie príčiny smrti 2,5%, z toho 30,3% na dopravné nehody a 16,8% na úmyselné sebapoškodenia. Táto štruktúra, na rozdiel od mužov, prešla od roku 1995 zmenou, a to poklesom podielu vonkajších príčin smrti o 69,2% z hodnoty 4,2% v roku 1995 na už spomínanú hodnotu 2,5% v roku 2002. Je to dôsledok významného poklesu počtu evidovaných pádov v rámci vonkajších príčin smrti žien. Za zmienku stojí ešte aj pokles podielu príčiny smrti na choroby dýchacej sústavy o 33,3% a nárast podielu príčiny smrti na choroby tráviacej sústavy o 26,8%.

Vývoj intenzity úmrtnosti v časovom intervale 1995 až 2002 podľa príčin smrti budeme skúmať pomocou štandardizovaných mier úmrtnosti. Môžeme konštatovať všeobecný, nevýrazný pokles intenzity úmrtnosti pre obe pohlavia s výnimkou príčiny smrti na choroby tráviacej sústavy, kde u mužov je nárast o 7,2% a u žien o 16,7%. Ukazuje sa však nadúmrtnosť mužov vo všetkých prípadoch. Najvyššia je u vonkajších príčin smrti, kde v roku 2002 je mužská úmrtnosť 4,7 krát vyššia ako ženská, pričom na dopravné nehody je 3,7 krát vyššia a na úmyselné sebapoškodenia až 7,3 krát vyššia. Pomerne nízka nadúmrtnosť mužov je u úmrtí na choroby obehovej sústavy (iba 1,5 násobok) a prakticky sa nemení od roku 1995. Avšak keď sa pozrieme na zložky tejto príčiny smrti zistíme, že síce nadúmrtnosť mužov na ischemické choroby srdca klesá (z 1,7 násobku v roku 1995 na 1,6 násobok v roku 2002), na cievne choroby mozgu však rastie, a to z 1,3 násobku v roku 1995 na 1,5 násobok v roku 2002.

Ako sme už spomínali, prejavom vývoja intenzity úmrtnosti je aj koncentrácia úmrtí do vyššieho veku. Táto tendencia sa prejavuje aj pri pohľade podľa príčin smrti a môžeme ju ilustrovať pomocou porovnania priemerných vekov pri úmrtí v roku 1995 a 2002. Vo všetkých príčinách smrti sa zvyšuje priemerný vek pri úmrtí, výnimku tvoria iba vonkajšie príčiny smrti (špeciálne dopravné nehody), kde sa priemerný vek posúva do mladších vekov u oboch pohlaví.

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Muži										
Nádory	5 567	6 297	6 657	6 747	6 683	7 352	7 132	7 015	7 025	6 768
zhubné nádory	x	x	6 599	6 698	6 612	7 327	7 113	6 985	6 997	6 729
Choroby obehovej sústavy	13 246	14 735	13 926	13 475	13 725	14 122	13 553	13 605	13 425	13 181
ischemické choroby srdca	x	x	7 469	7 264	7 298	7 066	7 062	7 476	7 275	7 090
cievne choroby mozgu	x	x	2 339	2 257	2 279	2 414	2 135	2 140	2 132	2 203
Choroby dýchacej sústavy	3 306	2 195	1 890	1 978	1 890	1 357	1 491	1 641	1 548	1 622
Choroby tráviacej sústavy	1 570	1 960	1 484	1 385	1 396	1 621	1 687	1 751	1 666	1 751
Vonkajšie príčiny smrti	2 544	2 904	2 617	2 542	2 709	2 684	2 428	2 452	2 431	2 427
dopravné nehody	x	x	709	652	829	857	686	679	654	598
úmyselné sebapoškodenie	x	x	609	566	524	584	590	594	580	617
Ostatné príčiny smrti	2 380	2 172	1 554	1 408	1 385	1 494	1 811	1 693	1 610	1 666
Spolu	28 613	30 263	28 128	27 535	27 788	28 630	28 102	28 157	27 705	27 415
Ženy										
Nádory	3 734	4 057	4 418	4 394	4 613	4 882	4 803	4 915	4 845	4 736
zhubné nádory	x	x	4 348	4 351	4 558	4 855	4 785	4 886	4 818	4 716
Choroby obehovej sústavy	13 589	14 393	15 097	14 423	14 796	15 607	15 115	15 380	15 269	14 887
ischemické choroby srdca	x	x	6 996	6 843	6 975	7 287	7 521	2 812	7 947	7 812
cievne choroby mozgu	x	x	3 029	2 692	2 700	2 815	2 511	2 537	2 560	2 560
Choroby dýchacej sústavy	2 475	1 784	1 753	1 807	1 857	1 034	1 124	1 271	1 178	1 291
Choroby tráviacej sústavy	824	915	775	770	797	852	951	879	936	1 040
Vonkajšie príčiny smrti	893	1 037	1 025	991	985	665	666	663	608	595
dopravné nehody	x	x	214	189	193	218	201	171	176	180
úmyselné sebapoškodenie	x	x	126	106	106	88	102	135	112	100
Ostatné príčiny smrti	2 336	2 170	1 490	1 316	1 288	1 486	1 641	1 459	1 439	1 568
Spolu	23 851	24 356	24 558	23 701	24 336	24 526	24 300	24 567	24 275	24 117
Podiely muži (v%)										
Nádory	19,5	20,8	23,7	24,5	24,0	25,7	25,4	24,9	25,4	24,7
zhubné nádory	x	x	99,1	99,3	98,9	99,7	99,7	99,6	99,6	99,4
Choroby obehovej sústavy	46,3	48,7	49,5	48,9	49,4	49,3	48,2	48,3	48,5	48,1
ischemické choroby srdca	x	x	53,6	53,9	53,2	50,0	52,1	55,0	54,2	53,8
cievne choroby mozgu	x	x	16,8	16,7	16,6	17,1	15,8	15,7	15,9	16,7
Choroby dýchacej sústavy	11,6	7,3	6,7	7,2	6,8	4,7	5,3	5,8	5,6	5,9
Choroby tráviacej sústavy	5,5	6,5	5,3	5,0	5,0	5,7	6,0	6,2	6,0	6,4
Vonkajšie príčiny smrti	8,9	9,6	9,3	9,2	9,7	9,4	8,6	8,7	8,8	8,9
dopravné nehody	x	x	27,1	25,6	30,6	31,9	28,3	27,7	26,9	24,6
úmyselné sebapoškodenie	x	x	23,3	22,3	19,3	21,8	24,3	24,2	23,9	25,4
Ostatné príčiny smrti	8,3	7,2	5,5	5,1	5,0	5,2	6,4	6,0	5,8	6,1
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Podiely ženy (v%)										
Nádory	15,7	16,7	18,0	18,5	19,0	19,9	19,8	20,0	20,0	19,6
zhubné nádory	x	x	98,4	99,0	98,8	99,4	99,6	99,4	99,4	99,6
Choroby obehovej sústavy	57,0	59,1	61,5	60,9	60,8	63,6	62,2	62,6	62,9	61,7
ischemické choroby srdca	x	x	46,3	47,4	47,1	46,7	49,8	18,3	52,0	52,5
cievne choroby mozgu	x	x	20,1	18,7	18,2	18,0	16,6	16,5	16,8	17,2
Choroby dýchacej sústavy	10,4	7,3	7,1	7,6	7,6	4,2	4,6	5,2	4,9	5,4
Choroby tráviacej sústavy	3,5	3,8	3,2	3,2	3,3	3,5	3,9	3,6	3,9	4,3
Vonkajšie príčiny smrti	3,7	4,3	4,2	4,2	4,0	2,7	2,7	2,7	2,5	2,5
dopravné nehody	x	x	20,9	19,1	19,6	32,8	30,2	25,8	28,9	30,3
úmyselné sebapoškodenie	x	x	12,3	10,7	10,8	13,2	15,3	20,4	18,4	16,8
Ostatné príčiny smrti	9,8	8,9	6,1	5,6	5,3	6,1	6,8	5,9	5,9	6,5
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. 5.6: Štandardizované miery úmrtnosti podľa príčin smrti¹³

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Muži										
Nádory	2,58	2,86	2,99	3,01	2,94	3,21	3,07	3,01	2,99	2,83
zhubné nádory	x	x	2,97	2,99	2,91	3,20	3,06	2,99	2,98	2,82
Choroby obehovej sústavy	6,76	7,19	6,73	6,47	6,50	6,66	6,25	6,19	6,23	6,05
ischemické choroby srdca	x	x	3,58	3,45	3,44	3,33	3,26	3,42	3,40	3,29
cievne choroby mozgu	x	x	1,13	1,09	1,08	1,14	1,00	0,98	1,01	1,01
Choroby dýchacej sústavy	1,67	1,06	0,92	0,96	0,90	0,63	0,69	0,75	0,73	0,74
Choroby tráviacej sústavy	0,62	0,86	0,64	0,60	0,58	0,67	0,69	0,71	0,67	0,69
Vonkajšie príčiny smrti	1,10	1,21	1,06	1,02	1,07	1,03	0,93	0,93	0,92	0,90
dopravné nehody	x	x	0,28	0,25	0,32	0,33	0,26	0,26	0,24	0,22
úmyselné sebapoškodenie	x	x	0,24	0,22	0,20	0,22	0,22	0,22	0,22	0,22
Ostatné príčiny smrti	1,04	0,94	0,67	0,61	0,59	0,63	0,76	0,71	0,68	0,69
Spolu	11,92	14,13	13,01	12,65	12,58	12,83	12,40	12,29	12,23	11,91
Ženy										
Nádory	1,34	1,37	1,41	1,38	1,43	1,48	1,44	1,46	1,42	1,36
zhubné nádory			1,39	1,37	1,41	1,47	1,43	1,45	1,41	1,36
Choroby obehovej sústavy	4,66	4,50	4,45	4,20	4,25	4,42	4,15	4,12	4,15	3,99
ischemické choroby srdca	x	x	2,06	1,99	2,01	2,06	2,05	2,20	2,16	2,09
cievne choroby mozgu	x	x	0,90	0,79	0,78	0,80	0,70	0,67	0,69	0,68
Choroby dýchacej sústavy	0,84	0,56	0,52	0,53	0,54	0,30	0,31	0,35	0,33	0,35
Choroby tráviacej sústavy	0,30	0,31	0,25	0,24	0,25	0,26	0,29	0,26	0,28	0,30
Vonkajšie príčiny smrti	0,32	0,35	0,33	0,32	0,31	0,23	0,22	0,22	0,20	0,19
dopravné nehody	x	x	0,08	0,07	0,07	0,08	0,07	0,06	0,06	0,06
úmyselné sebapoškodenie	x	x	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03	0,04	0,04	0,03
Ostatné príčiny smrti	0,79	0,71	0,48	0,43	0,41	0,47	0,51	0,45	0,44	0,49
Spolu	8,24	7,80	7,45	7,10	7,19	7,16	6,91	6,86	6,80	6,70
Index nadúmrtnosti										
Nádory	193	209	212	218	206	217	213	206	211	208
zhubné nádory	x	x	214	218	206	218	214	206	211	207
Choroby obehovej sústavy	145	160	151	154	153	151	151	150	150	152
ischemické choroby srdca	x	x	174	173	171	162	159	155	157	157
cievne choroby mozgu	x	x	126	138	138	143	143	146	146	149
Choroby dýchacej sústavy	199	189	177	181	167	210	223	214	221	211
Choroby tráviacej sústavy	207	277	256	250	232	258	238	273	239	230
Vonkajšie príčiny smrti	344	346	321	319	345	448	423	423	460	474
dopravné nehody	x	x	350	357	457	413	371	433	400	367
úmyselné sebapoškodenie	x	x	600	550	500	733	733	550	550	733
Ostatné príčiny smrti	132	132	140	142	144	134	149	158	155	141
Spolu	145	181	175	178	175	179	179	179	180	178

Tab. 5.7: Priemerný vek pri úmrtí na jednotlivé príčiny smrti

	Muži		Ženy	
	1995	2002	1995	2002
Nádory	65	66	67	68
zhubné nádory	65	66	67	67
Choroby obehovej sústavy	71	72	78	79
ischemické choroby srdca	71	73	78	80
cievne choroby mozgu	72	73	77	79
Choroby dýchacej sústavy	69	70	74	77
Choroby tráviacej sústavy	59	59	67	67
Vonkajšie príčiny smrti	47	46	61	51
dopravné nehody	41	40	45	42
úmyselné sebapoškodenie	46	47	48	52
Ostatné príčiny smrti	40	54	57	61
Spolu	65	66	73	74

¹³ Štandard je veková štruktúra SR k 1.7.1995

Tab. 5.8: Dekompozícia nárastu strednej dĺžky života pri narodení medzi rokmi 1995 a 2002 podľa veku, príčin smrti a pohlavia

	Muži*					Ženy*				
	0-34	35-64	65+	spolu		0-34	35-64	65+	spolu	
Nádory	0,05	0,24	0,00	0,29	20%	0,02	0,06	0,01	0,09	7%
Choroby obehovej sústavy	0,03	0,34	0,33	0,70	47%	0,00	0,36	0,46	0,82	63%
Choroby dýchacej sústavy	0,06	0,07	0,05	0,18	12%	0,09	0,06	0,14	0,29	22%
Choroby tráviacej sústavy	0,00	-0,04	-0,02	-0,06	-4%	0,00	-0,06	-0,03	-0,10	-8%
Vonkajšie príčiny smrti	0,09	0,07	0,04	0,20	13%	0,05	0,03	0,11	0,18	14%
Ostatné príčiny smrti	0,26	-0,09	0,00	0,17	11%	0,02	0,00	-0,01	0,01	1%
Spolu	0,49	0,58	0,40	1,47	100%	0,17	0,45	0,68	1,30	100%
	33%	40%	27%	100%		13%	35%	52%	100%	

*Predbežné údaje

Tab. 5.9: Dekompozícia rozdielu strednej dĺžky života pri narodení medzi mužmi a ženami v rokoch 1995 a 2002 podľa veku a príčin smrti

	1995					2002*				
	0-34	35-64	65+	spolu		0-34	35-64	65+	spolu	
Nádory	0,03	1,08	0,86	1,98	25%	-0,01	0,91	0,97	1,88	24%
Choroby obehovej sústavy	0,09	1,66	1,17	2,92	37%	0,06	1,65	1,21	2,91	37%
Choroby dýchacej sústavy	0,01	0,19	0,21	0,42	5%	0,03	0,18	0,27	0,47	6%
Choroby tráviacej sústavy	0,03	0,48	0,12	0,63	8%	0,03	0,51	0,13	0,67	9%
Vonkajšie príčiny smrti	0,63	0,82	0,11	1,56	20%	0,60	0,81	0,14	1,54	20%
Ostatné príčiny smrti	0,21	0,15	0,06	0,43	5%	-0,04	0,27	0,07	0,30	4%
Spolu	1,01	4,39	2,54	7,94	100%	0,67	4,32	2,78	7,77	100%
	13%	55%	32%	100%		9%	56%	36%	100%	

*Predbežné údaje

V predchádzajúcich častiach sme zisťovali rôzne zmeny intenzity úmrtnosti diferencovane podľa príčin smrti, podľa veku a aj podľa pohlavia. Skutočný význam týchto zmien však môžeme zistiť len na základe veľkosti ich príspevku na zmenu strednej dĺžky života pri narodení.

Ako už bolo spomenuté, stredná dĺžka života pre mužov sa v období 1995 až 2002 zvýšila o 1,47 roka. Rozhodujúcu úlohu pri tomto náraste zohral pokles intenzity úmrtnosti vekovej skupiny 35 až 64 rokov. Tento pokles spôsobil nárast strednej dĺžky života pri narodení o 0,58 roka, čo činí až 40% celkového nárastu. Ďalej prispel pokles intenzity úmrtnosti na choroby obehovej sústavy (príspevok 0,34 roka) a na nádorové ochorenia (príspevok 0,24 roka). Nezanedbateľný príspevok na nárast strednej dĺžky života pri narodení mužov má aj pokles intenzity úmrtnosti na choroby obehovej sústavy vo vekovej skupine 65 a viac rokov, ktorý činí 0,33 roka. Naopak negatívny vplyv na vývoj strednej dĺžky života pri narodení má zvýšená úmrtnosť na choroby tráviacej sústavy, ktoré zapríčinilo jej zníženie o 4%.

U žien je situácia trochu odlišná. Najväčší vplyv na nárast strednej dĺžky života pri narodení (o 1,3 roka) má pokles intenzity úmrtnosti vo vekovej skupine 65 a viac rokov (0,68 roka, t.j. 52% z celkového nárastu). Z tohto nárastom 0,46 roka prispel pokles úmrtnosti na choroby obehovej sústavy. Táto príčina smrti v celku prispela nárastom o 0,82 roka k nárastu strednej dĺžky života pri narodení žien, čo činí 63%. Treba pripomenúť aj vplyv poklesu úmrtnosti na choroby dýchacej sústavy (príspevok 0,14 roka) a na vonkajšie príčiny smrti (príspevok 0,11 roka) vo vekovej skupine 65 a viac rokov. Podobne ako u mužov aj u žien badať negatívny vplyv nárastu úmrtnosti na choroby tráviacej sústavy, ktorý zapríčinil zníženie strednej dĺžky života pri narodení žien o 8%.

Podobným spôsobom môžeme zistiť príčiny rozdielu strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien, ktorý v roku 2002 činil 7,77 roka. Najväčší vplyv na tento veľký rozdiel má nadúmrtnosť mužov na choroby obehovej sústavy (príspevok 2,91 roku), na nádorové ochorenie (príspevok 1,88 roku) a vonkajšie príčiny (príspevok 1,54 roku). Z pohľadu veku sú tieto vplyvy sústredené do vekovej skupiny 35 až 64 rokov (54%) a do vekovej skupiny 65 a viac rokov (36%). Za pozornosť stojí pomerne vysoký vplyv úmrtnosti na vonkajšie príčiny smrti vo veku do 34 rokov, ktorý činí 0,6 roka.

Ak porovnáme rozdiely strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien v rokoch 1995 a 2002 zistíme podobnú štruktúru vplyvu veku a príčin smrti. Pokles rozdielu z hodnoty 7,94 v roku 1995 na 7,77 v roku 2002 môžeme pripísať zmene v úmrtí na ostatné choroby vo veku do 34 rokov. Kým v roku 1995 je vplyv 0,21 roka, v roku 2002 je -0,04 roka. Je to dôsledok už spomínanej vyššej úmrtnosti dievčat v perinatálnom období.

Úmrtnosť podľa krajov

Tab. 5.10: Vybrané charakteristiky úmrtnosti v krajoch SR v roku 2001

	Mesto	Vidiek	Kraje							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KE
Muži										
Počet zomrelých	12 974	14 731	2 828	2 844	2 975	4 152	3 607	3 905	3 596	3 798
Podiely (SR 100%)	46,8	53,2	10,2	10,3	10,7	15,0	13,0	14,1	13,0	13,7
Dojčenská úmrtnosť	6,05	7,99	3,75	6,42	6,48	6,57	5,43	6,11	8,56	9,84
Štandardizovaná miera úmrtnosti ¹⁴	11,91	14,22	11,27	12,96	11,66	13,83	13,89	14,32	12,56	13,24
Ženy										
Počet zomrelých	11 639	12 636	2 725	2 582	2 591	3 826	2 834	3 311	3 030	3 376
Podiely (SR 100%)	47,9	52,1	11,2	10,6	10,7	15,8	11,7	13,6	12,5	13,9
Dojčenská úmrtnosť	5,17	5,69	4,96	4,02	4,10	4,02	3,84	6,26	5,78	8,47
Štandardizovaná miera úmrtnosti	7,06	7,41	6,81	7,54	6,68	7,61	6,94	7,44	7,13	7,59
Index nadúmrtnosti										
Dojčenská	117	140	76	160	158	164	141	98	148	116
Celková	169	192	165	172	175	182	200	192	176	174

Ako sme už spomenuli, úmrtnosť je výrazne závislá na vekovej štruktúre obyvateľstva. Je preto na mieste skúmať špecifiká tohto procesu aj podľa regiónov a podľa typu osídlenia. V roku 2001 z kvantitatívneho hľadiska bolo najviac úmrtí v Nitrianskom kraji (15,3% z celkového počtu úmrtí na celom území Slovenska). Na ďalších miestach sú Banskobystrický kraj (13,9%) a Košický kraj (13,8%). Najmenej ľudí zomrelo v Trnavskom a Bratislavskom kraji (10,4% a 10,7%). V mestách zomrelo 47,4% ľudí a 52,6% na vidieku.

Z kvalitatívneho hľadiska je vhodné charakterizovať úmrtnosť pomocou dojčenskej úmrtnosti a pomocou štandardizovanej hrubej miery úmrtnosti zvlášť pre mužov a zvlášť pre ženy. Úmrtnosť detí do jedného roka je najvyššia v Košickom kraji, kde dojčenská úmrtnosť dosahuje 9,17‰, a Prešovskom kraji, kde je 7,22‰. Najpriaznivejšia situácia je v Bratislavskom kraji, kde je spomínaná dojčenská úmrtnosť iba 4,33‰ a v Žilinskom kraji, kde je 4,67‰. Z pohľadu pohlavia najvyššie rozdiely medzi úmrtnosťou chlapcov a dievčat sú v Nitrianskom kraji, kde je o 64% vyššia úmrtnosť chlapcov ako dievčat. Vyššia úmrtnosť chlapcov je aj vo väčšine krajov, výnimku tvoria Bratislavský a Banskobystrický kraj. V Bratislavskom kraji je úmrtnosť dievčat vyššia o 24% a v Banskobystrickom kraji o 2%. V mestách je dojčenská úmrtnosť nižšia ako na vidieku bez ohľadu na pohlavie. Vyššia úmrtnosť je charakteristická pre mestské aj vidiecke obce.

Z hľadiska celkovej úmrtnosti môžeme konštatovať najhoršiu situáciu v Banskobystrickom kraji, kde je štandardizovaná miera úmrtnosti najvyššia. Naopak najpriaznivejšia situácia je v Bratislavskom kraji, kde je hodnota ukazovateľa najnižšia (o 20% nižšia v porovnaní s Prešovským krajom). Z pohľadu pohlavia je situácia odlišná. Kým u mužov je úmrtnosť najvyššia tiež v Banskobystrickom kraji a najnižšia v Bratislavskom kraji, u žien najvyššia úmrtnosť sa prejavila v Nitrianskom kraji a najnižšia v Trenčianskom kraji. Tieto rozdiely ovplyvňujú aj nadúmrtnosť mužov. Najvyššia je v Žilinskom kraji, kde je úmrtnosť mužov o 100% vyššia ako u žien, najnižšia je v Bratislavskom kraji, kde je 65%. Rozdelenie mesto-vidiek nám nič prekvapujúce neukazuje. Prejavuje sa vyššia úmrtnosť na vidieku bez ohľadu na pohlavie. Nadúmrtnosť mužov je 92% na vidieku a 69% v mestách.

¹⁴ Štandard je veková štruktúra SR k 1.7.2001

6. Migrácia

Na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia sa v oblasti migrácie začali formovať nové trendy. Otvorenie hraníc po páde „železnej opony“ umožnilo, aby sa dovtedy emigračná SR zaradila medzi migračne ziskové krajiny. Rozdelenie Československa zmenilo charakter vzájomnej migrácie medzi ČR a SR – z migrácie vnútornej na zahraničnú a prinieslo zvýšenú migračnú výmenu medzi obidvoma republikami. Intenzita tejto migrácie sa od polovice 90. rokov výrazne znížila, ale migračné vzťahy medzi ČR a SR zostávajú nadštandardné.

Otvorenie hraníc zároveň prinieslo nové možnosti pre cestovanie občanov SR do zahraničia. Ide najmä o pohyb za prácou, ktorý zvyčajne nie je spojený so zmenou trvalého pobytu. Súčasne sa SR stala otvorenejšou, ale aj zaujímavejšou pre migrantov z iných krajín. Niektorí tu hľadajú možnosti podnikania, ale podstatnú časť týchto migrácií tvoria migrácie za účelom zlúčenia rodiny.

Od roku 1996 sa podstatne zvyšuje počet migrujúcich cudzincov najmä z ekonomicky slabších a politicky nestabilných krajín. Najprv to boli cudzinci z balkánskych štátov a niektorých štátov bývalého ZSSR, v súčasnosti sú to prevažne cudzinci z Ázie, najmä z Afganistanu. Slovenská republika sa tak stala „nárazníkovým štátom“ medzi štátmi Schengenskej dohody a rizikovými oblasťami sveta, ktoré sú dlhodobo zdrojovými oblasťami emigrácie do Európy.¹⁵

V oblasti vnútornej migrácie aj v 90. rokoch pokračoval pokles intenzity sťahovania, najmä na väčšie vzdialenosti. Zmena sociálno-ekonomických podmienok spôsobila, že koncentračné tendencie vo vnútornom sťahovaní sa postupne oslabovali a začali meniť na dekoncentračné. Vzhľadom na nerozvinutý trh s bytmi sa zintenzívnila dochádzka za prácou, i na väčšie vzdialenosti (denná, týždňová, atď.).

Migrácia cez hranice Slovenskej republiky

Pod zahraničnou migráciou, ktorú sleduje Štatistický úrad SR, sa rozumie migrácia definovaná ako zmena obce trvalého pobytu, pri ktorej sa prekračujú štátne hranice. Je založená na prihlásení sa osoby k trvalému pobytu, resp. jej odhlásení.

Tab. 6.1: Sťahovanie cez hranice Slovenskej republiky

Sťahovanie	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
so zahraničím bez ČR										
prist'ahovaní	314	944	1 558	1 484	1 436	1 275	1 216	1 006	1 033	1 563
vyst'ahovaní*	429	867	105	133	360	495	410	501	613	962
saldo	-115	77	1 453	1 351	1 076	780	806	505	420	601
s Českou republikou										
prist'ahovaní	5 753	7 674	1 497	993	867	777	856	1 268	990	749
vyst'ahovaní*	8 930	10 073	108	89	212	251	208	310	398	449
saldo	-3 177	-2 399	1 389	904	655	526	648	958	592	300
úhrn										
prist'ahovaní	6 067	8 618	3 055	2 477	2 303	2 052	2 072	2 274	2 023	2 312
vyst'ahovaní*	9 359	10 940	213	222	572	746	618	811	1 011	1 411
saldo	-3 292	-2 322	2 842	2 255	1 731	1 306	1 454	1 463	1 012	901

* neúplná evidencia

Poznámka: V rokoch 1985 a 1990 sťahovanie medzi SR a ČR ako súčasť vnútorného sťahovania

V celom povojnovom období (s výnimkou roku 1954) až do vzniku samostatného štátu zaznamenávala SR straty zo zahraničného sťahovania. Aj vtedy najviac strácala migráciou do Českej republiky (v 80. rokoch okolo 3,5 tis. osôb ročne). Legálna migračná výmena s ostatnými krajinami sa v tomto období pohybovala len na úrovni niekoľkých desiatok osôb a bola orientovaná na bývalý socialistický blok. Pomerne silné migračné toky medzi Českom a Slovenskom, ktoré boli súčasťou vnútornej migrácie, doznievali po rozdelení Československa už ako súčasť medzinárodnej migrácie. Ešte v roku 1993 boli migračné prúdy v obidvoch smeroch vysoké. Mnohí občania bývalého Československa sa rozhodovali, v ktorej krajine budú žiť. Išlo najmä o rodiny zmiešaných párov českej a slovenskej národnosti. Prist'ahovaní z ČR do SR tvorili v roku 1993 80 % všetkých prist'ahovaných do SR a do ČR smerovala takmer celá emigračná vlna zo SR v tomto roku (7276 osôb, t.j. 99 %). Táto migračná výmena postupne slabla a spoľahlivosť údajov o emigrácii sa zhoršovala. Svedčia o tom aj údaje ŠÚ SR o vyst'ahovaných zo SR do ČR a údaje ČSÚ o vyst'ahovaných z ČR do SR, ktoré sú od roku 1994 veľmi nízke.

¹⁵ Nelegálna migrácia. <http://www.minv.sk/statistiky/uhcp1/nelegalna.htm>

Prírastok obyvateľstva zo zahraničného sťahovania je počas existencie samostatnej SR kolísavý. Najnižší bol v roku 2002, kedy SR týmto sťahovaním získala len 901 osôb. Podľa údajov ŠÚ SR sa aj na tomto prírastku podieľa najmä Česká republika. Rozdelením Československa sa však zhoršila evidencia vystáňovaných¹⁶ ako zo SR, tak aj z ČR. Ak by sme namiesto údajov ŠÚ SR o počte vystáňovaných zo SR do ČR použili údaje ČSÚ o počte prístáňovaných zo SR do ČR, Slovenská republika by bola v tomto sťahovaní stále migračne stratová.

Tab. 6.2: Odhad sťahovania medzi SR a ČR (zmena trvalého pobytu)

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
pristáňovaní*	x	x	1 497	993	867	777	856	1 268	990
vystáňovaní**	x	x	3 845	3 450	3 088	2 887	3 235	2 826	3 078
saldo	x	x	-2 348	-2 457	-2 221	-2 110	-2 379	-1 558	-2 088

* Pristáňovaní z ČR - podľa údajov ŠÚ SR;

** Vystáňovaní zo SR - podľa údajov ČSÚ o pristáňovaných zo SR do ČR, v roku 2001 vrátane dlhodobých pobytov.

Od vzniku samostatnej SR do roku 2001 až 80-90% všetkých pristáňovaných do SR tvorili pristáňovalci z Európy, ale v roku 2002 sa tento podiel znížil a dosahuje už len 75%. Rástol podiel pristáňovaných z Ameriky (10,1% v roku 2002). Aj podiel pristáňovaných z Ázie postupne rástol a po určitom útlme v rokoch 2000-2001 dosiahol v roku 2002 približne 13%, a to hlavne vďaka pristáňovaným z Vietnamu. Počty pristáňovaných z Afriky a Austrálie a Oceánie sú nevýznamné.

Tab. 6.3: Regionálna štruktúra pristáňovaných zo zahraničia

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Afrika	30	48	28	31	29	25	37	33	21	35
Amerika	227	192	203	173	141	137	127	192	202	235
Austrália a Oceánia	49	63	35	45	36	46	18	16	22	30
Ázia	193	149	82	112	133	133	163	70	118	301
Európa	8 453	4 467	2 707	2 115	1 964	1 709	1 716	1 963	1 659	1 711
Spolu*	9 106	4 922	3 055	2 477	2 303	2 052	2 072	2 274	2 023	2 312
Európska únia	362	294	304	272	223	199	218	170	243	237
Krajiny EFTA a Švajčiarsko	61	57	67	48	54	51	30	41	38	35
Nové členské krajiny EÚ (od roku 2004)	7 333	3 232	1 574	1 072	937	844	953	1 323	1 055	816
Kandidátske krajiny na vstup do EÚ**	73	139	118	248	138	121	95	85	71	104
Ukrajina a Rusko	411	503	499	357	455	359	266	217	156	211

* Celkový počet pristáňovaných je zvýšený o pristáňovalcov s nešpecifikovaným údajom o krajine pôvodu.

** Bulharsko, Rumunsko, Turecko

Z regionálneho hľadiska najviac pristáňovalcov prichádza do SR z krajín, ktoré budú novými členskými štátmi Európskej únie. Ich podiel na pristáňovaných z Európy dosahuje v súčasnosti takmer 50% a sa mení tak, ako sa mení počet pristáňovaných z Českej republiky. Ďalší pristáňovaní prichádzajú v podstate už len z dvoch krajín – Maďarska a Poľska. Počet pristáňovaných z každej z týchto krajín však v roku 2002 už nepresahoval 40 osôb.

Pristáňovaní z členských krajín Európskej únie tvoria v súčasnosti okolo 14% pristáňovaných z Európy, sú to hlavne pristáňovaní z Nemecka a Rakúska, ďalej z Talianska a Veľkej Británie. Počty pristáňovaných z jednotlivých krajín však dosahujú v posledných rokoch už len niekoľko desiatok osôb. Na podobnej úrovni je aj imigrácia zo Švajčiarska, ktoré nie je členom EÚ.

Z kandidátskych krajín na vstup do EÚ, ktorými sú Bulharsko, Rumunsko a Turecko sa v roku 2002 pristáňovalo 104 osôb, prevažne z Rumunska.

Okrem pristáňovaných z Českej republiky najväčšie počty pristáňovaných zaznamenávala SR z Ukrajiny a Ruska. Po vypovedaní bezvízového styku (s Ukrajinou v polovici roku 2000 a s Ruskom ku koncu roku 2000) sa počet pristáňovaných z týchto krajín prechodne znížil, ale v roku 2002 znova zaznamenal nárast. Na rozdiel od ostatných krajín v štruktúre pristáňovaných z Ukrajiny a Ruska prevládajú ženy.

Okolo 90% pristáňovaných z Ameriky tvoria pristáňovaní z Kanady a USA. Medzi pristáňovanými prevažujú muži.

¹⁶ Zrejme nie všetci vystáňovaní zo SR sa odhlásili v SR z trvalého pobytu. Podobná situácia je nielen v Českej republike, ale aj v migračnej situácii mnohých ďalších krajín.

V štruktúre prisťahovaných z Ázie tiež prevažujú muži. S výnimkou roku 2001 boli najpočetnejší prisťahovalci z Vietnamu, v roku 2001 prisťahovalci z Izraela.

Vo všeobecnosti v štruktúre imigrantov prevládajú muži 25-49 roční a ženy 20-39 ročné. Dôvodom pre sťahovanie je najmä uzavretie manželstva alebo nasledovanie rodinného príslušníka. U prisťahovaných z Českej republiky prevláda nasledovanie rodinného príslušníka, čo sa odráža aj v štruktúre prisťahovaných, z ktorej je zrejme, že sa sťahujú aj rodiny s deťmi. Medzi prisťahovanými majú prevahu občania SR, v roku 2002 tvorili 80% všetkých prisťahovaných.

Tab. 6.4: Hlavné zdrojové štáty zahraničnej migrácie (počet prisťahovaných)

	1985		1990		1995		1997		1998		1999		2000		2001		2002	
	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.	abs.	por.
Česká republika	5753	1.	7674	1.	1497	1.	867	1.	777	1.	856	1.	1268	1.	990	1.	749	1.
Juhoslávia ¹	32	5.	71	4.	110	5.	84	6.	87	5.	110	3.	66	6.	60	6.	217	2.
Ukrajina ²	.	.	.	.	393	2.	363	2.	268	2.	180	2.	161	2.	124	2.-3.	148	3.
USA	13	7.-8.	61	5.	72	8.	39	12.	45	11.	57	8.	108	3.	124	2.-3.	123	4.
Nemecko ³	13	7.-8.	56	8.	145	3.	93	3.	93	3.	100	4.	74	4.	97	4.	86	5.
Kanada	7	10.	37	10.	114	4.	86	5.	74	6.	59	7.	73	5.	68	5.	71	6.
Rakúsko	9	9.	48	9.	75	7.	51	9.	39	12.	39	10.	37	10.	49	7.	64	7.
Macedónsko ⁴	.	.	.	.	9	21.	14	20.	15	22.	23	15.	25	13.	16	18.	63	8.-9.
Rusko ⁵	87	2.	183	2.	106	6.	92	4.	91	4.	86	5.	56	7.	32	10.	63	8.-9.
Rumunsko	14	6.	120	3.	67	9.-10.	82	7.	65	7.	32	11.	49	8.	44	8.	56	10.

¹ V rokoch 1985 a 1990 súčasť bývalej Juhoslávie (SFRJ), od roku 1995 údaje za Zväzovú republiku Juhoslávia

¹² V rokoch 1985 a 1990 súčasť bývalého ZSSR

¹³ V rokoch 1985 a 1990 údaje bez bývalej NDR

¹⁴ V rokoch 1985 a 1990 súčasť bývalej Juhoslávie (SFRJ)

¹⁵ V rokoch 1985 a 1990 údaje za bývalý ZSSR

Problémom migračnej štatistiky, ako už bolo spomenuté, sú veľmi podhodnotené dáta o vysťahovaných. Z údajov ŠÚ SR, ktoré sú k dispozícii, možno však určiť aspoň hlavné smery emigrácie. Najväčšia časť emigrácie zo SR stále smeruje do ČR. Do krajín EÚ smerovalo do roku 1995 menej ako 50 ľudí ročne, od roku 1997 sa tento počet postupne zvyšoval a v roku 2002 dosiahol 386 osôb. Pritom vysťahovalci do Nemecka a Rakúska tvoria až 71% vysťahovaných do EÚ.

Vysťahovaní do Európy tvoria 80-90 % všetkých vysťahovaných zo SR. V štruktúre vysťahovaných prevažujú ženy. Napríklad v roku 2002 tvorili ženy až 64% všetkých vysťahovaných. Z toho ženy 20-34 ročné tvorili až 40% všetkých vysťahovaných zo SR a až dve tretiny žien vysťahovaných zo SR. Uzavretie manželstva je takmer 8 krát častejším dôvodom na vysťahovanie u žien ako u mužov. Aj medzi vysťahovanými majú prevahu občania SR, v roku 2002 malo len 5% vysťahovaných iné občianstvo ako SR.

Zahraničná migrácia v zmysle zmeny obce trvalého pobytu, evidovaná štatistickými orgánmi, zachytáva pohyb slovenských štátnych občanov i časť cudzincov, ako imigrantov a emigrantov (ktorí sa prihlásili na trvalý pobyt, resp. sa z neho odhlásili). Údaje o celkovom počte cudzích štátnych príslušníkov, ktorí žijú v SR na základe povolenia na pobyt, eviduje štatistika hraničnej a cudzineckej polície. Na území SR sa cudzinci môžu zdržiavať na základe získaného povolenia na pobyt – trvalý¹⁷ alebo prechodný. Okrem toho stále väčšiu časť migrantov tvoria práve osoby, ktoré odchádzajú (najmä za prácou) bez toho, aby zmenili miesto svojho trvalého pobytu. Osobitnú kategóriu zahraničných migrantov predstavujú cudzinci, ktorým sa udeľuje azyl a cudzinci, ktorým sa poskytuje tolerovaný pobyt. Značnú skupinu osôb na našom území vytvárajú aj nelegálni migranti. Najväčšiu časť zahraničnej migrácie však tvorí tzv. pracovná migrácia.

Počet cudzincov žijúcich v SR na základe povolenia na dlhodobý¹⁸ alebo trvalý pobyt je v posledných piatich rokoch stabilizovaný a pohybuje sa na úrovni okolo 29 tisíc osôb. V roku 2001 žilo v SR 29418 cudzincov

¹⁷ Iba tá časť cudzincov, ktorá vstúpi na územie SR legálne, má povolenie na trvalý pobyt a súčasne sa aj prihlási k trvalému pobytu, je zachytená v migračných štatistikách Štatistického úradu SR ako osoba prisťahovaná. Ako vysťahovaná osoba je do štatistik zahrnutá len vtedy, ak je z trvalého pobytu v SR odhlásená.

¹⁸ Zákon č. 73/1995 Z. z. o pobyte cudzincov na území SR v znení neskorších predpisov, platný do 31.3.2002, rozlišoval *krátkodobý pobyt* (do 90 dní v jednom polroku roku - za účelom turistiky alebo návštevy), počas ktorého cudzinec nemohol vykonávať pracovnú činnosť a *dlhodobý pobyt* (max. na jeden rok) na dosiahnutie účelu. Trvalý pobyt bolo možné povoliť cudzincovi za účelom zlúčenia rodiny alebo ak to bolo odôvodnené zahraničnopolitickými záujmami SR.

s povoleným pobytom, čo je však v porovnaní napr. s Českou republikou veľmi nízky počet. Na 1000 obyvateľov SR pripadalo len 5 cudzincov, kým ČR okolo 20.

Tab. 6.5: Cudzinci s dlhodobým pobytom v SR

Cudzinci	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
- s novým dlhodobým pobytom	4 073	3 688	3 506	4 073	4 718	4 428	3 620	3 843
- s dlhodobým pobytom spolu	5 946	7 907	5 898	9 325	10 855	11 640	11 391	12 131

Tab. 6.6: Cudzinci s trvalým pobytom v SR

Cudzinci	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
- s novým povolením na trvalý pobyt	1 030	2 392	3 027	1 936	2 101	1 628	1 433	1 002	880
- s povolením na trvalý pobyt spolu	7 775	11 000	14 002	15 584	17 099	17 564	17 848	17 410	17 287

Dlhodobé pobyty boli povoľované najmä za účelom podnikania, zamestnania a štúdia. Najviac osôb s povoleným dlhodobým a trvalým pobytom žilo v Bratislavskom kraji, v roku 2001 to bolo až 8235 osôb.

Rozsiahle zmeny prinieslo do tejto oblasti prispôsobovanie pobytových noriem SR normám Európskej únie.¹⁹ Preto podľa Úradu hraničnej a cudzineckej polície sú za rok 2002 k dispozícii údaje o povolených pobytoch v odlišnej štruktúre.

Tab. 6.7: Povolené pobyty cudzincom v SR v roku 2002

	Nové povolené pobyty	Úhrn povolených pobytov
Trvalý pobyt	226	13 997
Dlhodobý pobyt	573	4 617
Prechodný pobyt	2 469	6 716
Registrovaný pobyt	651	1 050
Ďalší trvalý pobyt	865	3 111
Tolerovaný pobyt	15	14
Spolu	4 799	29 505

Poznámka: Do 31. 3.2002 podľa zákona č. 73/1995 Z. z. a od 1.4.2002 podľa zákona č. 48/2002 Z. z.

V roku 2002 bolo dôvodom pre trvalý pobyt najmä zlúčenie rodiny (91,6%), pre ostatné typy pobytov najmä podnikanie a zamestnanie alebo štúdium. Z regionálneho hľadiska najviac cudzincov s povoleným pobytom žilo

¹⁹ Od 1.4.2002 platí nový zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov. Podľa tohto zákona cudzinec môže vstúpiť na územie SR bez víza, ak to ustanovuje medzinárodná zmluva, ktorou je SR viazaná alebo ak tak určí vláda SR, alebo na základe víza. Z hľadiska dĺžky pobytu sú najvýznamnejšími krátkodobé víza (na pobyt do 90 dní v jednom polroku) a dlhodobé víza (na pobyt dlhší ako 90 dní v jednom polroku). Podľa nového zákona sa rozlišujú tieto druhy pobytov:

- prechodný
- trvalý
- tolerovaný.

Prechodný pobyt sa udeľuje cudzincovi na čas potrebný na dosiahnutie účelu, ale maximálne na jeden rok, za účelom podnikania, zamestnania, štúdia, na činnosť podľa osobitných programov (napr. vedeckú činnosť, atď.) a za účelom zlúčenia rodiny. Ak má prechodný pobyt charakter návštevy alebo turistiky a nepresahuje 90 dní v jednom polroku, môže sa cudzinec zdržiavať na území SR na základe víza alebo bez víza.

Povolenie na *trvalý pobyt* môže získať cudzinec za účelom zlúčenia rodiny, v osobitných prípadoch aj za účelom podnikania a zamestnania alebo ak je to v zahraničnopolitickom záujme SR. Pre rozhodovanie o udelení povolenia je dôležité, aby cudzinec nebol záťažou pre systém sociálneho a zdravotného zabezpečenia SR. Zákon zároveň obsahuje inštitúty, ktoré majú predchádzať účelovým manželstvám, uzatváraným len cieľom získať povolenie na trvalý pobyt.

Tolerovaný pobyt je novozavedený inštitút pobytu cudzinca v SR, zavádza sa pre tých cudzincov, ktorí by sa na území SR nezdržovali, pokiaľ by ich k tomu nenútili okolnosti na ich vôli nezávislé (napr. dočasné útočisko alebo ak nie je možné ich vycestovanie a súčasne nie je dôvod na ich zaistenie, atď.), najviac na 180 dní.

Zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov osobitne a nadštandardne rieši *pobyt občanov členských štátov Európskej únie* na území SR. Občania EÚ majú právo na prechodný pobyt na území SR na základe registrácie, to za účelom vykonávania podnikania, zamestnania, štúdia, vykonávania činnosti predvstupového poradcu v rámci integračného procesu SR do EÚ a za účelom zlúčenia rodiny.

v roku 2002 v Bratislavskom kraji (28%) a Košickom kraji (16%). Podľa štátnej príslušnosti malo v SR povolený pobyt najviac osôb z Českej republiky a Ukrajiny (18%, resp. 16%), ďalej z Poľska, Rumunska a Vietnamu, z členských krajín EÚ je to len Nemecko (3%).

Aj na Slovensku sú po páde „železnej opony“ súčasťou legálnej migrácie mimoriadne formy pobytu, ktoré umožňujú cudzincom legálne sa zdržiavať na území SR – ako *azylanti*²⁰, prípadne odídenci.

Za obdobie rokov 1992-2002 požiadalo na Slovensku o azyl 23018 osôb a v prvom štvrtroku 2003 ďalších 1887 osôb. Azyl bol priznaný 536 osobám, z toho 99 osobám bolo neskôr udelené štátne občianstvo Slovenskej republiky.

Tab. 6.8: Azylanti a žiadatelia o azyl v SR

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Spolu
Žiadatelia o azyl*	87	96	140	359	415	645	506	1 320	1 556	8 151	9 743	23 018
Azylanti**	56	39	55	67	129	65	49	27	11	18	20	536
Azylanti s udeleným št. občianstvom SR	0	0	0	0	4	15	21	2	0	10	47	99

* Žiadatelia o priznanie postavenia utečenca (podľa zákona č. 238/1995 Z. z. v znení neskorších predpisov)

** Utečenci s priznaným postavením utečenca (podľa zákona č. 238/1995 Z. z. v znení neskorších predpisov)

Počet žiadateľov o azyl citlivo reaguje na zmeny politickej a ekonomickej situácie vo svete. V rokoch 2001 a 2002 sa počet žiadateľov o azyl v SR prudko zvýšil, najmä v súvislosti s nestabilnou situáciou v Afganistane a na Blízkom východe. Celkový počet žiadateľov za tieto posledné dva roky dosiahol takmer 18 tisíc, čo je 78% z celkového počtu žiadateľov od začiatku poskytovania azylu v SR. Súčasne bolo konanie zastavené takmer u 17 tisíc osôb. Dôvodom bolo hlavne to, že sa cudzinci snažili nelegálne opustiť SR ešte pred ukončením konania o azyle. Táto situácia pretrváva i naďalej, nakoľko často ide o ekonomických migrantov, pre ktorých je Slovensko len tranzitnou krajinou, v ktorej sa zdržia krátko a snažia sa dostať do Rakúska, Nemecka a ďalších krajín.

Najviac žiadateľov o azyl bolo z Afganistanu. V roku 2001 ich bolo až 4315, čo bolo viac ako jedna polovica všetkých žiadateľov, z nich štatút utečenca dostalo len 7 osôb a konanie bolo zastavené v 2820 prípadoch. Ďalšie početné skupiny tvorili v roku 2001 žiadatelia z Indie (1111 osôb), Iraku (990 osôb) a Bangladéša (429 osôb). V roku 2002 bolo najviac žiadateľov z Číny – o azyl požiadalo 1764 občanov ČĽR. Počet žiadateľov z Afganistanu znížil na 1669 osôb, ale vzrástol počet žiadateľov z Indie (1611 osôb), Iraku (1245 osôb) a Bangladéša (1032 osôb). Azyl však v tomto roku získalo v SR celkovo len 20 osôb.

Medzi žiadateľmi o azyl majú výraznú prevahu muži (viac ako 80%). Približne tri štvrtiny týchto cudzincov sú vo veku 18-40 rokov.

Cudzinci sa môžu na území SR zdržiavať aj dočasne - ako odídenci, keď sa im na území SR poskytne dočasné útočisko za účelom ochrany pred vojnovým konfliktom v krajine pôvodu alebo posledného trvalého pobytu. V rokoch 1993-1997 poskytla SR dočasné útočisko približne 2400 občanom bývalej Juhoslávie a v roku 1999 aj asi 500 odídencom z Kosova.

SR poskytuje aj humanitnú pomoc formou presídlenia. V rokoch 1993-1998 bola poskytnutá obyvateľom slovenského pôvodu z čiernobyľskej oblasti z Ukrajiny. Títo *presídlení* získali na území SR trvalý pobyt a rovnaké právne postavenie ako občania SR, s výnimkou volebného práva a brannej povinnosti. V rámci tohto presídlenia bolo z Ukrajiny do SR presídlených 311 rodín s 1078 osobami, z čoho bolo 312 detí.

Celkový obraz o zahraničnej migrácii dopĺňajú nelegálne formy migrácie.²¹ V súčasnosti sa hraničné prechody Slovenskej republiky vyznačujú čoraz väčším tlakom nelegálnych migrantov. Tento tlak súvisí, ako už bolo uvedené, najmä s nestabilnou situáciou v niektorých ázijských krajinách. Slovenská republika je však z hľadiska smerovania nelegálnych migračných pohybov tranzitnou krajinou. Nelegálni migranti pochádzajú prevažne z ekonomicky slabších krajín a ich cieľom sú štáty západnej Európy, najmä Nemecko, Holandsko a Belgicko, preto zo Slovenska smerujú buď do Rakúska alebo do Českej republiky. V roku 2000 sa cez hranicu SR snažilo dostať viac ako 6 tisíc nelegálnych migrantov, ale v nasledujúcich dvoch rokoch už viac ako 15 tisíc osôb ročne. Najpočetnejšie skupiny prevádzaných osôb boli z Afganistanu (6,1 tis. osôb v roku 2001 a 2,8 tis. osôb v roku 2002), Indie (2,5 tis. a 2,4 tis.

²⁰ Použitá terminológia v zmysle zákona č. 408/2002 Z. z. Vstup a pobyt týchto migrantov na území SR riešil zákon č. 283/1995 o utečencoch v znení neskorších predpisov a od 1.1.2003 zákon o azyle č. 480/2002 Z. z. Celé konanie o azyle v SR zabezpečuje Migračný úrad Ministerstva vnútra SR.

²¹ *Nelegálna migrácia* v SR zahŕňa nelegálny vstup cudzinca na územie SR a nelegálne opustenie SR jej občanom alebo cudzincom. Ide vlastne o narušenie režimu štátnej hranice SR. Sú však aj prípady, keď cudzinec vstúpi na územie SR legálne, ale na území SR zostáva aj po uplynutí doby, na ktorú má pobyt povolený. Na území SR zostáva teda nelegálne – tento typ migrácie sa označuje ako nelegálna migrácia z porušovania pobytového režimu.

osôb), Iraku (1,5 tis. a 1,7 tis. osôb), Číny (0,3 tis. a 2,4 tis. osôb). Okrem toho bolo napríklad v roku 2001 vo vnútri SR zadržaných takmer tisíc osôb, ktoré sa na území SR zdržiavali nelegálne.

Najčastejším dôvodom na udelenie povolenia na dlhodobý (a neskôr prechodný) pobyt cudzinca v SR bolo podnikanie alebo zamestnanie. Regulovanie zamestnávania cudzincov v SR sa uskutočňuje na základe povolenia na zamestnanie v prípade individuálneho zamestnávania a na základe dvojstranných dohôd o vzájomnom zamestnávaní občanov. Takéto medzinárodné zmluvy má SR uzavreté s Nemeckom, Českou republikou, Maďarskom, Poľskom, Ruskou federáciou a Ukrajinou. Zmluvy o výmene stážistov sú podpísané so Švajčiarskom, Luxemburskom a Fínskom.²²

Podľa údajov Národného úradu práce ku koncu roka 2002 pracovalo v SR 2694 cudzincov s povolením na prácu (bez ČR) a 2023 občanov Českej republiky (ktorí povolenie na prácu nepotrebujú), t.j. spolu 4717 cudzincov. Pre cudzincov stále zostáva najzaujímavejším Bratislavský kraj, v ktorom pracovalo až 2776 zahraničných pracovníkov (vrátane 1562 osôb z ČR), t.j. až 60 % z celkového počtu zahraničných pracovníkov v SR. Počty cudzincov pracujúcich v SR sa v posledných rokoch ustálili a pohybujú okolo hodnoty 4,4-4,7 tis. osôb.

Z celkového počtu 4717 cudzincov s povolením na prácu ku koncu roka 2002 bolo 355 občanov Nemecka, 297 občanov Ukrajiny, 272 občanov USA, 181 občanov Veľkej Británie. Počty občanov Rakúska, Poľska, Ruska, Francúzska pracujúcich v SR sa pohybovali na úrovni 115 -120 osôb. Zo susedných krajín majú najmenší záujem zamestnať sa v SR občania Maďarskej republiky, napr. v roku 2001 malo pracovné povolenie len 63 občanov Maďarska a v roku 2002 len 87 osôb. Z vyspelých krajín Európy a z Ameriky sú v SR zamestnaní najmä lektori a topmanažéri v podnikoch so zahraničnou kapitálovou účasťou, z Ukrajiny najmä stavební robotníci a robotníčky v odevných a obuvníckych podnikoch. Rozhodnutie cudzincov podnikat' v SR ovplyvňujú aj politické a makroekonomické podmienky, rozhodnutie pracovať v SR do značnej miery ovplyvňuje aj vysoká miera nezamestnanosti.

Počet cudzincov na trhu práce v SR je pomerne nízky i v porovnaní s niektorými transformujúcimi sa krajinami. Cudzinci predstavujú 0,18-0,22 % pracovnej sily v SR a na rozsah ponuky pracovných síl v SR nemajú významnejší vplyv.

Dňom vstupu do EÚ bude SR pripravená zaručiť občanom členských krajín EÚ a ich rodinným príslušníkom voľný pohyb za prácou na území SR, zostať na tomto území za účelom výkonu zamestnania, ako aj zostať na tomto území za určitých podmienok po skončení zamestnania.

Od vzniku SR má migrácia zo SR do cudziny takmer úplne charakter *migrácie za prácou*. V súčasnosti sa pohybuje priemerne ročne na úrovni okolo 75 tisíc osôb, zamestnaných najmä krátkodobo. Podľa údajov Národného úradu práce ku koncu roka 2001 pracovalo v zahraničí 76,5 tisíc občanov SR a 74,4 tis. osôb v polovici roka 2002.

Podľa záznamov úradov práce ČR je počet občanov SR pracujúcich v Českej republike kolísavý. V roku 1993 pracovalo v ČR 23,3 tisíc občanov SR. Do roku 1996 sa tento počet viac ako stonásobil a dosiahol až 72,2 tisíc osôb. Do roku 1999 klesol na úroveň 53,2 tisíc osôb, ale v roku 2001 sa opäť zvýšil a pohyboval na úrovni približne 63,5 tisíc osôb. Ku koncu roka 2002 nahlásili zamestnávateľia 56,6 tisíc občanov SR zamestnaných v ČR. Česká republika je zároveň aj krajinou, kde podľa odhadov pracuje najviac občanov SR nelegálne.²³

Pomerne vysoký počet občanov SR sa zamestnáva v Nemecku²⁴. V roku 2001 tam pracovalo v priemere 6,8 tisíc občanov SR, ale aj okolo 1500 zamestnancov slovenských firiem, ktoré vykonávajú servis na báze obchodných zmlúv.

Odchod občanov za prácou do Rakúska má svoje špecifické črty. Má prevažne charakter dennej alebo týždennej dochádzky. Slovenská republika nemá s Rakúskou republikou zmluvu o vzájomnom zamestnávaní občanov. Podľa údajov OECD v rokoch 1996-1999 pracovalo v Rakúsku priemerne 4 tis. občanov SR ročne, v roku 2001 v priemere 3,5 tisíc osôb.

Zamestnanosť občanov SR v susednom Maďarsku je veľmi nízka a pohybuje sa v rozpätí 0,4 -1,1 tis. osôb ročne (údaje OECD), je limitovaná dohodou o vzájomnom zamestnávaní maximálne 400 osôb ročne. Ďalších 400 osôb sa môže zamestnať krátkodobo na sezónne práce. V skutočnosti občania SR tento limit prekračujú.

²² V súčasnosti je slovenská legislatíva v tejto oblasti čiastočne harmonizovaná s legislatívou EÚ. Podľa zákona č. 378/1996 Z. z. o zamestnanosti v znení neskorších predpisov s cudzími štátnymi príslušníkmi a ich rodinami sa zaobchádza rovnako ako s občanmi SR, ak majú povolenie na zamestnanie a povolenie na prechodný pobyt na území SR. Občania Českej republiky nie sú povinní mať povolenie na zamestnanie. Ako už bolo uvedené, zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov znamená pre občanov EÚ uľahčenie a zjednodušenie vstupu do SR a pobytu na území SR. Občania EÚ, ktorí na území SR vykonávajú podnikateľskú činnosť, už nepotrebujú povolenie na pobyt, ale stačí im iba registrácia. Platí to aj pre ich kľúčových zamestnancov, ako aj rodinných príslušníkov. Súčasne zákon zakotvuje rovnaké právne postavenie pre občanov EÚ zamestnaných v SR podľa právnych predpisov SR o zamestnanosti.

²³ Občania SR nepotrebujú pracovné povolenie na trhu práce v Českej republike, stačí im len potvrdenie od zamestnávateľa.

²⁴ Počet zamestnaných zo SR je v niektorých krajinách regulovaný medzištátnymi zmluvami. Napr. v Nemecku môže byť zo Slovenska zamestnaných na sezónne práce 3000 osôb mesačne (ak nie sú k dispozícii domáci pracovníci), ďalej kvalifikovaní pracovníci vo veku od 18 do 40 rokov v počte 1000 osôb za rok.

Špeciálne postavenie medzi osobami pracujúcimi v zahraničí majú tzv. pendleri, t.j. osoby, ktoré odchádzajú za prácou do zahraničia denne. Využívajú výhody vyplývajúce z rozdielnej úrovne cenových hladín vo vysielajúcom a prijímajúcom štáte, avšak na úkor nákladov na dopravu a času, stráveného v dopravnom prostriedku (niektorí aj viac ako 3 hodiny denne). Podľa údajov zo sčítania obyvateľov za prácou do zahraničia odchádza zo SR denne 17,7 tisíc osôb.

Ako vyplýva z predchádzajúcej analýzy, formy zahraničnej migrácie sú rôznorodé, rôzne sú aj formy pobytu cudzincov na našom území a rôzne sú aj spôsoby evidencie týchto cudzincov. Počet cudzincov s trvalým pobytom v SR (t.j. započítaných do celkového počtu obyvateľov SR) je však v medzinárodnom porovnaní veľmi nízky. Isté je, že so všetkými formami migrácie sa vo väčšej či menšej miere budeme stretávať aj v budúcnosti. Z dnešného pohľadu je ťažké odhadnúť, ako sa bude migračná situácia vyvíjať po prijatí SR do EÚ, keď bude platiť princíp voľného pohybu osôb, pretože v súčasnosti na jednej strane na reguláciu migrácie z nečlenských krajín využívajú členské štáty EÚ obmedzujúce mechanizmy, na druhej strane je SR viazaná s niektorými krajinami bilaterálnymi dohodami. V budúcnosti bude zasa obmedzením 7 ročné prechodné obdobie, ktoré stanovila EÚ na voľný pohyb osôb z kandidátskych krajín. Isté zmiernenie predstavuje systém 2-3-2, ktorý umožňuje prehodnotiť situáciu po dvoch a po piatich rokoch od vstupu krajiny do EÚ. Naproti tomu niektoré členské štáty EÚ (napríklad Fínsko, Nórsko, Dánsko, Írsko) vyhlásili, že prechodné obdobie nezavedú. Skúsenosti Grécka, Španielska a Portugalska však ukazujú, že po vstupe do EÚ bol počet emigrantov z týchto krajín ďaleko nižší ako sa pôvodne predpokladalo. Naopak, Slovensko môže byť cieľom pre migrantov z ekonomicky menej výkonných krajín.

Vnútna migrácia

Tab. 6.9: Objem vnútorného sťahovania obyvateľstva

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Počet migrantov	113 004	109 956	78 466	80 188	82 513	84 513	78 965	76 898	79 881	89 606
Počet migrantov na 1000 obyvateľov stredného stavu	21,9	20,8	14,6	14,9	15,3	15,7	14,6	14,2	14,8	16,7

* Predbežné údaje

Štatistika vnútornej migrácie v SR je založená na zmene obce trvalého pobytu²⁵. V prvej polovici 90. rokov sa objem vnútornej migrácie v SR postupne znižoval. V druhej polovici 90. rokov sa pohyboval na úrovni okolo 80 tisíc premiestnení ročne, čo je v porovnaní napr. s rokom 1985 len 70% jeho úrovne. Táto situácia sa odrazila aj v intenzite migrácie. Kým v roku 1985 zmenilo obec svojho trvalého bydliska 22 z 1000 obyvateľov SR, v tomto období to bolo ročne len 14-16 premiestnení na 1000 obyvateľov. Je zaujímavé, že objem sťahovania bol nižší aj napriek tomu, že najmä začiatok 90. rokov je poznačený intenzívnou dezintegráciou obcí, ktorá pôsobí v smere zvyšovania objemu migrácie, najmä z obce do obce v rámci okresu. Zmena územného a správneho usporiadania v roku 1996 zväčšila zasa objem sťahovania medzi okresmi v rámci kraja, ako aj objem medzikrajského sťahovania. Potvrdzujú to aj rozdiely v štruktúre sťahovania medzi rokmi 1995 a 1996.

Tab. 6.10: Štruktúra vnútorného sťahovania

Typ sťahovania	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Objem sťahovania v SR spolu (v tis. osôb)	113,0	109,9	78,4	80,2	82,5	84,8	79,0	76,9	79,9	89,6
z toho:										
z kraja do kraja v SR (v tis. osôb)	20,1	18,2	14,1	19,1	19,1	19,7	18,2	17,3	18,1	20,3
v %	17,8	16,6	18,0	23,8	23,2	23,2	23,0	22,5	22,7	22,6
z okresu do okresu v rámci kraja (v tis. osôb)	34,6	31,8	22,2	27,1	27,6	27,8	25,1	24,3	25,0	27,5
v %	30,6	28,9	28,3	33,8	33,5	32,8	31,8	31,6	31,3	30,7
z obce do obce v rámci okresu (v tis. osôb)	58,3	59,9	42,1	34,0	35,8	37,3	35,7	35,2	36,8	41,8
v %	51,6	54,5	53,7	42,4	43,4	44,0	45,2	45,8	46,1	46,7

Od roku 1996 má vývoj celkového počtu sťahujúcich sa v rámci SR kolísavý charakter, pritom podiel sťahujúcich sa z obce do obce v rámci okresu sa postupne zvyšuje a tvorí takmer polovicu celého objemu vnútornej migrácie v SR. Znamená to, že obyvateľstvo napriek vysokej nezamestnanosti v niektorých okresoch nemení zaužívané vzorce migračného správania. Súčasná ekonomická a sociálna diferenciácia regiónov nie je dostatočným impulzom k tomu, aby obyvatelia menili miesto svojho trvalého pobytu, najmä na väčšie vzdialenosti. Väzby na prostredie, v ktorom

²⁵ Štatistika vnútorného sťahovania zahŕňa aj sťahovanie medzi mestskými časťami v mestách Bratislava a Košice.

žijú, vlastníctvo rodinného domu alebo bytu, príbuzenské vzťahy na jednej strane a takmer neexistujúci trh s bytmi na strane druhej – to všetko sú zatiaľ silnejšie predpoklady preto, aby osoba svoje bydlisko nemenila alebo sa sťahovala len do blízkeho okolia. Nedostatočný dopyt po práci v mieste trvalého bydliska sa rieši odchádzkou za prácou (dennou, týždennou alebo inou), často aj na väčšie vzdialenosti. Sťahovanie z okresu do okresu v rámci kraja tvorí 31-33% všetkých sťahovaní a sťahovanie z kraja do kraja sa ustálilo na hodnote okolo 23%.

Výrazné zvýšenie objemu migrácie, o takmer 10 tisíc osôb za rok, zaznamenávame v roku 2002. Štruktúra sťahovania však potvrdzuje predchádzajúce tendencie, keď polovica ročného prírastku pripadá na sťahovanie medzi obcami v rámci okresu.

V porovnaní so situáciou v 80. rokoch a na prelome 90. rokov, kedy obyvateľstvo smerovalo prevažne z vidieka do miest, pričom sa vyľudňovali najmä malé obce, je v súčasnosti situácia v sťahovaní úplne opačná. Dokumentujú to aj štatistické údaje o prírastkoch obyvateľstva zo sťahovania podľa veľkostných skupín obcí. Prírastky z vnútorného sťahovania sa v roku 2002 už sústreďujú do menších obcí a malých miest. Obce s menej ako 5 tisíc obyvateľmi boli migračne ziskové, a naopak, obce s počtom 5 tisíc a viac obyvateľov boli migračne stratové. Výrazne sa zvyšujú najmä úbytky miest nad 20 tisíc obyvateľov. Zo 138 miest SR v roku 2002 zaznamenávalo straty z vnútornej migrácie až 103 miest.

Tab. 6.11: Prírastok (úbytok) obyvateľstva vnútorným sťahovaním podľa veľkostných skupín obcí

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
SR	-3 177	-2 399	x	x	x	x	x	x	x	x
v tom:										
mestá	.	13 445	-131	-1 495	-2 741	-7 674	-7 082	-6 713	-7 189	-9 080
ostatné obce	.	-15 844	131	1 495	2 741	7 674	7 082	6 713	7 189	9 080
v tom VSO:										
-199	x	x	x	-232	-327	189	-101	-106	-140	46
200-499	x	x	x	-7	28	839	1 128	1 121	741	966
500-999	x	x	x	454	665	1 957	1 960	1 530	2 123	2 159
1000-1999*	-22 656	-13 476	-326	586	1 368	2 632	2 170	2 371	2 647	3 310
2000-4999	-8 660	-2 864	239	809	1 175	2 092	1 966	1 973	1 683	2 382
5000-9999	830	287	77	-45	161	-325	-307	-694	-521	-338
10000-19999	4 467	1 612	-143	-318	-104	-507	-765	-849	-1 532	-1 188
20000-49999	9 333	6 098	-726	-474	-734	-2 521	-2 640	-2 520	-2 450	-2 731
50000-99999	6 300	2 164	-24	-773	-1 265	-2 069	-1 930	-1 982	-1 875	-3 089
100000+	7 209	3 780	903	0	-967	-2 287	-1 481	-844	-676	-1517

*V rokoch 1985-1995 za obce s počtom obyvateľov menej ako 2000.

Poznámka: V rokoch 1985-1990 vrátane sťahovania s Českou republikou.

Najmarkantnejšie sa tieto zmeny prejavujú v zázemí veľkých miest. Prírastky z vnútorného (ale aj zahraničného) sťahovania zaznamenávajú všetky okresy v zázemí Bratislavy – okresy Senec, Malacky, Pezinok, a okresy Galanta a Dunajská Streda. Podobná situácia je v zázemí Košíc, kde okres Košice-okolie tiež vykazuje prírastky obyvateľstva z migrácie. Naopak, mestá Bratislava a Košice sú migračne stratové. Tento vývoj potvrdzuje, že obyvateľstvo sa sťahuje z miest do blízkeho zázemia, aby tak vyriešilo svoju nepriaznivú bytovú situáciu v mestách, alebo hľadá lepšie životné podmienky v kvalitnejšom životnom prostredí. Medzi migračne ziskové patria napríklad aj mestá v zázemí Bratislavy (Stupava, Senec, Svätý Jur, Šamorín, Malacky). Dekoncentračné a suburbanizačné tendencie sa prehlbujú, k čomu prispieva aj neexistujúci trh s bytmi a čoraz vyššie náklady, spojené s bývaním v meste.

Najväčšie migračné straty vykazujú najmä okresy na severnom a východnom Slovensku. Sú to väčšinou dlhodobé emigračné priestory, ktoré boli migračne stratové aj v 80. rokoch. V roku 2001 bolo na úrovni okresov 46 emigračných priestorov, t.j. takmer 60% okresov vykazovalo úbytky obyvateľstva migráciou.

Vo všeobecnosti platí, že sa sťahujú prevažne mladí ľudia, najmä rodiny s deťmi, o čom svedčí aj vekové zloženie sťahujúcich sa osôb. Najväčší podiel sťahujúcich je u mužov aj u žien vo vekovej skupine 25-29 ročných, u mužov potom nasleduje skupina 30-34 ročných a 20-24 ročných, u žien je poradie týchto dvoch skupín vymenené. Štvrtou najpočetnejšou skupinou sú deti 0-4 ročné. Obyvateľstvo v produktívnom veku tvorí u mužov až 70% všetkých sťahujúcich sa, u žien približne 67%. Ako dôvody sťahovania bývajú najčastejšie uvádzané bytové dôvody a nasledovanie rodinného príslušníka (približne 60% prípadov). Sťahovanie za prácou bolo dôvodom pre migráciu len pre 4 % osôb na celoštátnej úrovni, na úrovni okresov len pre 3%.

Tab. 6.12: Prírastok (úbytok) obyvateľstva vnútorným sťahovaním v okresoch SR

	Migračné saldo							Hrubá miera migračného prírastku (úbytku)						
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1996-2001	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1996-2001
Okresy s najvyššími relatívnymi prírastkami z vnútorného sťahovania														
Senec	98	165	260	254	552	523	1 852	1,95	3,28	5,15	5,02	10,82	10,08	6,08
Malacky	232	364	431	276	320	332	1 955	3,69	5,77	6,78	4,33	4,99	5,16	5,12
Pezinok	56	183	217	260	310	348	1 374	1,05	3,42	4,04	4,82	5,72	6,42	4,26
Košice-okolie	489	316	498	271	292	406	2 272	4,79	3,07	4,80	2,60	2,78	3,79	3,63
Galanta	191	398	325	241	308	163	1 626	2,03	4,23	3,44	2,54	3,25	1,72	2,87
Banská Štiavnica	-23	96	96	45	13	23	250	-1,35	5,65	5,67	2,64	0,76	1,34	2,45
Turčianske Teplice	-2	-19	89	132	-6	47	241	-0,12	-1,13	5,32	7,86	-0,36	2,79	2,39
Dunajská Streda	121	244	355	247	162	280	1 409	1,09	2,19	3,17	2,20	1,44	2,49	2,10
Zvolen	85	84	261	-1	148	212	789	1,25	1,24	3,83	-0,01	2,17	3,13	1,93
Skalica	151	58	86	57	37	78	467	3,23	1,24	1,82	1,21	0,78	1,67	1,66
Okresy s najvyššími relatívnymi úbytkami z vnútorného sťahovania														
Medzilaborce	-71	-20	-1	-38	-74	-5	-209	-5,50	-1,56	-0,08	-2,98	-5,84	-0,40	-2,73
Gelnica	-193	-5	-41	-42	-86	-96	-463	-6,44	-0,17	-1,36	-1,39	-2,83	-3,11	-2,55
Svidník	-102	-66	-50	-46	-66	-120	-450	-3,07	-1,98	-1,50	-1,38	-1,97	-3,58	-2,25
Tvrdošín	-93	-60	-71	-102	-68	-53	-447	-2,73	-1,75	-2,06	-2,94	-1,95	-1,51	-2,16
Humenné	-77	-91	-232	-141	-164	-119	-824	-1,18	-1,40	-3,56	-2,16	-2,52	-1,84	-2,11
Košice	-207	-298	-969	-647	-262	-431	-2 814	-0,86	-1,23	-4,00	-2,68	-1,08	-1,83	-1,95
Stará Ľubovňa	-32	-81	-47	-57	-173	-125	-515	-0,65	-1,63	-0,94	-1,14	-3,42	-2,46	-1,71
Sabinov	-104	-47	-92	-83	-78	-116	-520	-2,00	-0,90	-1,74	-1,56	-1,46	-2,14	-1,64
Námestovo	-103	-56	-79	-32	-105	-124	-499	-1,93	-1,04	-1,45	-0,58	-1,89	-2,21	-1,52
Detva	-83	-52	-2	-33	-72	-29	-271	-2,44	-1,53	-0,06	-0,98	-2,14	-0,87	-1,34
Brezno	-154	-75	-37	-69	-28	-145	-508	-2,33	-1,14	-0,56	-1,05	-0,43	-2,20	-1,28
Bratislava	207	-669	-1 318	-834	-582	-245	-3 441	0,46	-1,48	-2,93	-1,86	-1,30	-0,57	-1,28

Práca je však častejším dôvodom pre sťahovanie na úrovni krajov (takmer 10% všetkých sťahovaní). Na úrovni krajov trvalé prírastky z vnútornej migrácie však vykazuje len Trnavský a Nitriansky a s výnimkou rokov 1998 a 1999 aj Bratislavský kraj. Ostatné kraje sú migračne stratové. Zdá sa, že situácia vo vnútornom sťahovaní sa v medzikrajskom sťahovaní už vyprofilovala, t.j. imigračné a emigračné priestory sú pomerne stabilné. Relatívne prírastky, resp. úbytky zo sťahovania sú však nízke a v roku 2001 s výnimkou Bratislavského a Trnavského kraja nedosiahli 1‰, (t.j. ani 1 osobu na tisíc obyvateľov).

Tab. 6.13: Sťahovanie medzi krajmi SR (bez zahraničného sťahovania)

	BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
1996								
Prist'ahovaní	3 624	2 767	2 001	2 772	1 725	2 107	1 867	2 226
Vyst'ahovaní	3 031	2 354	2 194	2 445	2 068	2 175	2 488	2 334
Saldo migrácie	593	413	-193	327	-343	-68	-621	-108
Saldo migrácie na 1000 obyvateľov	0,96	0,75	-0,32	0,46	-0,50	-0,10	-0,81	-0,14
2000								
Prist'ahovaní	3 450	2 656	1 668	2 513	1 444	1 957	1 609	2 037
Vyst'ahovaní	2 850	2 092	1 949	2 161	1 788	2 012	2 482	2 000
Saldo migrácie	600	564	-281	352	-344	-55	-873	37
Saldo migrácie na 1000 obyvateľov	0,97	1,02	-0,46	0,49	-0,50	-0,08	-1,11	0,05
2001								
Prist'ahovaní	3 878	2 842	1 716	2 588	1 403	1 967	1 708	2 027
Vyst'ahovaní	2 920	2 209	2 127	2 249	1 855	2 073	2 481	2 215
Saldo migrácie	958	633	-411	339	-452	-106	-773	-188
Saldo migrácie na 1000 obyvateľov	1,60	1,15	-0,68	0,48	-0,65	-0,16	-0,98	-0,25

7. Prírastok a počet obyvateľov

Tab. 7.1: Prírastok obyvateľov

		1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Prirodzený prírastok	Spolu	37 691	25 370	8 741	8 887	6 987	4 426	3 821	2 427	-844	-691
	Muži	17 576	10 867	3 287	3 510	2 580	913	608	67	-1 266	-1 400
	Ženy	20 115	14 503	5 454	5 377	4 407	3 513	3 213	2 360	422	709
Migračné saldo	Spolu	-3 292	-2 322	2 842	2 255	1 731	1 306	1 454	1 463	1 012	901
	Muži	-1 831	-1 449	1 524	1 212	991	774	826	868	675	785
	Ženy	-1 461	-873	1 318	1 043	740	532	628	595	337	116
Celkový prírastok	Spolu	34 399	23 048	11 583	11 142	8 718	5 732	5 275	3 890	168	210
	Muži	15 745	9 418	4 811	4 722	3 571	1 687	1 434	935	-591	-615
	Ženy	18 654	13 630	6 772	6 420	5 147	4 045	3 841	2 955	759	825
Prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov	Spolu	7,30	4,79	1,63	1,65	1,30	0,82	0,71	0,45	-0,16	-0,13*
	Muži	6,94	4,19	1,26	1,34	0,98	0,35	0,23	0,03	-0,48	-0,54*
	Ženy	7,65	5,36	1,98	1,95	1,60	1,27	1,16	0,85	0,15	0,26*
Migračné saldo na 1000 obyvateľov	Spolu	-0,64	-0,44	0,53	0,42	0,32	0,24	0,27	0,27	0,19	0,17*
	Muži	-0,72	-0,56	0,58	0,46	0,38	0,30	0,31	0,33	0,26	0,30*
	Ženy	-0,56	-0,32	0,48	0,38	0,27	0,19	0,23	0,21	0,12	0,04*
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov	Spolu	6,66	4,35	2,16	2,07	1,62	1,06	0,98	0,72	0,03	0,04*
	Muži	6,22	3,64	1,84	1,80	1,36	0,64	0,55	0,36	-0,23	-0,24*
	Ženy	7,09	5,03	2,46	2,33	1,86	1,46	1,39	1,06	0,27	0,30*

* Predbežné údaje

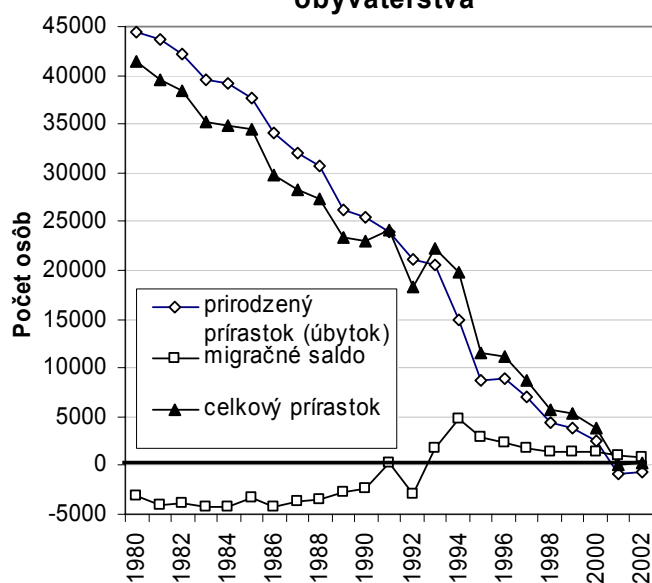
Zmeny počtu obyvateľov na určitom území sú bezprostredne ovplyvňované vývojom pôrodnosti, úmrtnosti a migrácie. Dlhodobý rast počtu obyvateľov SR sa začal spomaľovať už v 80. rokoch 20. storočia a táto tendencia sa v súčasnosti ešte viac prehĺbuje. Na znižovaní prirodzeného prírastku obyvateľstva sa pri stagnujúcej úmrtnosti (okolo 10‰) podieľal najmä vývoj pôrodnosti, ktorá na konci 80. rokov dosahovala v hrubej miere približne 15 ‰. V dôsledku uvedeného vývoja sa prirodzený prírastok do roku 1989 znížil, hrubá miera prirodzeného prírastku klesla na úroveň 5‰. Úbytok obyvateľstva zahraničným sťahovaním dosahoval pred rokom 1990 v priemere 160 osôb ročne. Vysoké však boli úbytky sťahovaním obyvateľstva s Českou republikou, v priemere 3,5 tis. osôb ročne (v tom čase išlo ešte o vnútorné sťahovanie). Celkový prírastok obyvateľstva sa znížil zo 44,5 tis. osôb v roku 1980 na 23,4

tis. osôb v roku 1989, čo znamenalo v hrubej miere zníženie zo 7,9‰ na 4,4‰.

Na prelome 80. a 90. rokov dochádza k zlomu vo vývoji demografických charakteristík SR. Počet narodených detí sa rýchlo znižuje a čistá miera reprodukcie klesá pod zachovnú hodnotu. Pri počte zomrelých tesne nad hranicu 50 tis. osôb ročne dochádza k prudkému znižovaniu prirodzeného prírastku obyvateľstva. V roku 2000 nedosahoval prirodzený prírastok už ani desatinu hodnoty z roku 1990. Rok 2001 bol historicky prvým rokom, kedy došlo na Slovensku k prirodzenému úbytku obyvateľstva. Prirodzený úbytok obyvateľstva sa zachoval aj v roku 2002.

Podľa oficiálnych štatistických údajov je SR od vzniku samostatného štátu migračne zisková. Migračné straty boli zaznamenané len na začiatku 90. rokov, a to zo sťahovania s ČR, najmä pri rozdelení spoločného štátu. Pri klesajúcom prirodzenom prírastku sa podiel migračného salda na celkovom prírastku zvyšuje. Kým v roku 1995 migračný prírastok dosahoval len 32% hodnoty prirodzeného prírastku a tvoril len zhruba štvrtinu celkového prírastku,

Graf 7.1: Vývoj prírastkov obyvateľstva

v roku 2001 a 2002 bol migračný prírastok vyšší ako prirodzený prírastok, vďaka čomu sa v SR zachoval celkový prírastok obyvateľstva. Hodnoty prírastkov aj ich zmeny sú však v súčasnosti nízke, môžeme hovoriť o stagnácii prírastkov obyvateľstva na hodnotách blízkyh nule. Je predpoklad, že takýto stav sa ešte niekoľko rokov zachová.

Tab. 7.2: Počet obyvateľov

		1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Počet obyvateľov (31.12.)	Spolu	5 178 967	5 310 711	5 367 790	5 378 932	5 387 650	5 393 382	5 398 657	5 402 547	5 378 951	5 379 161
	Muži	2 539 291	2 595 913	2 613 712	2 618 434	2 622 005	2 623 692	2 625 126	2 626 061	2 611 921	2 611 306
	Ženy	2 639 676	2 714 798	2 754 078	2 760 498	2 765 645	2 769 690	2 773 531	2 776 486	2 767 030	2 767 855
Počet obyvateľov (1.7.)	Spolu	5 161 789	5 297 774	5 363 676	5 373 793	5 383 233	5 390 866	5 395 324	5 400 679	5 379 780	5 378 595
	Muži	2 531 431	2 590 571	2 612 229	2 616 334	2 620 329	2 623 086	2 624 080	2 625 691	2 612 684	2 611 362
	Ženy	2 630 358	2 707 203	2 751 447	2 757 459	2 762 904	2 767 780	2 771 244	2 774 988	2 767 096	2 767 233

* Predbežné údaje

1.1.1993 žilo na území SR 5314,2 tisíc obyvateľov. K 31.12.2002 sa počet obyvateľov SR zvýšil na 5379,2 tisíc. To znamená, že za 10 rokov od vzniku SR pribudlo 65 tisíc obyvateľov, čo znamená priemerný ročný prírastok 6,5 tisíc osôb. Napriek tomu, že celkový prírastok obyvateľstva nebol na Slovensku doteraz nikdy záporný, počet obyvateľov sa v roku 2001 znížil o 23,6 tisíc osôb v porovnaní s rokom 2000. Nejde o skutočný pokles počtu obyvateľov ale o dôsledok prepočtu na výsledky SODB 2001²⁶, ktorý však výrazne ovplyvnil vývoj počtu obyvateľov za posledné desaťročie²⁷.

Preto lepšie o vývoji počtu obyvateľov za posledné obdobie vypovedá porovnanie údajov o počte obyvateľov zo SODB 1991 a 2001. Podľa týchto údajov sa v poslednom intercenzálnom období zvýšil počet obyvateľov SR o 105,1 tisíc osôb, čo predstavuje priemerný ročný prírastok 10,5 tisíc obyvateľov²⁸.

Tab. 7.3: Počet obyvateľov podľa SODB

		1991	2001
Počet obyvateľov	Spolu	5 274 335	5 379 455
	Muži	2 574 061	2 612 515
	Ženy	2 700 274	2 766 940
Prírastok obyvateľstva	Spolu	105 120	
	Muži	38 454	
	Ženy	66 666	
Priemerný ročný prírastok obyvateľstva	Spolu	10 512	
	Muži	3 845	
	Ženy	6 667	

Rozdiely medzi mestami a ostatnými obcami existujú aj čo sa týka vývoja prírastkov a počtu obyvateľov. Prirodzený prírastok v mestách je v súčasnosti kladný, na vidieku záporný. Migračné saldo sa vyvíja naopak. Prirodzený prírastok je do značnej miery ovplyvňovaný vekovou štruktúrou obyvateľstva. Mestá majú relatívne mladšie obyvateľstvo s pomerne silno zastúpenou produktívnou zložkou a málo početnou poproduktívnou zložkou.

²⁶ Podobná situácia nastala aj v rokoch predchádzajúcich sčítaní obyvateľov. Údaje o počte obyvateľov zo SODB a z demografickej štatistiky sa po metodologickej stránke líšia, preto nie sú priamo porovnateľné. Demografická štatistika získava údaje o počte obyvateľov bilanciou, t.j. ku stavu obyvateľov v predchádzajúcom období sa pripočítajú narodení, odpočítajú zomrelí a pripočíta sa migračné saldo. V SODB sa počet obyvateľov zisťuje priamo samosčítaním. V bilancii nie sú zohľadnené demografické udalosti, ktoré unikajú štatistickej evidencii (na Slovensku ide v súčasnosti o časť vystaňovalcov do zahraničia). Sčítanie obyvateľov zasa nezachytáva osoby, ktoré sa sčítania nezúčastnili..

²⁷ Prepočet údajov demografickej štatistiky na výsledky SODB spôsobuje zlom vo vývoji počtu obyvateľov (v dôsledku rozdielov medzi počtom obyvateľov z bilancie a počtom obyvateľov zisteným pri sčítaní).

²⁸ Rozdiel oproti hodnote zistenej z údajov demografickej štatistiky (cca. 4 tisíc osôb) je spôsobený hlavne už spomínanou neevidovanou emigráciou, t.j. neodhlásením sa obyvateľov SR z trvalého pobytu pri vystaňovaní sa do zahraničia. Časť rozdielu vyplýva zo skutočnosti, že porovnáваме nie celkom zhodné obdobia (1992-2001 resp. 1993-2002), pričom prírastok obyvateľov v roku 1992 bolo podstatne vyšší ako v roku 2002.

Je to predpoklad pre vyšší počet narodených a nižší počet zomrelých, t.j. pre vyšší prirodzený prírastok. Naopak, vďaka zmeneným migračným trendom sa posilňuje postavenie zázemia väčších miest, v dôsledku čoho migráciou pribúda obyvateľstvo na vidieku a ubúda v mestách. Na tejto úrovni nadobúda v súčasnosti prirodzený prírastok nízke hodnoty a rozhodujúci vplyv na úroveň celkového prírastku má migračné saldo. V roku 2002 sa počet obyvateľov v mestách znížil o viac ako 5 tisíc osôb, naopak na vidieku zhruba o rovnaký počet vzrástol. Inak vyjadrené, v mestách na každých 1000 obyvateľov bol evidovaný úbytok 1,7 osoby, vo vidieckych obciach prírastok 2,3 osoby.

Tab. 7.4: Prírastok a počet obyvateľov v krajoch SR v roku 2001

	Mestá	Vidiek	Kraje							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Prirodzený prírastok	1 493	-2 337	-939	-848	-655	-2 198	631	-1 230	3 067	1 328
Migračné saldo	-6 730	7 742	1 200	765	-392	456	-336	33	-626	-88
Celkový prírastok	-5 237	5 405	261	-83	-1 047	-1 742	295	-1 197	2 441	1 240
Prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov	0,49	-0,99	-1,57	-1,54	-1,08	-3,08	0,91	-1,86	3,88	1,73
Migračné saldo na 1000 obyvateľov	-2,23	3,28	2,00	1,39	-0,65	0,64	-0,49	0,05	-0,79	-0,11
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov	-1,74	2,29	0,44	-0,15	-1,73	-2,44	0,43	-1,81	3,09	1,62
Počet obyvateľov (31.12.)	3 014 724	2 364 227	599 042	550 918	604 917	712 312	692 434	661 343	791 335	766 650
Počet obyvateľov (1.7.)	3 017 527	2 362 253	599 053	550 982	605 503	713 237	692 343	662 128	790 321	766 213

Aj v roku 2001 pokračoval trend znižovania prírastkov obyvateľstva v jednotlivých regiónoch SR, hoci na krajskej úrovni sa tento proces prejavil menej výrazne. Vo všetkých krajoch sa prirodzený prírastok obyvateľstva znížil. Prirodzený prírastok si zachovávali Prešovský, Košický a Žilinský kraj, v ostatných krajoch bol zaznamenaný prirodzený úbytok obyvateľstva. Uvedené tri kraje na severe a východe Slovenska majú kladný aj celkový prírastok obyvateľstva, napriek migračným úbytkom v každom z nich. Štvrtým krajom s kladným celkovým prírastkom obyvateľstva je Bratislavský kraj, v ktorom bol prirodzený úbytok obyvateľstva vykompenzovaný relatívne vysokým migračným prírastkom. V ostatných štyroch krajoch – Trnavskom, Trenčianskom, Nitrianskom a Banskobystrickom sa v roku 2001 celkový počet obyvateľov znížil. Najväčšie prírastky zaznamenal Prešovský kraj, najväčšie úbytky Nitriansky kraj. Jedine Trenčiansky kraj zaznamenal úbytok obyvateľstva prirodzeným pohybom aj migráciou.

Je zrejmé, že sa naďalej zachováva rozdelenie Slovenskej republiky na relatívne dynamický a progresívny sever a východ a na statický, resp. regresívny juh a západ. Toto rozdelenie sa prejavuje aj vo výške prírastkov, resp. úbytkov obyvateľstva. Ukazuje sa tiež, že pre vývoj prírastku a počtu obyvateľov na úrovni krajov je rozhodujúci vývoj pôrodnosti (s výnimkou Bratislavského kraja, kde má rozhodujúci vplyv migrácia).

8. Veková štruktúra obyvateľstva

Tab. 8.1: Základné charakteristiky vekovej štruktúry obyvateľstva (k 31.12.)

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Spolu										
Počet obyvateľov	5 178 967	5 310 711	5 367 790	5 378 932	5 387 650	5 393 382	5 398 657	5 402 547	5 378 951	5 379 161
Veková skupina 0-14	1 368 395	1 330 509	1 195 288	1 164 897	1 133 678	1 101 841	1 069 375	1 036 426	1 006 970	968 572
Veková skupina 15-44	2 289 004	2 418 027	2 507 086	2 512 298	2 515 357	2 517 958	2 519 513	2 519 047	2 504 417	2 493 619
Veková skupina 45-64	1 030 818	1 010 780	1 077 971	1 105 051	1 133 271	1 163 253	1 194 594	1 227 504	1 254 879	1 293 409
Veková skupina 65+	490 750	551 395	587 445	596 686	605 344	610 330	615 175	619 570	612 685	623 561
Veková skupina 0-14 (%)	26,42	25,05	22,27	21,66	21,04	20,43	19,81	19,18	18,72	18,01
Veková skupina 15-44 (%)	44,20	45,53	46,71	46,71	46,69	46,69	46,67	46,63	46,56	46,36
Veková skupina 45-64 (%)	19,90	19,03	20,08	20,54	21,03	21,57	22,13	22,72	23,33	24,04
Veková skupina 65+ (%)	9,48	10,38	10,94	11,09	11,24	11,32	11,39	11,47	11,39	11,59
Priemerný vek	32,92	33,56	34,53	34,81	35,09	35,38	35,67	35,97	36,16	36,63
Index starnutia	35,86	41,44	49,15	51,22	53,40	55,39	57,53	59,78	60,84	64,38
Muži										
Počet obyvateľov	2 539 291	2 595 913	2 613 712	2 618 434	2 622 005	2 623 692	2 625 126	2 626 061	2 611 921	2 611 306
Veková skupina 0-14	698 351	679 503	610 853	595 837	579 568	563 558	546 979	530 207	515 164	495 908
Veková skupina 15-44	1 158 213	1 225 979	1 269 534	1 272 407	1 274 152	1 275 927	1 276 849	1 277 209	1 269 088	1 263 805
Veková skupina 45-64	483 245	470 817	505 395	519 577	534 363	550 185	566 265	582 897	596 237	616 245
Veková skupina 65+	199 482	219 614	227 930	230 613	233 922	234 022	235 033	235 748	231 432	235 348
Veková skupina 0-14 (%)	27,50	26,18	23,37	22,76	22,10	21,48	20,84	20,19	19,72	18,99
Veková skupina 15-44 (%)	45,61	47,23	48,57	48,59	48,59	48,63	48,64	48,64	48,59	48,40
Veková skupina 45-64 (%)	19,03	18,14	19,34	19,84	20,38	20,97	21,57	22,20	22,83	23,60
Veková skupina 65+ (%)	7,86	8,46	8,72	8,81	8,92	8,92	8,95	8,98	8,86	9,01
Priemerný vek	31,61	32,14	33,01	33,27	33,56	33,81	34,10	34,39	34,56	35,02
Index starnutia	28,56	32,32	37,31	38,70	40,36	41,53	42,97	44,46	44,92	47,46
Ženy										
Počet obyvateľov	2 639 676	2 714 798	2 754 078	2 760 498	2 765 645	2 769 690	2 773 531	2 776 486	2 767 030	2 767 855
Veková skupina 0-14	670 044	651 006	584 435	569 060	554 110	538 283	522 396	506 219	491 806	472 664
Veková skupina 15-44	1 130 791	1 192 048	1 237 552	1 239 891	1 241 205	1 242 031	1 242 664	1 241 838	1 235 329	1 229 814
Veková skupina 45-64	547 573	539 963	572 576	585 474	598 908	613 068	628 329	644 607	658 642	677 164
Veková skupina 65+	291 268	331 781	359 515	366 073	371 422	376 308	380 142	383 822	381 253	388 213
Veková skupina 0-14 (%)	25,38	23,98	21,22	20,61	20,04	19,43	18,84	18,23	17,77	17,08
Veková skupina 15-44 (%)	42,84	43,91	44,94	44,92	44,88	44,84	44,80	44,73	44,64	44,43
Veková skupina 45-64 (%)	20,74	19,89	20,79	21,21	21,66	22,13	22,65	23,22	23,80	24,47
Veková skupina 65+ (%)	11,03	12,22	13,05	13,26	13,43	13,59	13,71	13,82	13,78	14,03
Priemerný vek	34,18	34,91	35,98	36,27	36,55	36,86	37,16	37,47	37,65	38,15
Index starnutia	43,47	50,96	61,51	64,33	67,03	69,91	72,77	75,82	77,52	82,13

* Predbežné údaje

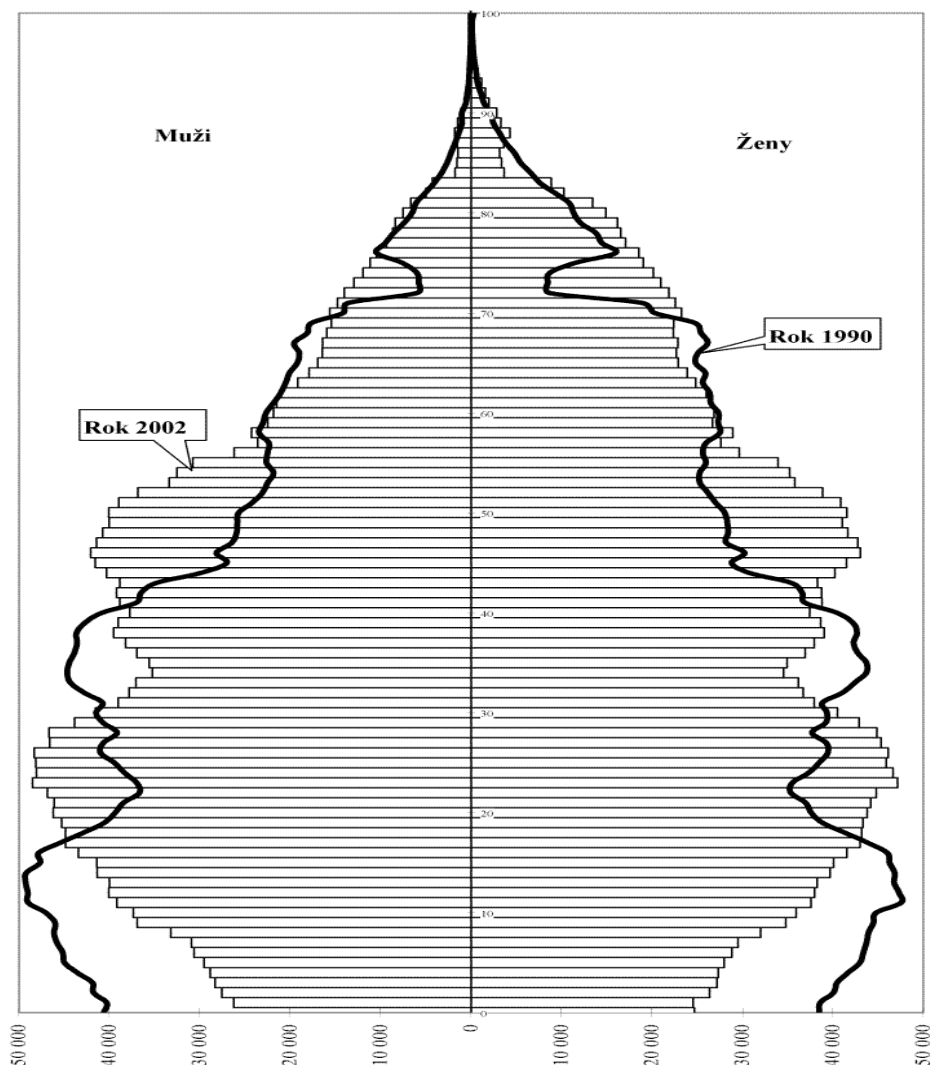
V demograficky vyspelých krajinách sú zmeny v štruktúre obyvateľstva faktorom, ktorý významne ovplyvňuje fungovanie spoločnosti. Ide predovšetkým o zloženie obyvateľstva podľa pohlavia, veku a rodinného stavu. Štrukturálne zmeny svojim významom jednoznačne prevyšujú zmeny vo vývoji počtu obyvateľov, pričom hlavne zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva patria k najzávažnejším problémom, s ktorými sa musia vyspelé krajiny v súčasnosti vyrovnávať.

Veková štruktúra každej populácie je priamym výsledkom pôsobenia pôrodnosti, úmrtnosti a migrácie za posledných zhruba sto rokov. Tak ako je aktuálna veková štruktúra obyvateľstva ovplyvňovaná vekovou štruktúrou z minulosti, tak bude aj budúca veková štruktúra do značnej miery závisieť od tej súčasnej.

Vekovú štruktúru obyvateľstva SR môžeme charakterizovať ako nerovnomernú a starnúcu. Pri relatívne stabilnej úrovni úmrtnosti a nevýraznej zahraničnej migrácii je to predovšetkým vývoj pôrodnosti, ktorý ovplyvňuje vekové zloženie obyvateľstva. Pri pohľade na vekovú pyramídu môžeme konštatovať, že obdobia vyššej a nižšej pôrodnosti sa pomerne pravidelne striedajú. Až do súčasnosti sú pozorovateľné dôsledky 1. svetovej vojny, keď nižšie počty narodených osôb v tomto období sa odrážajú aj v nižších počtoch osôb žijúcich v súčasnosti v najvyšších vekových skupinách. Absencia početne silnejších generácií z obdobia hospodárskej krízy v 30. rokoch sa v súčasnosti prejavuje ako menej početná skupina 65-70 ročných obyvateľov. Bezprostredne po 2. svetovej vojne nastalo na Slovensku kompenzačné obdobie, charakteristické zvýšenou reprodukciou obyvateľstva, trvajúce až do polovice 50. rokov.

Uvedené zvýšenie pôrodnosti je pozorovateľné vo vekovej štruktúre obyvateľstva ako silné ročníky vo veku 45 až 55 ročných. V súčasnej vekovej štruktúre je zreteľný výrazný nárast počtu obyvateľov vo veku najvyššej plodnosti, t.j. osôb vo veku 22 až 30 rokov, ktoré sa narodili počas populačnej vlny v 70. rokoch. V súvislosti s poklesom pôrodnosti od 80. rokov sa základňa vekovej pyramídy začala zužovať, najvýraznejšie však klesá úroveň pôrodnosti v období 90. rokov, čo sa zreteľne odráža v prudkom poklese početnosti najmladších vekových kategórií. Tvar vekovej pyramídy populácie Slovenska svedčí o regresívnom type vekovej štruktúry, v ktorom je relatívne málo početná detská zložka obyvateľstva a populácia má nedostatočnú reprodukciu.

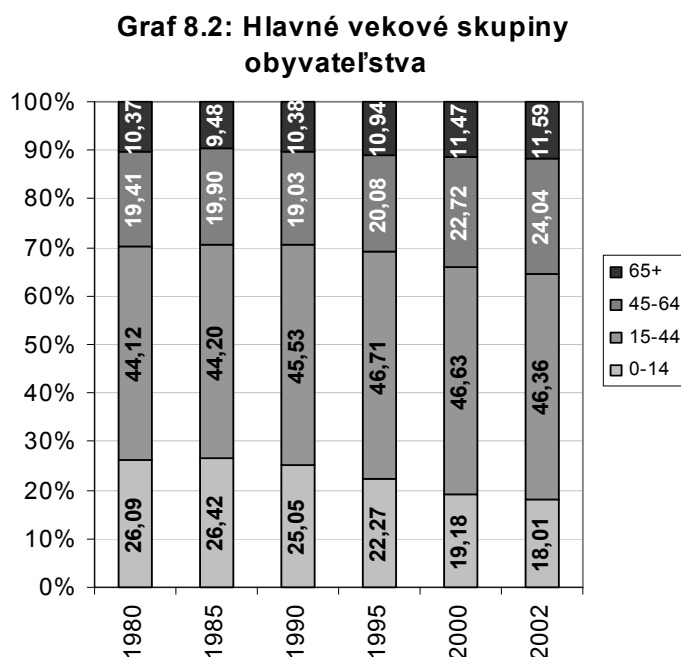
Graf 8.1: Vekové zloženie obyvateľstva SR v roku 1990 a 2002

Porovnanie vekových pyramíd za roky 1990 a 2002 odzrkadľuje celý pokles plodnosti od začiatku 90. rokov až po súčasnosť, ktorý sa prejavuje zreteľným úbytkom obyvateľov v najmladších vekových kategóriách. Nerovnomernosti vo vekovej štruktúre sa reprodukujú ďalej a v blízkej budúcnosti prispievajú (spolu s očakávaným vývojom úmrtnosti) k výraznému zrýchleniu procesu starnutia. Menej početné generácie narodené v období prvej svetovej vojny postupne vymierajú a v poproduktívnom veku ich v najbližšom období nahradia početné generácie narodené po druhej svetovej vojne, ktoré sa postupne presúvajú z produktívneho do poproduktívneho veku. Do produktívneho veku sa naopak blížila málo početná generácia narodená po roku 1990. Tie súčasne nahradia vo veku najvyššej plodnosti silné ročníky narodené v 70. rokoch, ktoré opustia reprodukčný vek. To znamená, že pokles počtu obyvateľov postihne v najbližšom období aj produktívnu aj predproduktívnu zložku obyvateľstva. Ďalší vývoj obyvateľstva v predproduktívnom veku bude síce závisieť aj od vývoja pôrodnosti, avšak v dôsledku existujúcej vekovej štruktúry nie je možné počítať s prírastkom počtu narodených v najbližšom období ani v prípade zvyšujúcej sa úrovne plodnosti. Počet obyvateľov v poproduktívnom veku sa bude s určitosťou zvyšovať a podiel tejto vekovej skupiny bude rásť ešte rýchlejšim tempom ako doteraz.

Hlavné vekové skupiny

Hlavné vekové skupiny sú vymedzené vzhľadom na proces demografickej reprodukcie²⁹. Vyznačujú sa nielen rôznou početnosťou, ale aj odlišnosťami v charaktere zmien, ktoré v počte a štruktúre v posledných rokoch nastali. Zastúpenie vekových skupín v populácii sa mení relatívne pomaly, hlavne ak ide o širšie definované skupiny. V poslednom období sú však aj na úrovni hlavných vekových skupín zmeny viditeľnejšie, čo potvrdzuje zrýchľovanie procesu starnutia obyvateľstva. Podiel detí do 15 rokov v populácii dlhodobo prevyšoval 25%, ešte v roku 1990 tvorila táto skupina obyvateľov presne štvrtinu populácie. V roku 1999 sa jej podiel dostal pod hranicu 20% a v roku 2002 dosiahol zatiaľ najnižšiu hodnotu 18% (za 17 rokov pokles o viac ako 8 percentuálnych bodov,

resp. 31,5%). Všetky tri ďalšie hlavné skupiny zaznamenali v porovnaní s rokom 1990 zvýšenie podielu, hoci reprodukčná a staršia poreprodukčná skupina obyvateľstva zvýšili svoj podiel v populácii len minimálne. Najviac za posledné obdobie rástol podiel obyvateľov vo veku 45-64 rokov (od roku 1990 zvýšenie o 26%). Najpočetnejšou skupinou je dlhodobo obyvateľstvo vo veku 15-44 rokov, ktorého zastúpenie v populácii sa však od roku 1998 znižuje (pokles 0,7%, resp. 24,4 tis osôb za obdobie 1998-2002). V súčasnosti sa teda zvyšuje už len podiel poreprodukčných skupín obyvateľstva. Zmeny, ktoré prebiehajú vo vekovom zložení obyvateľstva SR a ktoré môžeme pozorovať aj na úrovni hlavných vekových skupín, označujeme ako populačné starnutie. Prejavuje sa zvyšovaním priemerneho veku obyvateľstva, ako aj zvyšovaním hodnoty ukazovateľov starnutia.

Detská zložka obyvateľstva

Tab. 8.2: Veková štruktúra obyvateľstva vo veku do 15 rokov.

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Počet osôb										
Spolu	1 368 395	1 330 509	1 195 288	1 164 897	1 133 678	1 101 841	1 069 375	1 036 426	1 006 970	968 572
0	88 767	79 103	60 843	59 594	58 609	57 157	55 831	54 741	50 861	50 519
1-4	359 786	328 214	289 226	272 537	258 229	244 356	235 808	230 835	223 787	216 388
5-9	477 695	446 486	401 231	394 369	386 592	378 337	366 407	349 770	332 869	314 351
10-14	442 147	476 706	443 988	438 397	430 248	421 991	411 329	401 080	399 453	387 314
Podiel na celkovom počte obyvateľov (%)										
Spolu	26,42	25,05	22,27	21,66	21,04	20,43	19,81	19,18	18,72	18,01
0	1,71	1,49	1,13	1,11	1,09	1,06	1,03	1,01	0,95	0,94
1-4	6,95	6,18	5,39	5,07	4,79	4,53	4,37	4,27	4,16	4,02
5-9	9,22	8,41	7,47	7,33	7,18	7,01	6,79	6,47	6,19	5,84
10-14	8,54	8,98	8,27	8,15	7,99	7,82	7,62	7,42	7,43	7,20

* Predbežné údaje

V dôsledku dlhodobého poklesu pôrodnosti sa znižuje absolútny počet aj relatívne zastúpenie detí v populácii. V roku 2002 klesol podiel detí do 15 rokov na historickú najnižšiu hodnotu 18,01% a v absolútnom vyjadrení prvý raz od roku 1949 pod hodnotu 100 tisíc (pri podstatne vyššom celkovom počte obyvateľov v porovnaní so stavom na konci 40. rokov). Celkovo sa počet 0 až 14 ročných znížil za obdobie 1995-2002 o 226,7 tisíc, čo znamená pokles skoro o 20%. Tieto úbytky však neboli v čase rovnomerné, čo súvisí s nerovnomerným poklesom pôrodnosti. Spomínaná nerovnomernosť vývoja pôrodnosti sa odráža aj v nerovnakej intenzite poklesu početnosti jednotlivých parciálnych vekových skupín u najmladšieho obyvateľstva. Nakoľko pokles plodnosti bol najvýraznejší v prvej

²⁹ Obyvateľstvo vo veku 0-14 rokov tvorí predreprodukčnú skupinu, vo veku 15-44 reprodukčnú, vo veku 45-64 poreprodukčnú-produktívnu a vo veku 65 a viac rokov poreprodukčnú-poproduktívnu skupinu.

polovici 90. rokov, najväčšie úbytky zaznamenala veková skupina 5-9 ročných. Za posledných 7 rokov (od roku 1995) sa počet detí vo veku 5-9 rokov znížil o viac ako 86 tisíc, čo je pokles o 21,6% a zastúpenie tejto skupiny detí v populácii znížilo zo 7,5% v roku 1995 na 5,8% v roku 2002.

Obyvateľstvo vo veku nad 65 rokov

Tab. 8.3: Veková štruktúra obyvateľstva vo veku nad 65 rokov

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Počet osôb										
Spolu	490 750	551 395	587 445	596 686	605 344	610 330	615 175	619 570	612 685	623 561
65-69	133 699	219 774	209 918	210 018	210 824	208 390	205 300	201 881	195 771	194 409
70-74	150 251	110 652	181 378	179 638	177 306	174 666	174 885	176 285	174 766	178 189
75-79	114 789	111 316	83 384	99 971	116 736	132 065	135 335	137 300	135 360	135 388
80-84	60 974	70 710	68 923	61 734	53 813	45 937	48 492	54 563	64 638	76 375
85+	31 037	38 943	43 842	45 325	46 665	49 272	51 163	49 541	42 150	39 200
Podiel na celkovom počte obyvateľov (%)										
Spolu	9,48	10,38	10,94	11,09	11,24	11,32	11,39	11,47	11,39	11,59
65-69	2,58	4,14	3,91	3,90	3,91	3,86	3,80	3,74	3,64	3,61
70-74	2,90	2,08	3,38	3,34	3,29	3,24	3,24	3,26	3,25	3,31
75-79	2,22	2,10	1,55	1,86	2,17	2,45	2,51	2,54	2,52	2,52
80-84	1,18	1,33	1,28	1,15	1,00	0,85	0,90	1,01	1,20	1,42
85+	0,60	0,73	0,82	0,84	0,87	0,91	0,95	0,92	0,78	0,73

* Predbežné údaje

Vývoj na druhom konci vekového spektra je presne opačný ako u detskej zložky populácie. Podiel obyvateľov vo veku 65 rokov a viac dosiahol v roku 2002 historicky najvyššiu hodnotu 11,6%, čo znamená oproti roku 1995 zvýšenie o 6%. Podrobnejší pohľad na jednotlivé podskupiny odráža populačný vývoj z minulosti. V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi sa výraznejšie znižuje len podiel osôb vo veku 85 rokov a viac, nakoľko do tejto vekovej skupiny začali prechádzať slabé populačné ročníky narodené v období prvej svetovej vojny. Naopak väčšie počty narodených okolo roku 1920 spôsobujú zvýšenie podielu vekovej skupiny 80-84 ročných. Podiel obyvateľov vo veku 65-79 sa mení len nevýznamne. Celkom iná situácia nastane, keď do tejto vekovej skupiny začnú prechádzať silné populačné ročníky narodené po druhej svetovej vojne. Spolu s očakávaným ďalším poklesom úmrtnosti sa postavenie vekovej skupiny 65 a viac rokov výrazne posilní.

Starnutie obyvateľstva

Tab. 8.4: Vybrané ukazovatele starnutia obyvateľstva

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Spolu										
Index starnutia	35,86	41,44	49,15	51,22	53,40	55,39	57,53	59,78	60,84	64,38
Index veku	108,41	103,56	90,80	87,57	83,84	80,09	76,36	72,40	69,36	64,52
Muži										
Index starnutia	28,56	32,32	37,31	38,70	40,36	41,53	42,97	44,46	44,92	47,46
Index veku	125,13	121,99	108,76	105,11	100,40	95,99	91,44	86,55	82,80	76,79
Ženy										
Index starnutia	43,47	50,96	61,51	64,33	67,03	69,91	72,77	75,82	77,52	82,13
Index veku	95,16	89,46	77,43	74,55	71,51	68,25	65,11	61,82	59,27	55,26

* Predbežné údaje

V priebehu 90. rokov sa prehĺbilo demografické starnutie populácie Slovenska. Zvýšil sa počet starších ľudí v populácii (absolútne starnutie), ako aj ich podiel (relatívne starnutie). Starnutie populácie sa odrazilo vo všetkých ukazovateľoch, ktorými je možné tento jav merať. Populácia začala veľmi výrazne starnúť najmä „zdola“ vekovej pyramídy v dôsledku stále nižších počtov narodených detí, ale starnutie sa prejavovalo aj „zhora“ pyramídy, čo je podmienené skutočnosťou, že sa stále viac osôb dožíva vyššieho veku.

Demografické starnutie slovenskej populácie dokumentuje aj rast stredných hodnôt. Priemerný vek dosiahol v roku 2002 hodnotu 36,6 roka, čo je na Slovensku historicky najvyššia hodnota. V porovnaní s rokom 1995 populácia SR „zostarla“ o 0,9 roka (zvýšenie o 6,1%). Ešte lepšie vyjadruje proces starnutia obyvateľstva index starnutia. V súčasnosti na 100 obyvateľov vo veku do 15 rokov pripadá viac ako 64 obyvateľov vo veku nad 65 rokov. V dôsledku vývoja v najmladších a najstarších vekových skupinách (kumulácia efektu nízkej plodnosti a predlžovania ľudského života), je zvyšovanie indexu starnutia mimoriadne dynamické. V porovnaní s rokom 1995 vzrástol index starnutia o 31%, pričom jeho ročné prírastky sa pohybujú v súčasnosti nad hranicou 5%.

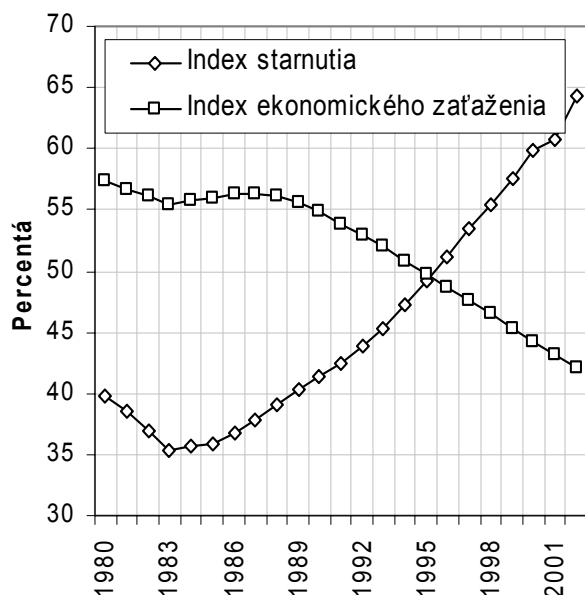
Ekonomické zaťaženie

Tab. 8.5: Zloženie obyvateľstva podľa ekonomických skupín

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Spolu										
Spolu	5 178 967	5 310 711	5 367 790	5 378 932	5 387 650	5 393 382	5 398 657	5 402 547	5 378 951	5 379 161
Predproduktívny vek	1 368 395	1 330 509	1 195 288	1 164 897	1 133 678	1 101 841	1 069 375	1 036 426	1 006 970	968 572
Produktívny vek	2 930 582	3 058 545	3 230 768	3 266 079	3 299 779	3 332 060	3 361 117	3 389 838	3 397 810	3 410 718
Poproduktívny vek	879 990	921 657	941 734	947 956	954 193	959 481	968 165	976 283	974 171	999 871
Muži										
Spolu	2 539 291	2 595 913	2 613 712	2 618 434	2 622 005	2 623 692	2 625 126	2 626 061	2 611 921	2 611 306
Predproduktívny vek	698 351	679 503	610 853	595 837	579 568	563 558	546 979	530 207	515 164	495 908
Produktívny vek	1 528 318	1 590 672	1 674 682	1 694 468	1 713 251	1 731 671	1 748 564	1 763 895	1 767 676	1 778 662
Poproduktívny vek	312 622	325 738	328 177	328 129	329 186	328 463	329 583	331 959	329 081	336 736
Ženy										
Spolu	2 639 676	2 714 798	2 754 078	2 760 498	2 765 645	2 769 690	2 773 531	2 776 486	2 767 030	2 767 855
Predproduktívny vek	670 044	651 006	584 435	569 060	554 110	538 283	522 396	506 219	491 806	472 664
Produktívny vek	1 402 264	1 467 873	1 556 086	1 571 611	1 586 528	1 600 389	1 612 553	1 625 943	1 630 134	1 632 056
Poproduktívny vek	567 368	595 919	613 557	619 827	625 007	631 018	638 582	644 324	645 090	663 135
Spolu (%)										
Predproduktívny vek	26,42	25,05	22,27	21,66	21,04	20,43	19,81	19,18	18,72	18,01
Produktívny vek	56,59	57,59	60,19	60,72	61,25	61,78	62,26	62,75	63,17	63,41
Poproduktívny vek	16,99	17,35	17,54	17,62	17,71	17,79	17,93	18,07	18,11	18,59
Muži (%)										
Predproduktívny vek	27,50	26,18	23,37	22,76	22,10	21,48	20,84	20,19	19,72	18,99
Produktívny vek	60,19	61,28	64,07	64,71	65,34	66,00	66,61	67,17	67,68	68,11
Poproduktívny vek	12,31	12,55	12,56	12,53	12,55	12,52	12,55	12,64	12,31	12,96
Ženy (%)										
Predproduktívny vek	25,38	23,98	21,22	20,61	20,04	19,43	18,84	18,23	17,77	17,08
Produktívny vek	53,12	54,07	56,50	56,93	57,37	57,78	58,14	58,56	58,91	58,96
Poproduktívny vek	21,49	21,95	22,28	22,45	22,60	22,78	23,02	23,21	23,31	23,96

* Predbežné údaje

Graf 8.3: Starnutie a ekonomické zaťaženie obyvateľstva

Index závislosti starých ľudí sa znižoval do roku 2001, avšak podstatne pomalším tempom ako index závislosti mladých ľudí (za obdobie 1995-2001 pokles len o necelé 2%). V roku 2002 sa pokles tohto indexu zastavil a jeho

Zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva sa odrážajú aj v ekonomickom zaťažení obyvateľstva v produktívnom veku neproduktívnou zložkou populácie³⁰. Vývoj hodnôt indexov závislosti starých a mladých ľudí, ako aj indexu ekonomického zaťaženia, je ovplyvňovaný klesajúcim zastúpením detí v populácii, stagnujúcim zastúpením obyvateľov v produktívnom veku a zvyšujúcim sa zastúpením poproduktívnej zložky obyvateľstva. Pokles indexu ekonomického zaťaženia sa spomaľuje a stále viac sa približuje obdobiu, keď sa pokles zastaví a zmení sa na rast. V roku 1995 pripadalo na 100 obyvateľov v produktívnom veku niečo viac ako 66 ekonomicky závislých osôb, v roku 2002 to bolo už len necelých 58 osôb (pokles o 12,8%). Ročný pokles indexu ekonomického zaťaženia dosahuje v súčasnosti už len hodnotu 1% (v polovici 90. rokov bol priemerný ročný pokles ešte viac ako 2%).

Výrazný pokles detskej zložky populácie odráža aj prudký pokles indexu závislosti mladých ľudí (z hodnoty približne 37 osôb v predproduktívnom veku na 100 osôb v produktívnom veku v roku 1995 na približne 28 osôb v predproduktívnom veku v roku 2002).

³⁰ V jednotlivých krajinách býva produktívna a neproduktívna zložka populácie definovaná rôzne. U nás definícia odráža bývalé hranice veku odchodu do dôchodku – predproduktívny vek 0-14 rokov, produktívny vek muži 15-59 rokov, ženy 15-54 rokov, poproduktívny vek muži 60 a viac rokov, ženy 55 a viac rokov.

hodnota sa oproti roku 2001 zvýšila. Za 1 rok vzrástol index závislosti starých ľudí o 2,3% a dosiahol hodnotu zo začiatku 90. rokov (viac ako 29 obyvateľov v poproduktívnom veku na 100 obyvateľov v produktívnom veku).

Tab. 8.6: Ukazovatele zaťaženia produktívnej zložky obyvateľstva neproduktívnou

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Index závislosti mladých	46,69	43,50	37,00	35,67	34,36	33,07	31,82	30,57	29,64	28,40
Index závislosti starších	30,03	30,13	29,15	29,02	28,92	28,80	28,80	28,80	28,67	29,32
Index ekonomického zaťaženia	76,72	73,64	66,15	64,69	63,27	61,86	60,62	59,37	58,31	57,71

* Predbežné údaje

Veková štruktúra obyvateľstva v krajoch

Tab. 8.7: Vybrané ukazovatele štruktúry obyvateľstva v krajoch SR v roku 2001

	Mestá	Vidiek	Kraje							
			BL	TA	TC	NI	ZI	BC	PV	KI
Veková skupina 0-14 (%)	17,81	19,89	15,06	17,48	17,67	17,03	20,12	17,99	22,63	20,21
Veková skupina 15-44 (%)	48,17	44,50	46,43	47,03	46,49	45,92	46,82	46,17	46,91	46,71
Veková skupina 45-64 (%)	24,19	22,23	26,50	24,17	23,90	24,41	22,22	23,88	20,33	22,42
Veková skupina 65+	9,83	13,38	12,01	11,32	11,95	12,63	10,84	11,96	10,13	10,67
Priemerný vek	35,86	36,57	38,07	36,65	36,87	37,49	35,28	36,81	33,85	35,21
Index starnutia	55,22	67,26	79,71	64,75	67,63	74,19	53,89	66,48	44,78	52,80

Regionálne rozdiely v reprodukčnom správaní obyvateľstva, ktoré sú popísané v predchádzajúcich kapitolách, sa zákonite odzrkadľujú v rozdielnej štruktúre obyvateľstva v jednotlivých regiónoch. Nakoľko rozdiely v demografickom správaní medzi jednotlivými regiónmi SR sú významné, výrazne diferencovaná je aj štruktúra obyvateľstva. Týka sa to predovšetkým vekovej štruktúry. Značné rozdiely vo vekovom zložení obyvateľstva možno pozorovať už na úrovni krajov, rozdiely sú aj medzi situáciou v mestách a na vidieku.

Obyvateľstvo v mestách je mladšie ako obyvateľstvo v ostatných obciach, a to aj napriek tomu, že silnejšie zastúpená detská zložka populácie je na vidieku (podiel obyvateľov do 15 rokov je na vidieku vyšší o viac ako 2 percentuálne body). Rozhodujúci vplyv na vekovú štruktúru na tejto úrovni má silnejšie zastúpené obyvateľstvo v produktívnom veku, hlavne skupina 15-44 ročných. V mestách obyvateľstvo v produktívnom veku tvorí viac ako 72% z celkového počtu obyvateľov, na vidieku len necelých 67% (rozdiel 5,6 percentuálnych bodov). Do úvahy treba vziať aj veľkú početnosť produktívnej skupiny obyvateľstva, ako aj skutočnosť, že na vidieku v porovnaní s mestami žije nielen viac detí, ale aj starších ľudí. Dôsledkom uvedeného stavu je nižší priemerný vek v mestách v porovnaní s vidieckymi obcami (o 0,7 roka), a tiež nižšia hodnota indexu starnutia (v mestách pripadá na 100 obyvateľov vo veku do 15 rokov 55 obyvateľov vo veku nad 65 rokov, na vidieku až 67 obyvateľov nad 65 rokov). Je predpoklad, že dekoncentračné migračné trendy budú pôsobiť v blízkej budúcnosti v smere vyrovnávania rozdielov vo vekovej štruktúre obyvateľstva medzi mestami a vidiekom, nakoľko do zázemia väčších miest sa sťahuje hlavne mladšie obyvateľstvo.

Ak sledujeme regionálnu diferencovanosť vekovej štruktúry na úrovni krajov SR, výrazne sa prejavujú dva odlišné regionálne typy. Prvý typ je tvorený krajinami s progresívnou vekovou štruktúrou obyvateľstva - Žilinský, Prešovský a Košický kraj. V porovnaní so slovenským priemerom tieto regióny charakterizuje vysoký podiel 0 až 14 ročných obyvateľov (nad 20%) a naopak nízky podiel staršieho obyvateľstva (podiel 65 a viac ročných nepresahuje 11%). Vysoká úroveň pôrodnosti v týchto regiónoch zabezpečuje prevahu mladého obyvateľstva a pomalšie starnutie populácie. Pomalšie starnutie v porovnaní s ostatnými časťami Slovenska dokumentuje aj najnižšia hodnota indexu starnutia, ktorý sa pohybuje na hranici 50%.

Druhý typ tvoria kraje s regresívnou vekovou štruktúrou obyvateľstva, čiže s vysokým zastúpením staršieho obyvateľstva a relatívne nízkym podielom detskej zložky. Možno sem zaradiť obyvateľstvo Nitrianskeho, Trenčianskeho, Trnavského a Banskobystrického kraja. Dlhodobou nižšou úrovňou plodnosti v týchto krajoch sa viaže s rýchlejšim starnutím obyvateľstva. Podiel detskej zložky v týchto krajoch nedosahuje slovenský priemer, pohybuje sa medzi 17%-18%. Zastúpenie staršieho obyvateľstva je vyššie ako priemerné zastúpenie na Slovensku, pričom maximálnu hodnotu dosahuje Nitriansky kraj s viac ako 12% podielom 65 a viac ročného obyvateľstva (najvyššia hodnota zo všetkých krajov).

Špeciálnym prípadom je Bratislavský kraj, najmä zásluhou hlavného mesta Bratislavy. Index starnutia aj priemerný vek sú v tomto kraji s odstupom najvyššie (80%, resp. 38,1 rokov). Táto situácia je spôsobená predovšetkým veľmi nízkym zastúpením detskej zložky obyvateľstva. Žije tu aj s odstupom najviac obyvateľov v staršom produktívnom veku a podiel osôb vo veku nad 65 rokov je druhý najvyšší, hneď za Nitrianskym krajom.

Keď porovnáme Prešovský kraj, ktorý má najmladšie obyvateľstvo a Bratislavský kraj s najstarším obyvateľstvom, zistíme napríklad, že rozdiel v priemernom veku je 4,2 roka, že index starnutia v Bratislavskom kraji dosahuje skoro dvojnásobnú hodnotu v porovnaní s Prešovským krajom a že v Prešovskom kraji žije o 50% viac detí do 15 rokov ako v Bratislavskom kraji.

9. Medzinárodné porovnanie

Demografický vývoj každej krajiny je v istom zmysle odrazom zmien, ktoré sa uskutočňujú v rámci jej politického, ekonomického a sociálneho rozvoja. Okrem toho na populačný vývoj pôsobia ďalšie faktory, predovšetkým priebeh reprodukčných procesov v minulosti.

Tab.9.1: Prehľad demografických ukazovateľov vo vybraných krajinách Európskej únie v roku 2000

	EU 15	Nemecko	Francúzsko	Taliansko	Švédsko
Sobáše na 1000 obyvateľov	5,1*	5,1	5,1	4,8*	4,5
Priemerný vek žien pri 1. sobáši	28,1*	28,2*	29,1*	27,2*	30,4*
Rozvody na 1000 obyvateľov	1,8*	2,3*	2,0*	0,6	2,4
Úhrnná plodnosť	1,48	1,36	1,88	1,24	1,54
Živonarodení mimo manželstva	28,4	23,4	42,6	9,6	55,3
Stredná dĺžka života pri narodení - M	75,3	74,7*	75,2	76,3	77,4
Stredná dĺžka života pri narodení - Ž	81,4	80,7*	82,7	82,4	82,0
Dojčenská úmrtnosť	4,7	4,4	4,6	4,5	3,4
Prírodný prírastok na 1000 obyvateľov	1,0	-0,8	4,0	-0,3	-0,3
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov	4,1	1,2	4,9	2,8	2,4
Obyvateľstvo 60+ (%)	21,7	23,0	20,6	23,9	22,1

* Údaje za rok 1999

Tab.9.2: Základné demografické charakteristiky v krajinách strednej Európy v rokoch 1990 a 2001

	SR	ČR	Maďarsko	Poľsko	Rakúsko	Slovinsko
1990						
Úhrnná sobášnosť (ženy)	0,96	1,02	0,77	0,91	0,58	0,51
Priemerný vek pri prvom sobáši (ženy)	21,9	21,6	21,9	22,6	24,9	23,7
Úhrnná rozvodovosť	0,23	0,38	0,27	0,15	0,33	0,14
Úhrnná plodnosť	2,09	1,90	1,87	2,05	1,45	1,46
Priemerný vek žien pri prvom pôrode	22,6	22,5	23,1	23,3	25,0	23,7
Narodení mimo manželstva (%)	7,6	8,6	13,1	6,2	23,6	24,5
Stredná dĺžka života pri narodení - muži	66,7	67,6	65,2	66,5	72,3	69,8
Stredná dĺžka života pri narodení - ženy	75,6	75,5	73,7	75,5	78,8	77,8
Dojčenská úmrtnosť	12,0	10,8	14,9	19,3	7,9	8,2
Miera prirodzeného prírastku (%)	0,48	0,01	-0,19	0,41	0,10	0,19
Miera migračného salda (%)	-0,04	0,01	0,18	-0,03	0,93	-0,01
Miera rastu obyvateľstva (%)	0,43	0,02	-0,02	0,38	1,03	0,18
Index starnutia (65+/0-14)*	51,2	75,3	80,7	52,4	88,3	73,3
2001						
Úhrnná sobášnosť (ženy)	0,47	0,47	0,44	0,57	0,46	0,43
Priemerný vek pri prvom sobáši (ženy)	24,2	24,8	25,1	24,1	27,2	27,0
Úhrnná rozvodovosť	0,28	0,45	0,39	0,18	0,46	0,22
Úhrnná plodnosť	1,20	1,14	1,31	1,29	1,31	1,21
Priemerný vek žien pri prvom pôrode	24,3	25,3	25,3	24,8	26,5	26,7
Narodení mimo manželstva (%)	19,8	23,5	30,3	13,1	33,1	39,4
Stredná dĺžka života pri narodení - muži	69,6	72,1	68,1	70,2	75,9	72,4
Stredná dĺžka života pri narodení - ženy	77,7	78,6	76,4	78,3	81,7	80,3
Dojčenská úmrtnosť	6,2	4,0	8,1	7,6	4,8	4,3
Miera prirodzeného prírastku (%)	-0,02	-0,17	-0,34	0,01	0,01	-0,05
Miera migračného salda (%)	0,02	0,20	0,10	-0,04	0,21	0,25
Miera rastu obyvateľstva (%)	0,00	0,03	-0,25	-0,03	0,22	0,20
Index starnutia (65+/0-14)	60,2	87,0	93,5	68,8	94,9	94,1

* Údaje za rok 1996

Súčasná demografická situácia Európy je výsledkom dlhodobého historického vývoja. Európa patrí k tým oblastiam sveta, v ktorých demografický vývoj pokročil najviac. V súčasnosti ešte stále doznievajú vplyvy 40-ročného povojnového politického rozdelenia Európy, ktoré sa rozhodujúcou mierou podpísalo aj na zväčšení demografickej diferenciácie medzi jednotlivými európskymi krajinami. Na konci 20. storočia do európskej populačnej situácie významne zasiahla spoločenská transformácia v súčasných postkomunistických krajinách, ktorá je doprevádzaná aj zmenami v reprodukčnom správaní obyvateľstva. Aj keď tieto procesy už stratili na intenzite, spôsobili významné zmeny na demografickej mape Európy.

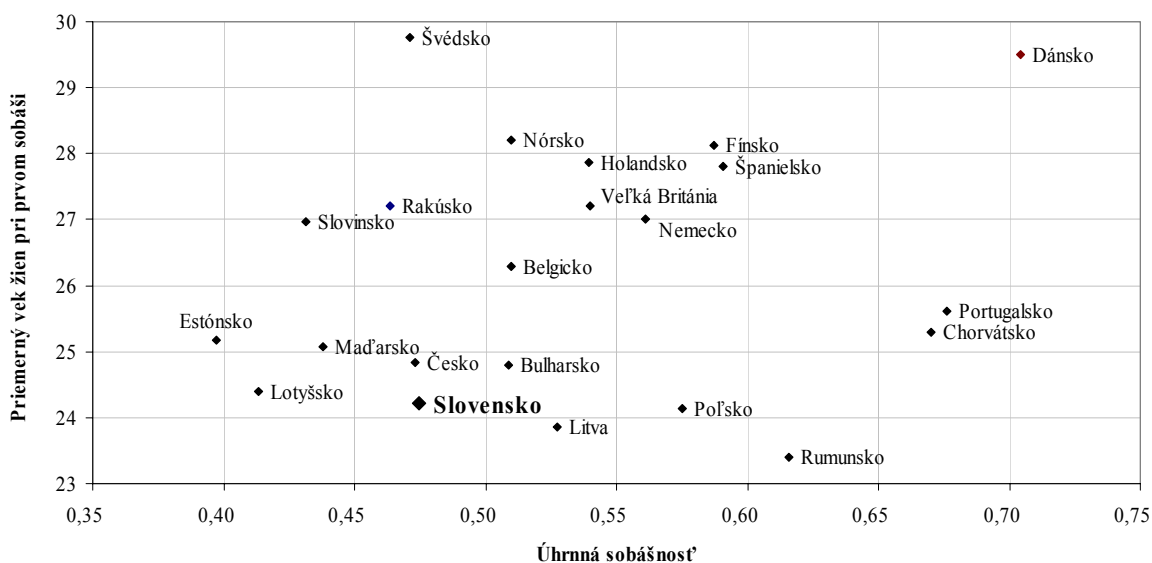
Súčasný obdobia pôsobí v porovnaní s obdobím významných zmien na konci 20. storočia pokojnejším dojmom. Jednotlivé demografické trendy sa postupne stabilizujú, resp. v niektorých prípadoch vidno zárodoky kompenzačných efektov. Významnejšie zmeny nenastávajú ani v poradí jednotlivých krajín. Postupne sa začína vytvárať nová demografická typológia európskych krajín. Slabne vplyv minulého politického usporiadania Európy a stále viac sa začínajú prejavovať integračné vplyvy.

Populačný vývoj Slovenskej republiky úzko súvisí s populačným vývojom celej Európy a hlavne jej stredoeurópskeho regiónu. Spoločná história, podobné politické usporiadanie a prelínajúci sa populačný priestor spôsobujú, že viaceré faktory ovplyvňujúce demografický vývoj v jednotlivých krajinách sú rovnaké alebo veľmi podobné.

Sobášnosť a rozvodovosť

Sobášne a rozvodové správanie sa obyvateľstva úzko súvisí s národnými tradíciami, kultúrnymi zvyklosťami a morálnymi normami. Medzinárodné porovnanie sobášnosti a rozvodovosti je komplikované, najmä vzhľadom na rôzne právne normy v jednotlivých krajinách. Situácia v demograficky vyspelých krajinách však nie je natoľko rozdielna, aby takéto porovnanie nebolo možné.

Graf 9.1: Sobášnosť vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

Všeobecne možno konštatovať, že pokračuje pokles sobášnosti (aj keď so zníženou intenzitou) a naďalej sa zvyšuje sobášny vek mužov aj žien. Vo väčšine krajín sa úroveň sobášnosti priblížila k úrovni, pod ktorú už pravdepodobne v bližšej budúcnosti neklesne. V niektorých krajinách už takúto úroveň dosiahla. V Dánsku, Francúzsku, Fínsku a na Islande už došlo k zastaveniu poklesu sobášnosti a následnému miernemu rastu.

Napriek tomu, že rozdiely v úrovni sobášnosti medzi jednotlivými krajinami nie sú zanedbateľné (napr. sobášnosť v Dánsku je o 70 % vyššia ako v Estónsku), nie je možné vymedziť niekoľko väčších skupín, ktoré by sa navzájom líšili úrovňou sobášnosti. Európske krajiny (až na niekoľko výnimiek) tvoria jednu veľkú skupinu, v ktorej sa na jednom konci nachádza už spomínané Estónsko spolu s Lotyšskom, Slovinskom a Maďarskom a na druhom konci Rumunsko, Španielsko, Poľsko a Fínsko. Rozdiel v úrovni sobášnosti medzi krajinami na oboch koncoch tejto veľkej skupiny dosahuje zhruba 45 až 50 %. Mimo tejto veľkej skupiny krajín sa vyčlenilo niekoľko krajín s vyššou sobášnosťou. Ide o Chorvátsko, Portugalsko, Macedónsko, Albánsko a Turecko (krajiny s tradične vysokou sobášnosťou) ale aj Dánsko a Island, ktoré naopak v 80. rokoch patrili medzi krajiny s najnižšou sobášnosťou v Európe. Za zmienku stojí hlavne vývoj sobášnosti v Dánsku, kde sa sobášnosť zvyšuje už 20 rokov, čo je v Európe ojedinelý prípad.

Úroveň sobášnosti na Slovensku je v súčasnosti výrazne pod európskym priemerom. V roku 2001 bola na Slovensku rovnaká úroveň sobášnosti ako v Česku a vo Švédsku, pričom nižšiu sobášnosť ako táto trojica krajín mali len štyri európske krajiny – Rakúsko, Slovinsko, Maďarsko a Lotyšsko.

Čo sa týka priemerného veku pri prvom sobáši (pri hodnotení berieme do úvahy len hodnoty pre ženy) je diferenciácia v rámci Európy zrejmejšia. Vytvorili sa dve veľké skupiny krajín. V jednej skupine sa nachádzajú krajiny strednej a východnej Európy (okrem Slovinska) a Portugalsko, v druhej krajiny západnej a severnej Európy.

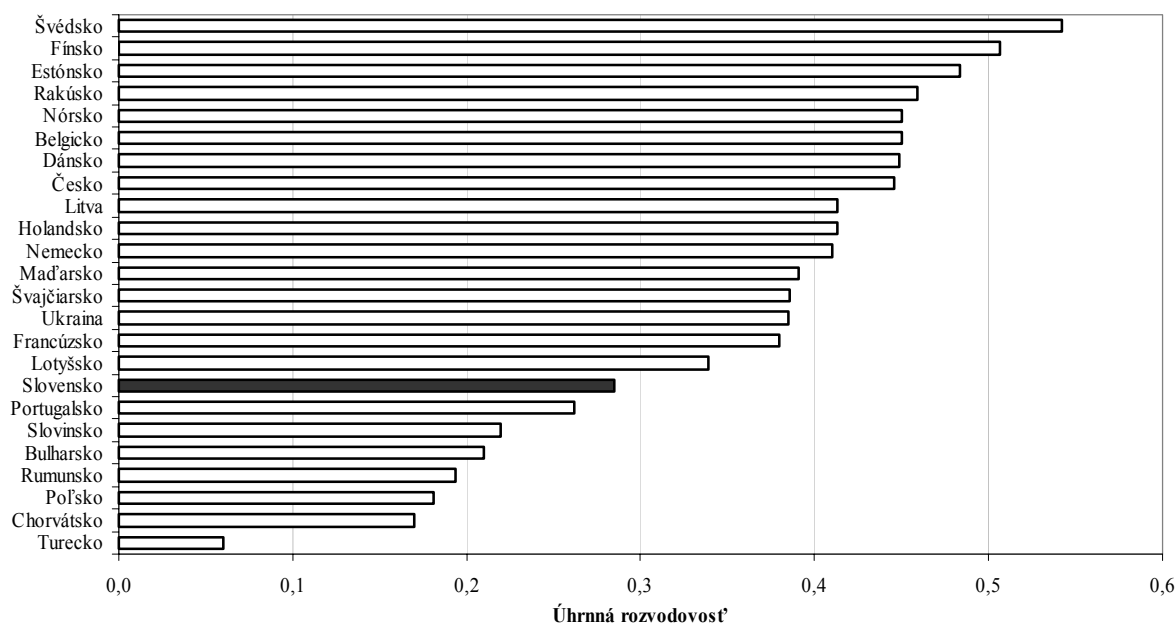
Aj toto rozdelenie dokumentuje, že čiastočne ešte pretrvávajú rozdielne sobášne správanie z minulosti. Týka sa predovšetkým rozdielného sobášneho veku, nakoľko rozdiely v úrovni sobášnosti medzi bývalým východným a západným blokom už neexistujú. Rozdielne časovanie sobášov, ktoré bolo v minulosti spojené s rozdielnymi modelmi reprodukčného správania v politicky rozdelenej Európe, sa však ešte do značnej miery zachovalo.

Slovensko naďalej patrí medzi krajiny s nižším sobášnym vekom žien v Európe (spolu s Poľskom, Litvou a Lotyšskom). Ešte nižší vek pri prvom sobáši majú ženy v Rumunsku, Turecku, Albánsku a v niektorých krajinách bývalého Sovietskeho zväzu a bývalej Juhoslávie (Rusko, Bielorusko, Moldavsko, Macedónsko, Bosna a Hercegovina). Najvyšší sobášny vek v Európe je v Holandsku, Španielsku a vo všetkých severných krajinách. Vekové rozpätie pri uzatváraní prvých manželstiev v Európe je u žien viac ako 8 rokov.

Ak by sme chceli vymedziť hlavné modely sobášneho správania, určené úrovňou sobášnosti a vekom pri vstupe do manželstva, dostali by sme štyri skupiny krajín. Krajiny západnej Európy spolu so Španielskom a Slovinskom (západný model) majú priemernú, resp. podpriemernú sobášnosť a vysoký vek pri uzatváraní manželstva. Krajiny Višegrádskej štvorky, pobaltské krajiny a Bulharsko (stredoeurópsky model) majú nízku sobášnosť a nízky vek pri vstupe do manželstva. Krajiny východnej Európy (východný model) majú spoločný veľmi nízky vek pri vstupe do manželstva. Chorvátsko, Portugalsko a Grécko (južný model) majú nadpriemernú sobášnosť a podpriemerný vek pri vstupe do manželstva. Do žiadnej z týchto skupín nepatrí Dánsko a Island (vysoká sobášnosť, vysoký sobášny vek) a Švédsko (nízka sobášnosť, nízky sobášny vek).

Medzinárodnú porovnateľnosť údajov o úrovni rozvodovosti sťažuje nielen rozdielna rozvodová legislatíva, ale aj meniaci sa hodnotová orientácia obyvateľov a zvyšujúci sa podiel spolužití bez sobáša, o rozpade ktorých sa zatiaľ nevedie oficiálna evidencia. V skutočnosti ide o pokračovanie procesov, ktoré súvisia s celkovou dynamikou spoločenského a ekonomického rozvoja modernej doby. Je to predovšetkým presadzovanie slobodnej voľby ľudí vo všetkých sférach života, či už ide o voľbu vlastného povolania, o rozhodovanie o počte detí, o voľbu životného partnera, o emancipáciu žien alebo aj o zachovanie manželského zväzku. Skúsenosti z najvyspelejších európskych krajín ukazujú, že meniaci sa hodnotová orientácia ľudí vedie skôr k rastu rozvodovosti a ani znižujúca sa sobášnosť nemá za následok jej pokles.

Graf 9.2: Rozvodovosť vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

V skupine krajín s najvyššou rozvodovosťou (viac ako 0,45 rozvodov na 1 sobáš) sa nachádzajú severské a pobaltské krajiny spolu s Rakúskom a Českom. Vo Švédsku a vo Fínsku (krajiny s najvyššou rozvodovosťou) pripadá na dva sobáše viac ako 1 rozvod. V skupine krajín s priemernou rozvodovosťou (0,30 až 0,45 rozvodu na 1 sobáš) sú hlavne krajiny západnej Európy. Z pobaltských krajín Lotyšsko, zo strednej Európy Maďarsko a z východnej Európy Ukrajina. V skupine krajín s najnižšou rozvodovosťou (menej ako 0,3 rozvodu na 1 sobáš) sa nachádzajú len krajiny zo strednej, východnej a južnej Európy. V tejto skupine sa nachádza aj Slovensko, ktoré má spomedzi všetkých krajín v tejto skupine najvyššiu rozvodovosť. Medzi extrémny v európskej rozvodovosti patria aj

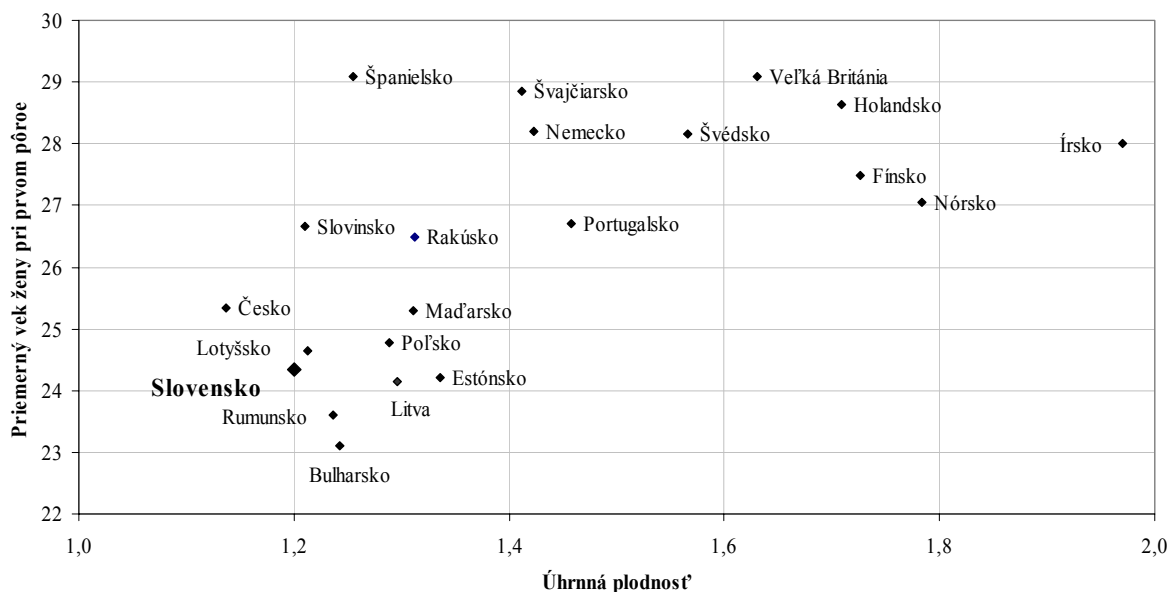
viaceré krajiny, ktoré nie sú uvedené na grafe (pre nedostatok najnovších údajov). Tradične veľmi vysoká je rozvodovosť v Rusku, naopak veľmi nízka je rozvodovosť v juhoeurópskych krajinách Taliansku, Grécku, Macedónsku, Bosne a Hercegovine.

Aj tieto údaje potvrdzujú, že model rozvodového správania v Európe je pomerne stabilný a zmeny v politickom vývoji z konca 20. storočia ho ovplyvnili len málo. Rozhodujúce pre úroveň rozvodovosti zostávajú kultúrne a religiózne vplyvy. Aj keď rozvodovosť rastie v celej Európe, relatívne nižšiu úroveň si zachovávajú krajiny s vyššou religiozitou a väčším vplyvom cirkvi.

Pôrodnosť

Pri analýzach a hodnoteniach populačného vývoja sa obvykle najväčšia pozornosť venuje procesom pôrodnosti a plodnosti. Súčasné trendy plodnosti nie sú v jednotlivých európskych krajinách totožné. Vo väčšine krajín západnej a severnej Európy zostali hodnoty úhrnnej plodnosti stabilizované na úrovni 1,5 až 1,8 živonarodených detí na 1 ženu alebo sa len mierne znižovali. V niektorých krajinách bolo zastavenie poklesu plodnosti spojené s následným miernym rastom. Ide predovšetkým o Francúzsko, kde sa plodnosť od roku 1995 zvýšila o viac ako 11 %, čo je najväčšie zvýšenie zo všetkých európskych krajín. Plodnosť sa zvýšila aj v Nemecku, Holandsku a Švédsku. Vysokú plodnosť na hranici, resp. nad hranicou jednoduchej reprodukcie si z európskych krajín dlhodobo zachováva Island (2,08), Albánsko (2,10) a Turecko (2,51). Ku krajinám s dlhodobo vysokou plodnosťou môžeme priradiť aj Írsko. Pokles k veľmi nízkym hodnotám (1,2 až 1,3 živonarodených na 1 ženu) zaznamenali krajiny južnej Európy Taliansko, Španielsko a Grécko. Vo východnej Európe bol pokles plodnosti najvýraznejší. V 90. rokoch klesla plodnosť v jednotlivých krajinách od 30 % do 50 %. Napriek spomaleniu, resp. zastaveniu poklesu plodnosti v posledných rokoch sa východoeurópske krajiny dostali až na samé dno európskeho rebríčka. Slovensko sa v súčasnosti nachádza medzi krajinami s najnižšou plodnosťou v Európe. V roku 2001 malo v porovnaní so Slovenskom (1,20) nižšiu plodnosť v Európe len Česko (1,14) a pravdepodobne aj Ukrajina (údaj za rok 2001 nie je dispozícii).

Graf 9.3: Plodnosť vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

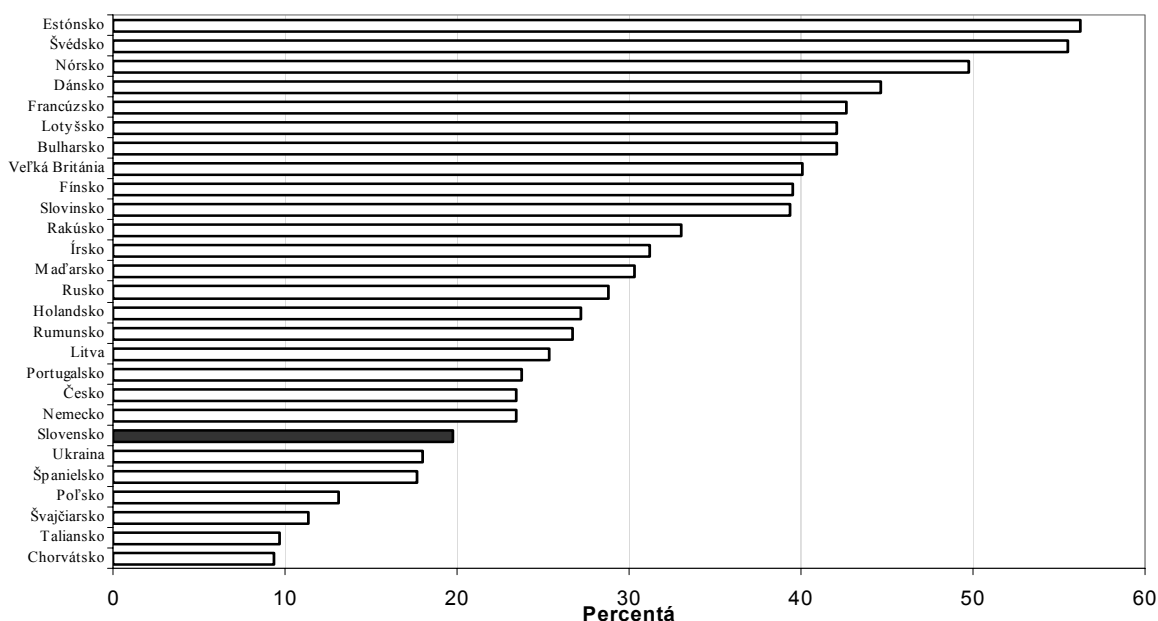
Okrem postupného zblížovania úrovne plodnosti je druhou celoeurópskou tendenciou zvyšujúci sa priemerný vek matiek pri prvom pôrode. V skupine postkomunistických krajín (okrem Slovinska) mali v roku 2001 prvorodičky priemerný vek nižší ako 25,5 roka. V Slovinsku, Rakúsku, Portugalsku, Fínsku, Nórsku a Írsku sa priemerný vek žien pri prvom pôrode pohyboval v rozmedzí 26 až 28 rokov. V ostatných európskych krajinách bol vyšší ako 28 rokov, pričom v Španielsku a vo Veľkej Británii sa priblížil k tridsiatke.

Slovenská republika patrí dlhodobo ku krajinám s najnižším priemerným vekom matiek pri prvom pôrode v Európe. V roku 2001 mali z európskych krajín nižší vek pri prvom pôrode len ženy v Rumunsku, Bulharsku, Litve, Estónsku a v niektorých krajinách bývalého Sovietskeho zväzu a Juhoslávie (Ukrajina, Moldavsko, Rusko, Bielorusko, Macedónsko, Bosna a Hercegovina).

Tretou tendenciou, ktorá má tiež celoeurópsky charakter, je zvyšovanie mimomanželskej plodnosti. Vo všetkých európskych krajinách bez výnimky sa zvyšuje počet narodených mimo manželstva, ako aj ich podiel na celkovom počte narodených. V úrovni mimomanželskej plodnosti sú medzi jednotlivými krajinami veľké rozdiely, ktoré zodpovedajú kultúrnym tradíciám a religiozite obyvateľstva. Medzi krajiny s najvyššou mimomanželskou plodnosťou

ťou patria už tradične severské krajiny, pobaltské krajiny (okrem Litvy), veľká Británia a Francúzsko. Z východoeurópskych krajín sa do tejto skupiny zaradilo Bulharsko a Slovinsko. Podiel narodených mimo manželstva sa v tejto skupine krajín pohybuje nad 40 %, pričom v Estónsku a vo Švédsku už presiahol 55 %.

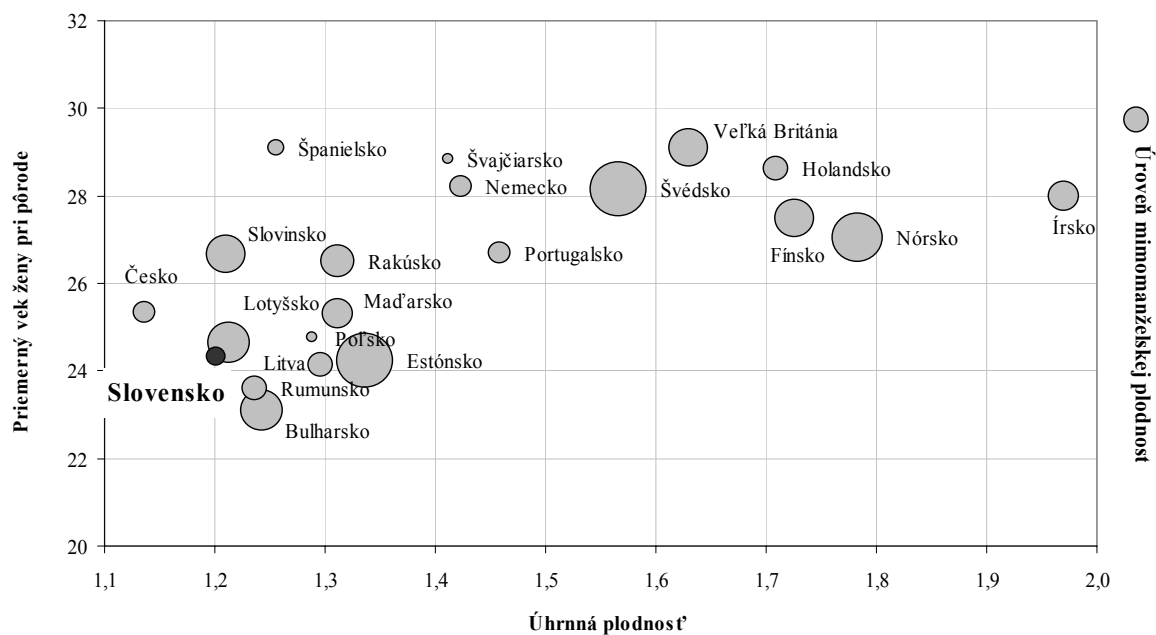
Graf 9.4: Narodení mimo manželstva vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

Na druhej strane je tu skupina krajín, kde podiel narodených mimo manželstva nedosiahol ešte 20 % z celkového počtu narodených. Do tejto skupiny patrilo v roku 2001 aj Slovensko, ktoré malo v tejto skupine krajín najvyššiu mimomanželskú plodnosť. Ďalej sem patrili Ukrajina, Španielsko, Poľsko, Švajčiarsko, Taliansko, Grécko, Chorvátsko a Macedónsko. V ostatných európskych krajinách sa podiel narodených mimo manželstva pohyboval v rozpätí od 20 do 40 %.

Pri komplexnom hodnotení pôrodnosti berieme do úvahy všetky tri kritériá – úroveň plodnosti, priemerný vek ženy pri prvom pôrode a úroveň mimomanželskej plodnosti. Na základe týchto kritérií možno európske krajiny rozdeliť do viacerých menších skupín, pričom tradičné rozdelenie na dve veľké skupiny - konzervatívne a liberálne krajiny (podoporené politickým rozdelením Európy) - už neplatí. Neexistujú ani väčšie teritoriálne zoskupenia. Zdá sa, že úlohu hrá skôr spoločenská a ekonomická situácia v kombinácii s religiozitou.

Graf 9.5: Celkové hodnotenie plodnosti v Európe v roku 2001

Dobre vyprofilovaná je skupina krajín s nízkou plodnosťou, nízkym vekom pri prvom pôrode a nízkou mimomanželskou plodnosťou (Česko, Slovensko, Poľsko, Rumunsko, Litva). Nízkou plodnosť, nízkym vekom pri prvom pôrode ale vysokú mimomanželskú plodnosť má Lotyšsko, Estónsko a Bulharsko. Maďarsko, Slovinsko a Rakúsko tvoria ďalšiu pomerne homogénnu skupinu, ktorá sa vyznačuje nízkou plodnosťou a priemernou hodnotou veku pri prvom pôrode a mimomanželskej plodnosti. Švajčiarsko, Nemecko a Portugalsko majú priemernú úroveň plodnosti, skôr vyšší vek pri prvom pôrode a skôr nižšiu mimomanželskú plodnosť. Švédsko s Nórskom majú pomerne vysokú úroveň plodnosti, vysoký vek pri prvom pôrode a vysokú nemanželskú plodnosť. Veľká Británia, Holandsko a Fínsko sa od predchádzajúcej skupiny líšia nižšou mimomanželskou plodnosťou. Relatívne samostatné postavenie medzi európskymi krajinami majú Írsko a Španielsko. Španielsko sa úrovňou celkovej aj mimomanželskej plodnosti približuje k prvej skupine krajín, v ktorej sa nachádza aj Slovensko. Líši sa však podstatne vyšším vekom žien pri prvom pôrode. Írsko má zase vysokú úroveň plodnosti, kvôli ktorej ho nemožno zaradiť do žiadneho z uvedených zoskupení.

Úmrtnosť

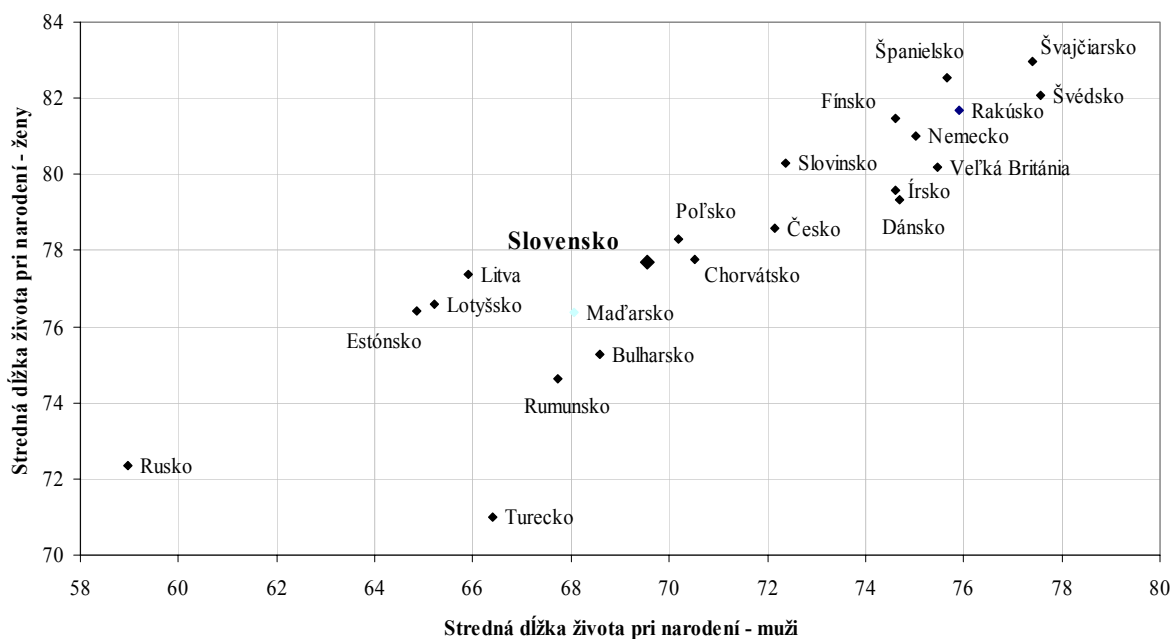
Úmrtnosť spolu s plodnosťou predstavuje základnú zložku reprodukcie obyvateľstva. K vyjadreniu jej úrovne je možné použiť viacero ukazovateľov, pre medzinárodné porovnávanie sa najčastejšie používa ukazovateľ dojčenskej úmrtnosti a predovšetkým súhrnný ukazovateľ - stredná dĺžka života pri narodení.

V úrovni úmrtnosti sa zatiaľ ešte najviac odráža politické rozdelenie Európy z druhej polovice 20. storočia. Je to logické, lebo úmrtnosť má kvôli silnej biologickej podmienenosti veľkú zotrvačnosť. Hlavne v skupine postkomunistických krajín však už vidno určitú diferenciáciu, ktorá je spôsobená jednak minulosťou úmrtnosti a jednak rozdielmi v súčasnom spoločenskom vývoji. Česko, Poľsko, Chorvátsko, Slovinsko a Slovensko majú nižšiu úroveň úmrtnosti ako ostatné krajiny bývalého východného bloku. Slovinsko sa úrovňou ženskej úmrtnosti dostalo na úroveň západných krajín. V skupine s nízkou úmrtnosťou sa nachádzajú všetky krajiny bývalého západného bloku. Napriek veľkému počtu krajín v tejto skupine, nie sú rozdiely medzi jednotlivými krajinami veľké.

Za obidvomi skupinami krajín zaostávajú úrovňou úmrtnosti Turecko (ženy), a krajiny bývalého sovietskeho zväzu – Rusko, Ukrajina, Bielorusko, Moldavsko (obidve pohlavia). U žien je menej priaznivá situácia aj v niektorých krajinách bývalej Juhoslávie (Bosna a Hercegovina, Macedónsko).

Rozdiel v strednej dĺžke života pri narodení medzi krajinami s najpriaznivejším a najmenej priaznivým vývojom úmrtnosti je u oboch pohlaví veľký. U mužov je to takmer 20 rokov (hlavne kvôli veľmi nepriaznivej situácii v Rusku), u žien 12 rokov (najviac zaostávajú Turecko, Moldavsko a Rusko).

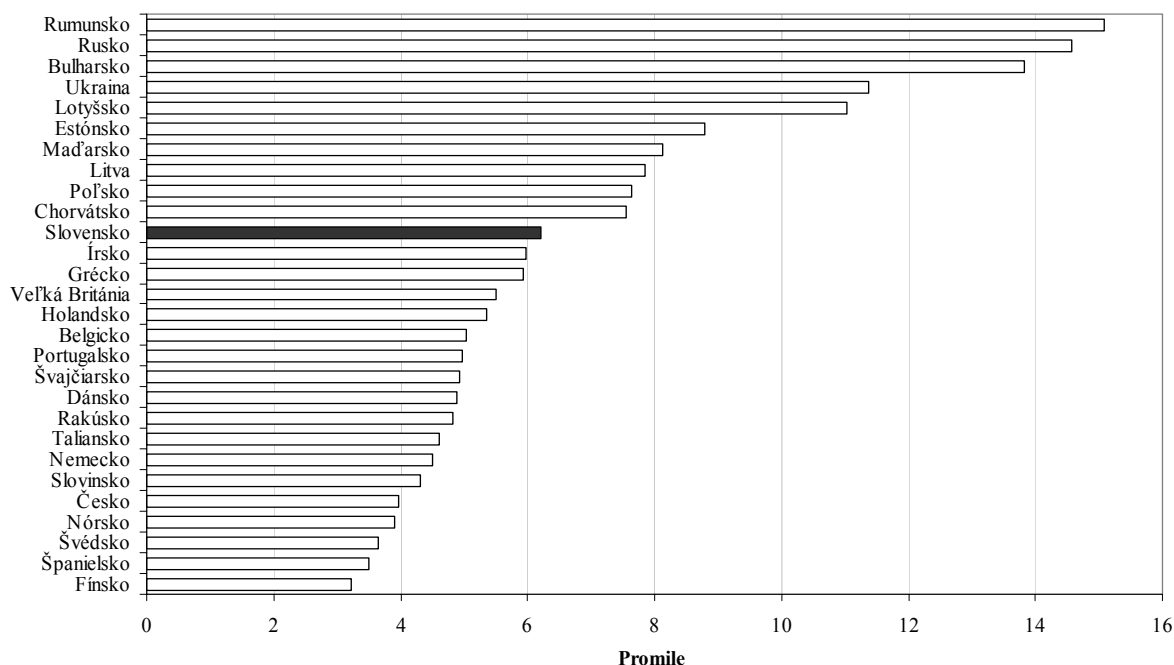
Graf 9.6: Stredná dĺžka života pri narodení vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

V deväťdesiatych rokoch pokračovalo v Európe znižovanie úrovne dojčenskej úmrtnosti a v súčasnej dobe dosahuje väčšina európskych krajín nízke hodnoty. Niektoré podstatné rozdiely však zostali zachované. Podľa dostupných údajov malo v roku 2001 jedenásť európskych krajín hodnoty dojčenskej úmrtnosti nižšie ako 5 zomretých dojčiat na 1000 živonarodených detí. Najnižšia dojčenská úmrtnosť je vo Fínsku, Švédsku, Nórsku a Španielsku.

Z postkomunistických krajín sú na tom najlepšie Česko a Slovinsko, ktoré sa dostali hneď za uvedené štyri krajiny s najnižšou dojčenskou úmrtnosťou v Európe. Slovenská republika sa hodnotou 6,2 zomretých dojčiat na 1000 živonarodených zaraďuje blízko európskeho priemeru na 18. miesto. Hodnoty vyššie ako 14 zomretých dojčiat na 1000 živonarodených malo v roku 2001 Rusko (14,6 ‰), Rumunsko (15,1 ‰), Moldavsko (16,3 ‰). Najvyššia hodnota dojčenskej úmrtnosti (pri neúplnej štatistike) je v Turecku (38,7 ‰), čo je v porovnaní s krajinami s najnižšou dojčenskou úmrtnosťou zhruba desaťnásobne vyššia hodnota.

Graf 9.7: Dojčenská úmrtnosť vo vybraných európskych krajinách v roku 2001

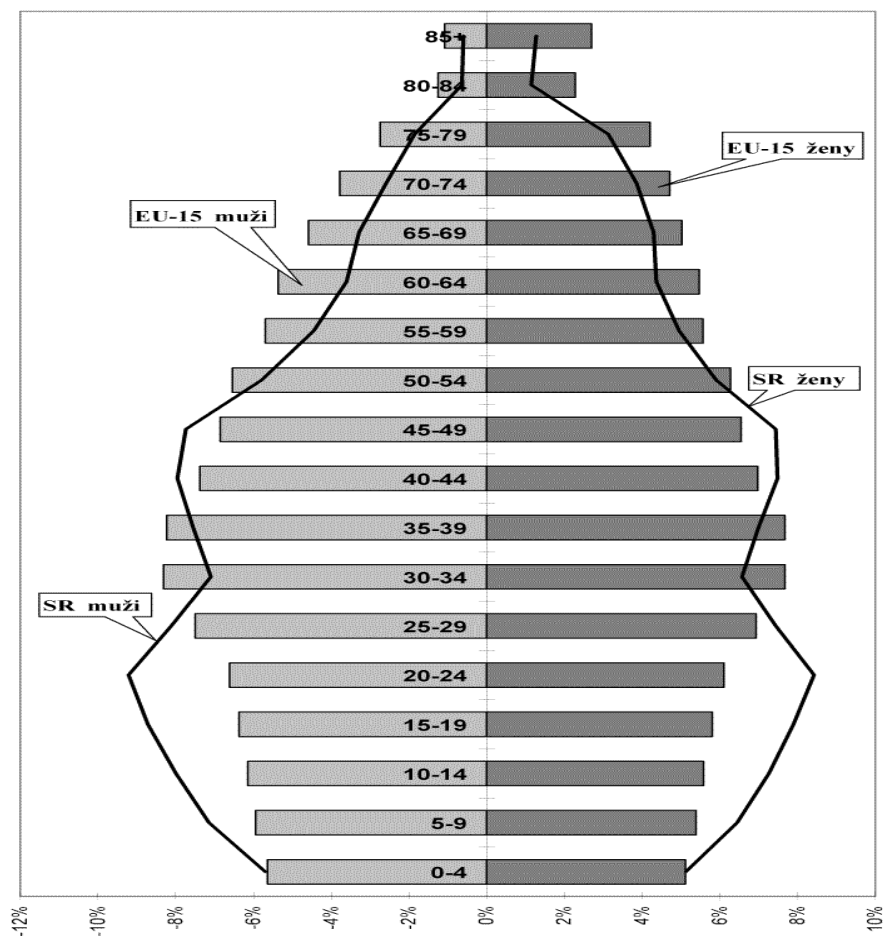
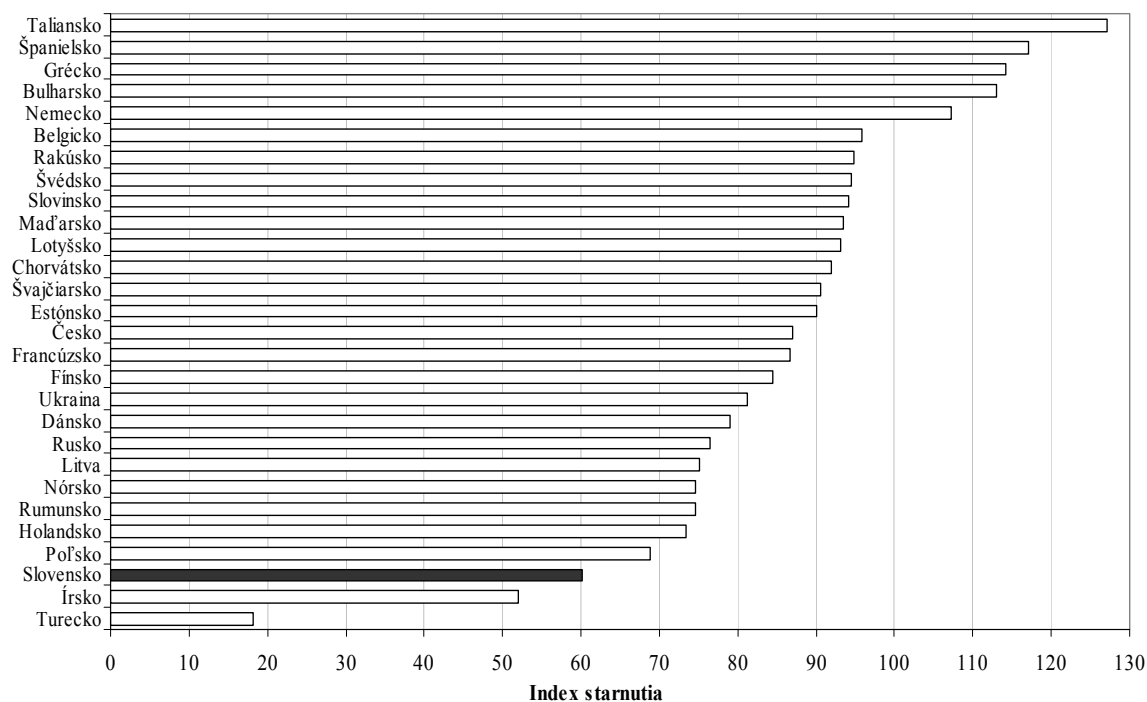
Veková štruktúra obyvateľstva

Veková štruktúra európskeho obyvateľstva je v dôsledku predchádzajúceho vývoja nerovnomerná. Nie príliš pokojné 20. storočie výrazne ovplyvnilo populačný vývoj väčšiny európskych krajín a prispelo k prehĺbeniu deformácií ich vekovej štruktúry. Vo vekových pyramidách možno vidieť dôsledky oboch veľkých vojnových konfliktov z prvej polovice storočia a hospodárskej krízy 30-rokov, ako aj prechodu na nový model reprodukčného správania v druhej polovici 20. storočia. Politické rozdelenie Európy a s ním spojený rôzny priebeh reprodukčných procesov spôsobil aj rozdiely vo vekovej štruktúre obyvateľstva. V porovnaní s vekovou štruktúrou obyvateľstva krajín Európskej únie (EÚ 15) je veková štruktúra obyvateľstva v postkomunistických krajinách mladšia a nerovnomernejšia.

Väčšia nerovnomernosť vekovej štruktúry v krajinách bývalého východného bloku je spôsobená hlavne dvomi skutočnosťami. Jednak v niektorých prípadoch dochádzalo k súbehu objektívnych a subjektívnych vplyvov na vekovú štruktúru. To znamená, že pôsobenie demografických zákonitostí bolo ešte zosilňované spoločensko-politickými vplyvmi, ktoré mali často podobu štátnych opatrení a zásahov. Druhým dôvodom bola politická situácia, ktorá brzdila priebeh niektorých spoločenských procesov, ktoré v západnej Európe prebiehali už od polovice 60. rokov. Tieto procesy prebehli s veľkou intenzitou až po zmene režimu, čo malo opäť negatívny vplyv na rovnomernosť vekovej štruktúry v týchto krajinách.

Významnou charakteristikou vekového zloženia obyvateľstva, ktorú môžeme pozorovať vo všetkých vyspelých krajinách, je starnutie obyvateľstva. Tento proces prebieha vo všetkých európskych krajinách, jeho intenzita je však veľmi rozdielna. V západnej, severnej a južnej Európe proces starnutia obyvateľstva pokročil natoľko, že sa stal jedným zo závažných spoločenských problémov. Vo východnej Európe nie je proces starnutia obyvateľstva zatiaľ natoľko intenzívny. Rozdiely sú aj v príčinách procesu starnutia. Kým vo východnej Európe je starnutie obyvateľstva spôsobené hlavne poklesom pôrodnosti a len v menšej miere poklesom úmrtnosti, a s tým spojeným predlžovaním ľudského života, v ostatných európskych krajinách sú obidva tieto vplyvy zhruba vyrovnané.

Krajinou s najstarším obyvateľstvom v Európe je Taliansko, kde v roku 2001 pripadlo na 100 obyvateľov v predproduktívnom veku 127 osôb starších ako 65 rokov. Prakticky to znamená, že vo vekovej štruktúre prevládajú 65 ročné a staršie osoby nad detskou zložkou populácie. Obdobná situácia bola aj v Grécku, Španielsku, Portugalsku, Nemecku a Bulharsku, v ktorých index starnutia presiahol hodnotu 100. Slovenská republika sa so svojou vekovou štruktúrou zaraďuje medzi desiatku európskych krajín s najmladším obyvateľstvom (spolu s Poľskom, Írskom, Tureckom, Albánskom a niektorými krajinami bývalého Sovietskeho zväzu a bývalej Juhoslávie).

Graf 9.8: Porovnanie vekovej štruktúry obyvateľstva SR a krajín EÚ v roku 2001**Graf 9.9: Index starnutia vo vybraných európskych krajinách v roku 2001**

Záver

Demografický vývoj v SR nevybočil za posledné obdobie z očakávaných rámcov, snád' s výnimkou plodnosti. Pokračujúci pokles plodnosti v období, keď sa očakával skôr obrat vo vývoji, je nepochybne prekvapením. Neočakávaný bol predovšetkým vývoj v roku 2001, kedy sa plodnosť znížila o viac ako 7%. Ostatné demografické procesy sa vyvíjali viac-menej podľa očakávania. Niekoľkoročné spomaľovanie poklesu sobášnosti vyvrcholilo v roku 2002, keď sa sobášnosť prvý raz po dlhšom období zvýšila. Rast rozvodovosti pokračoval so zvýšenou intenzitou, predovšetkým v roku 2001 a 2002. Súčasná rozvodovosť je v porovnaní s rokom 2000 vyššia o 22%. Spomalil sa pokles umelej potratovosti, čo je však logické, nakoľko výrazný pokles, ktorý sme registrovali počas 90. rokov, nemohol pokračovať dlhodobo s rovnakou intenzitou. Zdá sa, že úroveň umelej potratovosti sa priblížila ku hranici, pod ktorú bude klesať už len veľmi pomaly. Dlhodobý trend mierneho znižovania samovoľnej potratovosti zostal zachovaný. Zachoval sa aj klesajúci trend vo vývoji úmrtnosti. U mužov bol pokles úmrtnosti v roku 2002 dokonca intenzívnejší v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, v dôsledku čoho klesol rozdiel medzi strednou dĺžkou života pri narodení mužov a žien na najnižšiu hodnotu za posledných 20 rokov. V oblasti migrácie sa neudiali žiadne významné zmeny, aspoň čo sa týka oficiálnych údajov. Podľa nich si SR stále udržiava kladné migračné saldo vo výške niekoľko sto osôb za rok. Skutočnosť je však nepochybne iná a odhady hovoria o ročnom migračnom úbytku vo výške 3 až 4 tisíc osôb. Pokračovalo aj zvyšovanie priemerného veku snúbencov pri uzatváraní manželstva a zvyšovanie priemerného veku rodičov pri narodení dieťaťa. Podiel detí narodených mimo manželstva sa v porovnaní s rokom 1990 zvýšil skoro trojnásobne, v súčasnosti sa už každé piate dieťa narodí nevydatej žene.

Dôsledkom uvedeného demografického vývoja môže byť len spomalenie reprodukcie obyvateľstva. Rok 2001 sa zapíše do histórie ako prvý rok, keď na Slovensku zomrelo viac osôb ako sa narodilo, pričom prirodzený úbytok obyvateľstva pokračoval aj v roku 2002. Hodnota prirodzeného úbytku bola v obidvoch rokoch len niekoľko sto osôb, takže celkový prírastok obyvateľstva SR zostal zachovaný vďaka migračnému prírastku. Celkový ročný prírastok obyvateľstva SR je už od roku 1997 nižší ako 1000 osôb a očakáva sa, že aj najbližších 15 až 20 rokov bude pokračovať stagnácia počtu obyvateľov približne na súčasných hodnotách. Obdobie stagnácie vystrieda po roku 2020 obdobie poklesu obyvateľstva, ktorý podľa odhadov bude trvať najmenej 50 rokov a ktorý prinesie zníženie počtu obyvateľov SR na hranicu 4,5-4,8 miliónov osôb.

Významným dôsledkom súčasného aj očakávaného populačného vývoja sú zmeny v štruktúre obyvateľstva a domácností. Mení sa štruktúra obyvateľstva podľa rodinného stavu – znižuje sa podiel osôb žijúcich v manželstve a zvyšuje sa podiel osôb slobodných, rozvedených aj ovdovelých. Zvyšuje sa počet kohabitácií, údaje zo sčítania obyvateľov naznačujú, že zvýšenie za posledných 10 rokov je zhruba 30%. Mení sa štruktúra rodín a domácností, ako aj ich priemerná veľkosť. Podiel neúplných rodín a domácností jednotlivcov na celkovom počte cenзовých domácností sa zvýšil na úkor úplných rodín. Zvýšenie podielu domácností jednotlivcov o 37 % za posledných 10 rokov znamená, že v súčasnosti už každý tretí obyvateľ SR tvorí domácnosť jednotlivca, t.j. žije alebo aspoň hospodári samostatne.

Najzávažnejším štrukturálnym demografickým dôsledkom je zmena vo vekovej štruktúre obyvateľstva, ktorá sa prejavuje ako populačné starnutie. Ide zároveň o najzávažnejší dôsledok demografického vývoja vôbec. Pokračujúci proces starnutia, ktorý sa výrazne zrýchli po roku 2020, bude mať závažný vplyv na fungovanie spoločnosti. Dopady starnutia obyvateľstva na ekonomiku, zdravotníctvo a sociálne zabezpečenie budú nepochybne patriť k najzávažnejším spoločenským problémom 21. storočia.

Vždy treba mať na zreteli, že úvahy o budúcom vývoji obyvateľstva vychádzajú zo súčasného stavu poznania a že v demografickom vývoji nie sú neočakávané zmeny v horizonte niekoľkých desaťročí ničím výnimočným. Neistotu budúceho vývoja zvyšuje skutočnosť, že na Slovensku ešte nie je ukončené transformačné obdobie. V budúcom roku nás čaká rozširovanie Európskej únie a veľkou neznámou je budúci vývoj migračnej situácie vo svete. Základné trendy, t.j. znižovanie počtu obyvateľov a starnutie obyvateľstva, sú v horizonte najbližších desaťročí nezvratné. Ich intenzita však bude závisieť od mnohých faktorov. Pri formovaní budúceho vývoja obyvateľstva by sa mal viac angažovať štát, aj keď jeho možnosti sú v tomto smere obmedzené. Ide predovšetkým o opatrenia vytvárajúce predpoklady pre zakladanie a fungovanie rodín, v ktorých sa bude rodiť viac detí. Nie sú to len opatrenia materiálnej povahy. Dôležitá je aj spoločenská klíma, ktorá môže zvýšiť spoločenskú prestíž rodiny a dieťaťa.

Terminologický slovník

Hrubá miera sobášnosti

Počet sobášov na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Miery sobášnosti podľa veku

Počet všetkých sobášov osôb v danom veku k strednému stavu obyvateľov v tom istom veku.

Redukované miery sobášnosti

Pomer sobášov slobodných v danom veku k strednému stavu obyvateľov v tom istom veku.

Úhrnná sobášnosť

Priemerný počet prvých sobášov, ktoré by počas svojho života uzavrel jeden muž, resp. jedna žena vo veku do 50 rokov, za predpokladu nemennej sobášnosti a nulovej úmrtnosti, t.j. úhrn redukovaných mier sobášnosti.

Hrubá miera rozvodovosti

Počet rozvodov na 1000 obyvateľov stredného stavu

Index rozvodovosti

Počet rozvodov na 100 uzavretých manželstiev v tom istom roku.

Miera rozvodovosti podľa veku

Pomer všetkých rozvodov osôb v danom veku k strednému stavu obyvateľov v tom istom veku.

Úhrnná rozvodovosť manželstiev

Úhrn mier rozvodovosti podľa veku. Vyjadruje, aký podiel mužov, resp. žien sa rozvedie.

Redukovaná miera rozvodovosti (v danom roku)

Počet rozvodov v danom roku podľa dĺžky trvania manželstva k počtu sobášov z príslušných rokov, t.j. k východiskovému počtu sobášov.

Úhrnná rozvodovosť (podľa dĺžky trvania manželstiev)

Úhrn redukovaných mier v danom roku. Vyjadruje priemerný počet rozvodov, pripadajúcich na jeden sobáš.

Hrubá miera pôrodnosti

Počet živonarodených na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Miera plodnosti podľa veku

Počet živonarodených žienám v danom veku k strednému stavu žien v tom istom veku.

Všeobecná miera plodnosti

Počet živonarodených detí na 1000 žien stredného stavu v reprodukčnom veku.

Úhrnná plodnosť

Priemerný počet živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu počas jej celého reprodukčného obdobia, pri zachovaní úrovne plodnosti sledovaného roka a za predpokladu nemennej úmrtnosti, t.j. úhrn mier plodnosti podľa veku.

Hrubá miera reprodukcie

Priemerný počet živonarodených dievčat, ktoré by sa narodili jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia (15-49 rokov), pri zachovaní plodnosti sledovaného roka a za predpokladu nulovej úmrtnosti.

Čistá miera reprodukcie

Priemerný počet živonarodených dievčat, ktoré by sa narodili jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia a ktoré by sa dožili veku svojej matky v čase pôrodu, pri zachovaní úrovne plodnosti a úmrtnosti sledovaného roka.

Hrubá miera potratovosti

Počet potratov na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Index potratovosti

Pomer počtu potratov k celkovému počtu narodených detí.

Všeobecná miera potratovosti

Počet potratov na 1000 žien stredného stavu v reprodukčnom veku.

Miery potratovosti podľa veku

Počet potratov v danom veku k strednému stavu žien v tom istom veku.

Úhrnná potratovosť

Priemerný počet potratov pripadajúcich na jednu ženu v reprodukčnom veku, t.j. úhrn mier potratovosti podľa veku.

Hrubá miera úmrtnosti

Počet zomretých na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Stredná dĺžka života v danom veku

Priemerný počet rokov, ktoré pravdepodobne ešte prežije osoba v danom veku za predpokladu, že sa úmrtnostné pomery nezmenia.

Miera dojčenskej úmrtnosti

Počet zomretých do jedného roka na 1000 živonarodených.

Miera novorodeneckej úmrtnosti

Počet zomretých vo veku 0-27 dní na 1000 živonarodených.

Miera skorej novorodeneckej úmrtnosti

Počet zomretých vo veku 0-7 dní na 1000 živonarodených

Miera ponovorodeneckej úmrtnosti

Počet zomretých od 28. dňa do jedného roka na 1000 živonarodených.

Miera perinatálnej úmrtnosti

Počet mŕtvonarodených a zomretých do 7 dní na 1000 narodených.

Miera mŕtvorodenosti

Počet mŕtvonarodených na 1000 živonarodených.

Index nadúmrtnosti

Počet zomretých mužov na 100 zomretých žien.

Štandardizácia

Technika, ktorá sa používa na odstránenie vplyvu rozdielov vo vekovej štruktúre alebo iných znakoch, pri porovnávaní dvoch alebo viacerých populácií

Migračné saldo

Rozdiel medzi počtom prisťahovaných a vystťahovaných.

Hrubá miera migračného salda

Migračné saldo na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Obrat sťahovania

Súčet počtu prisťahovaných a vystťahovaných.

Objem vnútorného sťahovania

Počet sťahujúcich sa osôb v rámci určitého územia (republiky, kraja, okresu).

Prírodný prírastok (úbytok) obyvateľstva

Rozdiel medzi počtom živonarodených a zomretých.

Celkový prírastok (úbytok) obyvateľstva

Súčet prírodného prírastku (úbytku) a migračného salda.

Hrubá miera prírodného prírastku (úbytku) obyvateľstva

Prírodný prírastok (úbytok) na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Hrubá miera celkového prírastku (úbytku) obyvateľstva

Celkový prírastok (úbytok) na 1000 obyvateľov stredného stavu.

Index závislosti mladých ľudí

Počet osôb v predproduktívnom veku (0 až 14 roční) na 100 osôb v produktívnom veku (15 až 64 roční).

Index závislosti starých ľudí

Počet osôb v poproduktívnom veku (65 roční a starší) na 100 osôb v produktívnom veku.

Index ekonomického zaťaženia

Počet neproduktívnych osôb (v predproduktívnom a poproduktívnom veku) na 100 osôb v produktívnom veku.

Index starnutia

Počet osôb 65 ročných a starších na 100 osôb vo veku 0 až 14 rokov.

Literatúra

Jurčová, D. (2002)

Krátky slovník základných demografických pojmov

Bratislava, *INFOSTAT*

Kiškováč, R. (ed) (2002)

Legálna a nelegálna migrácia v Slovenskej republike za rok 2002

Bratislava, *Úrad hraničnej a cudzineckej polície Policajného zboru*

Mládek, J. (ed.) (1998)

Demografia Slovenska

Bratislava, *Univerzita Komenského*

Pavlík, Z., Kučera M. (ed.) (2002)

Populační vývoj České republiky 2001

Praha, *Přírodovědecká fakulta UK*

Pavlík, Z., Kučera M. (ed.) (2002)

Populační vývoj České republiky 1990-2002

Praha, *Přírodovědecká fakulta UK*

Recent demographic development in Europe 2001

Strasbourg, *Council of Europe*

Pollard, J. H.

On the decomposition of changes in expectation of life and differentials in life expectancy

Demography, Vol. 25, No. 2, May 1988. 265-76 pp.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1970

Bratislava, *Slovenský štatistický úrad*

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980

Bratislava, *Slovenský štatistický úrad*

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991.

Bratislava, *Slovenský štatistický úrad*

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Bratislava, *Štatistický úrad SR*

Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (1950-2002)

Bratislava, *Štatistický úrad SR*

Vaňo, B. (ed.) (2000)

Populačný vývoj v SR 1999

Bratislava, *INFOSTAT*

Vaňo, B. (ed.) (2001)

Obyvateľstvo Slovenska 1945-2000

Bratislava, *INFOSTAT*

Vaňo, B. (ed.) (2002)

Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050

Bratislava, *INFOSTAT*

Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike (1992-2002)

Bratislava, *Štatistický úrad SR*

Vydal: **Inštitút informatiky a štatistiky**
Dúbravská 3, 842 21 Bratislava

V edícií: **Akty**

Pod číslom: **5**

Počet strán: **84**

Počet výtlačkov: **150**

Tlač: **DAMI ART**

23-2003-A/5
